

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/318682222>

Kayıtdışı Ekonomi (TYEC Projesi: Türkiye'de Kamu Hizmetlerinde Yolsuzluğun Önlenmesi İçin Etik Projesi)

Book · August 2009

CITATIONS

0

READS

124

2 authors:

Coşkun Can Aktan

Dokuz Eylül University

175 PUBLICATIONS 330 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

Fatih Savaşan

Sakarya University

17 PUBLICATIONS 74 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

Davranışsal Politik İktisat [View project](#)

TYEC Projesi
Türkiye’de Kamu Hizmetlerinde Yolsuzluğun
Önlenmesi İçin Etik Projesi

Araştırma No. 3: Kayıtdışı Ekonomi

Prof. Dr. Coşkun Can AKTAN

Doç. Dr. Fatih SAVAŞAN

Ağustos 2009

ÖNSÖZ

Bu çalışma, Avrupa Konseyi ve Başbakanlık Kamu Görevlileri Etik Kurulu tarafından yürütülen “Türkiye’de Yolsuzluğun Önlenmesi için Etik Projesi” çerçevesinde gerçekleştirilen akademik araştırmalardan biridir.

Başta Kamu Görevlileri Etik Kurulu Başkanı Prof. Dr. Bilal Eryılmaz ve Ömer Atalar olmak üzere diğer personele teşekkür ederiz. Maliye Bakanlığı kontak kişisi sayın Hasan Aykın’a çalışmanın her aşamasında sağladığı muhteşem destekleri için özellikle şükranlarımızı sunarız. Taslak rapor üzerinde yaptığı yorumlar ve sunduğu bilgiler bu raporun geliştirilmesine çok önemli katkı sağlamıştır. Aynı şekilde Avrupa Konseyi Proje Daimi Danışmanı Prof. Alan Doig’e hem hazırlık aşamasında hem de raporun değerlendirilmesinde sağladığı katkılar nedeniyle teşekkür borçluyuz. Çalışan anketi hazırlık safhasında katkı sağlayan Gelir İdaresi Başkanlığı’nın merkez yöneticilerine ve uygulamada yardımcı olan Gaziantep, Denizli, İstanbul, İzmir ve Sakarya yöneticilerine teşekkür ederiz. Her türlü güçlüğü ve zaman kısıtına rağmen yardımlarını esirgemeyerek alan araştırmasını mümkün kılan Yrd. Doç. Dr. Atilla Uğur’a, Araştırma Görevlileri Hilmi Çoban, Fatih Deyneli, Deniz Turan, Fatih Yardımcıoğlu ve Mustafa Taytak’a teşekkür ederiz.

Aslında kapsamı çok geniş olan “kayıtdışı ekonomi ve etik” başlıklı araştırmanın sonuçlarının yer aldığı bu raporda tüm gayretlerimize rağmen eksiklikler olacaktır. Her türlü hata ve eksikliklerin sorumluluğu doğaldır ki araştırmacılar olarak bizlere aittir. Rapor bulgularının, ilgililerine ve yöneticilere yararlı olmasını dileriz.

Ağustos 2009

Prof. Dr. Coşkun Can AKTAN

Doç. Dr. Fatih SAVAŞAN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
GRAFİK LİSTESİ	v
TABLO LİSTESİ.....	vii
GİRİŞ.....	1
ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE AMACI	1
ARAŞTIRMA YÖNTEMİ.....	2
ANKET KATILIMCILARININ PROFİLLERİ.....	4
ANKETE KATILAN FIRMA TEMSİLCİLERİNİN VE FİRMALARIN ÖZELLİKLERİ.....	4
<i>Firma Temsilcilerinin Özellikleri</i>	4
<i>Firmaların Özellikleri</i>	5
ÇALIŞANLARIN ÖZELLİKLERİ.....	8
KAYITDIŞI EKONOMİ VE ETİK: KAVRAMSAL ÇERÇEVE	10
KAYITDIŞI EKONOMİ	10
<i>Yolsuzluk ve Kayıtdışı Ekonomi</i>	11
<i>Kayıtdışı Ekonominin Ölçülmesi</i>	12
<i>Türkiye’de Kayıtdışı Ekonominin Büyüklüğü</i>	13
FİRMA VE ÇALIŞANLARA GÖRE KAYITDIŞILIK.....	16
TÜRKİYE’DE TEKSTİL SEKTÖRÜ	16
FİRMALAR VE ÇALIŞANLARA GÖRE TÜRKİYE’DE SEKTÖREL KAYITDIŞILIK.....	16
FİRMALAR VE ÇALIŞANLARA GÖRE TÜRKİYE’DE KAYITDIŞILIKIN NEDENLERİ.....	18
FİRMA VE ÇALIŞANLARA GÖRE VERGİ ETİĞİ.....	19
VERGİ ETİĞİ.....	19
FİRMA VE ÇALIŞANLARIN VERGİ KAÇIRMAYA BAKIŞI.....	20
FİRMA VE ÇALIŞANLARIN KAYITDIŞI İSTİHDAMA BAKIŞI	21
KAYITDIŞI İSTİHDAM-VERGİ KAÇIRMA KIYASI	22
VERGİ ETİĞİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	28
<i>Vergi Kaçırmanın Yaygınlığı</i>	28
<i>(Algılanan) Yakalanma Olasılığı</i>	29
<i>Cezaların Caydırıcılığı</i>	30
<i>Toplumun Tepkisi</i>	30
<i>Ödenen Vergi ile Devlet Harcamalarından Sağlanan Faydanın Kıyaslanması</i>	31
<i>Vergilerin Verimli Harcanması</i>	32
<i>Vergisel Düzenlemelerin Karmaşıklığı</i>	33
<i>Vergisel Düzenlemelerin Ayrımcı Uygulamaya İmkan Vermeyecek Açıklıkta Olması</i> ..	34
<i>Vergi Yükünün Ağırlığı</i>	34
<i>Vergi Yasalarındaki Boşluklar</i>	36
FİRMALARIN SEKTÖRLERİ VE ÇALIŞANLARIN İŞLERİYLE İLGİLİ DEĞERLENDİRMELERİ.....	37
FİRMALARIN SEKTÖRLERİ İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRMELERİ.....	37
ÇALIŞANLARIN İŞLERİYLE İLGİLİ DEĞERLENDİRMELERİ	39
FİRMALARIN DENETİME VE DENETİM BİRİMLERİNE BAKIŞI	41
FİRMA GÖZÜYLE ETİK DAVRANIŞLAR AÇISINDAN İNCELEME ELEMANLARI.....	42
<i>Firmalar Gözüyle Merkezi Denetim Elemanları ve Etik Davranışlar</i>	43
<i>Firmalar Gözüyle Vergi Denetmenleri ve Etik Davranışlar</i>	43
<i>Firmalar Gözüyle Yoklama Memurları ve Etik Davranışlar</i>	46
<i>Firmalar Gözüyle Vergi Dairesi Yöneticileri ve Etik Davranışlar</i>	48
VERGİ İNCELEMELERİNE KARŞI UZLAŞMA VE YARGI YOLU.....	49
FİRMALARA GÖRE GİB TAŞRA BİRİMLERİ.....	49

<i>Vergisel İşlemlerde Kolaylaşma</i>	53
<i>Çalışanların ve Firmaların Vergisel İşlemlerde Artan Hassasiyeti ve Vergi Dairelerindeki İyileşme</i>	53
<i>Firmalara Göre Çalışanların Mesleki Yeterlilikleri</i>	54
<i>Çalışanların Performansı</i>	55
ÇALIŞANLARA GÖRE GİB TAŞRA BİRİMLERİ	55
<i>Vergisel İşlemlerde Kolaylaşma</i>	57
<i>Çalışanların ve Firmaların Vergisel İşlemlerde Artan Hassasiyeti ve Vergi Dairelerindeki İyileşme</i>	57
<i>Çalışanların Kendi Mesleki Yeterliliklerine İlişkin Görüşleri</i>	58
<i>Mükelleflerin Bilgilerinin Gizliliği</i>	59
<i>Çalışanların Performansı</i>	60
ÇALIŞANLAR GÖZÜYLE ETİK DAVRANIŞ İLKELERİ AÇISINDAN KAMUOYU ALGISI .	60
MÜKELLEFİN UYUM MALİYETİ	63
SONUÇ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	65
<i>KAYITDIŞILIĞI AZALTMANIN YOLLARI</i>	65
<i>ÇALIŞMANIN ANA BULGULARI</i>	67
<i>ÇÖZÜM ÖNERİLERİ</i>	71
EK-1: FİRMA ANKETİ	76
EK-2: ÇALIŞAN ANKETİ	78
KAYNAKÇA	80

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Katılımcı Firma Temsilcilerinin Yaş Dağılımı	4
Grafik 2: Katılımcı Firma Temsilcilerinin Cinsiyet Dağılımı	4
Grafik 3: Katılımcı Firma Temsilcilerinin Eğitim Düzeyleri	5
Grafik 4: Katılımcı Firmaların İşçi Sayılarına Göre Dağılımı.....	6
Grafik 5: Katılımcı Firmaların İhracatçı Olmalarına Göre Dağılımı.....	6
Grafik 6: Katılımcı Firmaların Kredi Kullanmalarına Göre Dağılımı.....	7
Grafik 7: Katılımcı Firmaların Üretim ve Ticaret Yapılarına Göre Dağılımı	7
Grafik 8: Katılımcı Firmaların Marka Sahipliğine Göre Dağılımı	8
Grafik 9: Katılımcı Firmaların Teşviklerden Faydalanma Durumu.....	8
Grafik 10: Çalışanların Yaşlarına Göre Dağılımı	9
Grafik 11: Çalışanların Cinsiyetlerine Göre Dağılımı	9
Grafik 12: Çalışanların Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımı	9
Grafik 13: Çalışanların Görev Sürelerine Göre Dağılımı.....	10
Grafik 14: Firmaların Vergi Etiği	21
Grafik 15: Çalışanların Vergi Etiği.....	21
Grafik 16: Firmaların Kayıtdışı İstihdama Bakışı	22
Grafik 17: Çalışanların Kayıtdışı İstihdama Bakışı.....	22
Grafik 18: Firmalara Göre Cezaların Caydırıcılığı.....	30
Grafik 19: Çalışanlara Göre Cezaların Caydırıcılığı	30
Grafik 20: Çalışanların Vergisel Düzenlemelerin Ayrımcı Uygulamayı Önlemesi Konusundaki Görüşleri	34
Grafik 21: Firmaların Vergi Sistemindeki Boşluklara İlişkin Görüşü	36
Grafik 22: Çalışanların Vergi Sistemindeki Boşluklara İlişkin Görüşü.....	37
Grafik 23: Çalışanların Maaşlarını Hak Etmelerine İlişkin Görüşleri	40
Grafik 24: Çalışanların Ek Ödeneklerin Yeterliliği İle İlgili Görüşleri	41
Grafik 25: Çalışanların Otomasyona İlişkin Görüşleri.....	41
Grafik 26: Bazı Yasal Olmayan Fiillerde Algılanan Risk	42
Grafik 27: Firmaların Vergi Denetmenlerinin Rüşvet Almalarına İlişkin Algıları	44
Grafik 28: Firmaların Vergi Denetmenlerinin Hediye Almalarına İlişkin Algıları	44
Grafik 29: Vergi Dairesine Gitme Sıklığı	50
Grafik 30: Firmalara Göre Personelin Halkla İlişkiler Konusunda Durumu	53
Grafik 31: Firmaların İşlerini Daha Kolay Yürütme ile İlgili Görüşleri	53
Grafik 32: Firmaların Vergi Dairesi Personeline İlişkin Görüşleri.....	54
Grafik 33: Firmalara Göre Çalışanların Mesleki Bilgi Yeterlilikleri	54
Grafik 34: Firmalara Göre Çalışanların İş Becerisi	54
Grafik 35: Firmalara Göre Personelin Vergisel Değişiklikleri İzleme Durumu	55
Grafik 36: Firmaların Çalışanların Maaşlarını Haketmelerine İlişkin Görüşleri	55
Grafik 37: Çalışanlara Göre Mükelleflerin Vergi Dairesine Gitme Sıklığı	56
Grafik 38: Çalışanlara Göre Personelin Halkla İlişkilerde Durumu.....	57
Grafik 39: Çalışanların İşlerin Kolay Yürütülmesi ile İlgili Görüşleri	57
Grafik 40: Çalışanların Mükelleflerin Tizizlikleriyle İlgili Görüşleri	58
Grafik 41: Çalışanlara Göre Mükelleflerin Vergisel İşlemlerde Bilgi Seviyesi.	58
Grafik 42: Çalışanların Mükelleflerin Ayrımcı Uygulama Taleplerine İlişkin Görüşleri	58
Grafik 43: Çalışanların Mesleki Bilgi Yeterliliklerine İlişkin Görüşleri	59
Grafik 44: Çalışanların Hizmetiçi Eğitimin Yeterliliğine İlişkin Görüşleri.....	59
Grafik 45: Çalışanlara Göre Mükellef Bilgilerinin Gizliliği.....	59
Grafik 46: Çalışanların Sonuç Odaklılıkla İlgili Görüşleri	60

Grafik 47: Çalışanlara Göre Personelin Mükellef Tatmini Hedefi	60
Grafik 48: Çalışanlara Göre Kamuoyunda Personelin Menfaat Temin Etmeye Açıklıkları Algısı	61
Grafik 49: Menfaat Temin Etmeye Açıklık Algısının Nedenleri	61
Grafik 50: Çalışanlara Göre Mükelleflerin Menfaat Teklif Etmesinin Nedenleri	62
Grafik 51: Çalışanlara Göre Mükelleflerin Menfaat Sağlama Teklif Sıklığı	62
Grafik 52: Çalışanlara Göre Mükelleflerin Hediye Teklif Etme Sıklığı.....	63
Grafik 53: Firmalara Göre Kaçağın En Yüksek Olduğu Vergi Türü.....	66
Grafik 54: Çalışanlara Göre Kaçağın En Yüksek Olduğu Vergiler	66
Grafik 55: KDV İndiriminin Sektör Kayıtdışılığını Azaltmaya Etkisi	66
Grafik 56: Çalışanlara Göre Vergi İndirimlerinin Kayıtdışılığa Etkisi	67

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi Tahminleri.....	14
Tablo 2: Türkiye’de Kayıtdışı Ekonominin (KDE) Boyutları (DYMIMIC Tahminleri).....	15
Tablo 3: Firmalara Göre Kayıtdışılığın Yüksek Olduğu Sektörler.....	17
Tablo 4: Çalışanlara Göre Türkiye’de Sektörler İtibariyle Kayıtdışılık	17
Tablo 5: Firmalara Göre Türkiye’de Kayıtdışılığın Nedenleri.....	18
Tablo 6: Çalışanlara Göre Türkiye’de Kayıtdışılığın Nedenleri.....	19
Tablo 7: Vergi Etiği ile Vergi Kaçırma-Sigortasız İşçi Çalıştırma Arasındaki Farka İlişkin Çapraz Tablo	23
Tablo 8: Kayıtdışı İstihdama Bakışla Vergi kaçırma-Sigortasız İşçi Çalıştırma Arasındaki Farka İlişkin Çapraz Tablo	24
Tablo 9: Vergi Etiği ile Vergi Yerine Hayır İşlerini Yeğleyenler Arasında Çapraz Tablo	25
Tablo 10: Vergi Etiği ile Vergi Yerine İstihdam Yaratmayı Yeğleme Arasında Çapraz Tablo	26
Tablo 11: Kayıtdışı İstihdama Bakış İle İstihdam Yaratmayı Yeğleme Arasında Çapraz Tablo	27
Tablo 12: Teşvik Kullanımı ile Vergi Etiği Arasında Çapraz Tablo	28
Tablo 13: Vergi Etiği ile Vergi Kaçırmanın Yaygınlığı Arasında Çapraz Tablo	28
Tablo 14: Vergi Etiği ile Yakalanma Olasılığı Arasında Çapraz Tablo	29
Tablo 15: Vergi Etiği ile Vergi Kaçıranlara Toplumun Bakışı Arasında Çapraz Tablo.....	31
Tablo 16: Vergi Etiği ile Vergi ve Kamu Harcamalarını İyi Alışveriş Görme Arasında Çapraz Tablo.....	32
Tablo 17: Vergi Etiği ile Devlet Harcamalarının Verimliliği Arasında Çapraz Tablo.....	33
Tablo 18: Vergi Etiği ile Vergisel Düzenlemelerin Karmaşıklığı Arasında Çapraz Tablo	33
Tablo 19: Vergi Etiği ile Vergi Yükünün Ağırlığı Arasında Çapraz Tablo.....	35
Tablo 20: Kayıtdışı İstihdama Bakış ile İstihdam Üzerindeki Yük Arasında Çapraz Tablo	36
Tablo 21: Katılımcılara Göre Tekstil Sektörünün Önemli Sıkıntıları	38
Tablo 22: Taklitçiliğin Sorun Olarak Görülmesi ve Marka Durumuna İlişkin Çapraz Tablo	38
Tablo 23: Sektörel Kayıtdışılığı Sorun Olarak Gören Firmalarda Marka Sahipliği	38
Tablo 24: Devletin Sektör Politikasında Öncelik.....	39
Tablo 25: Çalışanların İşleriyle İlgili Yaşadıkları Sıkıntılar.....	40
Tablo 26: Merkezi Denetim Elemanlarının Olumsuz Algılanan Yönleri	43
Tablo 27: Vergi Denetmenlerinin Algılanan Olumsuz Yönleri	43
Tablo 28: Vergi Denetmenlerinin Rüşvete Açıklıkları Algısı ve Rüşvetin Olumsuz Yön Olarak Görülme Sırası Arasında Çapraz Tablo	45
Tablo 29: Vergi Denetmenlerinin Ayrımcı Davranışlarının Dayandığı Temel	46
Tablo 30: Yoklama Memurlarının Olumsuz Algılanan Yönleri.....	47
Tablo 31: Yoklama Memurlarının Ayrımcı Davranışlarının Temeli	48
Tablo 32: Vergi Dairesi Üst Düzey Yöneticilerinin Algılanan Eksikliği	49
Tablo 33: İnceleme Sonucu Ortaya Çıkan Ek Vergi ve Cezalara Karşı Tutum	49
Tablo 34: Vergi Dairelerinde Gözlemlenen En Önemli Üç Olumsuzluk.....	50

Tablo 35: Vergi Dairesine Gitme Sıklığı İle Uzun Kuyruklar Arasında Çapraz Tablo.....	51
Tablo 36: Vergi Dairesine Gitme Sıklığı ile Personel Yetersizliği Arasında Çapraz Tablo	51
Tablo 37: Vergi Dairesine Gitme Sıklığı ile Personelin Eğitim Yetersizliği Algısı Arasında Çapraz Tablo	51
Tablo 38: Vergi Dairesine Gitme Sıklığı ile Yönlendirme Eksikliği Arasında Çapraz Tablo	52
Tablo 39: Firmaların Olumsuzluk Yaşadıkları GİB Taşra Birimleri	52
Tablo 40: Çalışanlara Göre Mükelleflerin Karşılaştığı En Önemli Olumsuzluklar	56
Tablo 41: Mükelleflerden Gelen Ayrımcılık Talebinin Temelleri	63
Tablo 42: Çalışanlara Göre Mükelleflerin Uyum Maliyetlerini Artıran Hususlar	64
Tablo 43: Çalışanlara Göre Kayıtdışılığı Azaltmanın En Önemli Yolları.....	65

GİRİŞ

Türkiye’de kayıtdışı ekonominin önemli boyutlarda seyrettiği konusunda neredeyse bir konsensüs vardır. Bu çalışma, kayıtdışılığı etik merkezli olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Kamu Görevlileri Etik Kurulu’nun görev alanına giren konularda somut öneriler geliştirme hedefinde olan çalışma, üç tür veri kaynağına dayanmaktadır: Kayıtdışı ekonominin büyüklüğünü tahmin eden akademik çalışmaların bulguları, tekstil firmalarına ve Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB) taşra birimlerine uygulanan anketlerin bulguları.

Araştırmanın Kapsamı ve Amacı

Kayıtdışılığın boyutları ve son yıllardaki gelişimi yanında sektörel dağılımını sergileme, kayıtdışılığı besleyen faktörleri ve önleme yollarını tartışmayı amaçlayan bu çalışma, özellikle kayıtdışı ekonomi-etik ilişkisini ele almaktadır.

Çalışmada ilgili literatürün geniş bir taraması yapılmamıştır. Türkiye’de kayıtdışılığın genel boyutlarına ilişkin çok sayıda akademik çalışma bulunmakla beraber sektörel özelliklerine ilişkin çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Vergi etiğine ilişkin de çok sayıda akademik çalışma bulunmasına rağmen bu raporun ilgililerinin konuya hakim olduğu veya ihtiyaç duyduğunda bu akademik çalışmalara ulaşacağı düşüncesiyle dar kapsamlı bir literatür taramasıyla yetinilmiştir. Böylece, araştırma kayıtdışı ekonomi ve etik ilişkisine dair “alan bilgisini” raporlaştırmayı hedeflemiştir.

“Alan bilgisini” ortaya çıkarmak için konunun tarafları ile anketler yapılmıştır. Bu amaçla kayıtdışılığın yüksek olduğu sektörlerden biri olan tekstil sektörü firmaları üzerinde ve vergisel işlemlerinde mükelleflerle muhatap olan Gelir İdaresi Başkanlığı’nın (GİB) taşra çalışanları üzerinde anket uygulanmıştır. Böylece, (tekstil sektörü özelinde) mükellef ve (GİB özelinde) kamu görevlileri perspektifi elde edilmeye çalışılmıştır.

Daha sonra ayrıntılı olarak tartışılacağı gibi, anketlerle kayıtdışılığın en yaygın olduğu sektörler, nedenleri, çözüm yolları ve etik davranışların uygulamada geçerliliği konularındaki *alan bilgisi* değişik veri türleri ve soru tipleri ile elde edilmeye çalışılmıştır.

Konu kayıtdışılık ve etik olunca hiç şüphesiz subjektif değerlendirmeler, önyargılar ve algılar bazen gerçeklerin önüne geçebilir. Bu potansiyel subjektivite ve açacağı sorunları araştırmacılar olarak çalışma boyunca akılda tuttuk. Mükellef ve çalışan açısından geçerli olmakla beraber subjektivite çalışmanın hedefleri açısından tehlike oluşturmaz. Zira bu aktörlerin davranışlarını zaten *gerçekler* değil daha çok *algılar* şekillendirir. Ancak, aynı subjektivite araştırmacılar da bulunabilir. Araştırmacılar olarak bizler etik davranışların yerleşikliği ve vergi-mükellef ilişkisine dair kanaatlerimizi azami gayretle dışarıda tutmaya çalışarak, sadece alan bilgisini yansıtmayı hedefledik.

Araştırma, paydaşların vergisel işlemlerinde birbirleri ile ilişkilerini, etik ilkeler bağlamında birbirlerine karşı tutum ve davranışlarını ve birbirlerinden beklentilerini açığa çıkarmayı hedeflemekle beraber günlük ilişkilerdeki rutinin dışında sorunların temeline inmeye de çalışmıştır. Vatandaş tutumunu etkileyen sosyokültürel ve ekonomik altyapılar, kamu görevlilerinin etik davranış kodlarını etkileyebilecek idari, bürokratik ve mevzuatla ilgili durum tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın bilgi kaynağı olan anketler dizayn edilirken literatür çalışması yapılarak teorik çalışmalar ve ampirik bulgular gözden geçirilmiştir. Ancak, daha da önemlisi tekstil sektörü temsilcileri ve GİB kontak kişileri ile yakın temasta bulunularak çalışmanın, hedeflediği bilgilere ulaşması temin edilmeye çalışılmıştır.

Kayıtdışı ve etik alanları, mükellef açısından vergi ile ilişkisi, çalışan açısından da rüşvet, ayrımcılık gibi etik davranışlar ile ilişkisi açısından anket yapmanın en zor olduğu konulardandır. Bu yüzden katılımcıların gerçek kanaatlerini almak için güven

duygusuna sahip olmaları gerekmektedir. Sorular dizayn edilirken bu nokta dikkate alınmış ve çapraz kontrole imkan tanıyacak sorular da ilave edilmiştir.

Başbakanlık Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun görev alanına ilişkin somut öneriler geliştirmek hedefinde olan çalışmada Kurul'ca hazırlanan etik davranış ilkelerinden faydalanılmıştır.

Üzerinde önemle durulması gereken bir diğer nokta ise, araştırmanın hedefinin "günah keçisi" aramak olmadığıdır. Kişisel, sektörel veya kurumsal olarak suçlu aranmamış; sistemin iyileştirilmesi için reçete oluşturulmaya çalışılmıştır. Kısacası, "üzüm yemek" hedefinde olan rapor bu gözle okunursa beklenen fayda oluşabilir.

İzleyen bölümde araştırma yöntemi üzerinde durulacaktır. Ardından anket katılımcısı firma ve GİB çalışanlarının profiline yer verilecektir. Daha sonra kayıtdışı ekonomi ve yolsuzluk ile ilgili kısa bir literatür özeti sunulacaktır. Bu bölümde ayrıca Türkiye'de kayıtdışı ekonominin büyüklüğüne ilişkin çalışmalar ve bulgularının eleştirel bir değerlendirmesi yapılacak ve kayıtdışı ekonominin sektörel özelliklerine ilişkin anket bulguları sunulacaktır. Vergi etiğine ilişkin anket bulgularının ardından GİB denetim birimleri ve taşra birimlerinin etik davranışlar açısından yeri firma ve çalışan perspektifinden ele alınacaktır. Rapor anket bulgularının özetlendiği ve somut önerilerin sunulduğu sonuç ve öneriler bölümü ile noktalanacaktır.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Kayıtdışılığın doğasını yakalamak ve kayıtdışılığın sektörel boyutlarına vurgu yapan araştırma çağrısı ile uyumlu sonuçlar elde edebilmek amacıyla tekstil sektörü firmaları üzerinde ve Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB) taşra birimlerinde anket uygulanmıştır.

Tekstil sektörü kayıtdışılığın yüksek olduğu sektörlerden biridir. Firmaların küçük ve orta ölçekli olması, kullandığı teknolojinin emek-yoğun özelliği, aile işletmelerinin yaygınlığı, son yıllarda bir taraftan markalaşma açılımı yaparken diğer taraftan dış rekabette karşılaştığı sorunlar ve son olarak sektör mallarında katma değer vergisinin yüzde 8'e düşürülmesi gibi faktörler alan araştırmasının gerektirdiği sınırlamaya ve kayıtdışılık olgusunun izlenmesine bu sektörü elverişli hale getirmektedir. Tekstil sektörü mükelleflerine kayıtdışı ekonominin genel ve sektörel boyutları ile ilgili görüşleri sorulacaktır. İçsel güdü olarak politik, psikolojik, idari, kültürel ve kurumsal birçok faktör tarafından etkilenen vergi etiği, vergi mükelleflerinin gönüllü uyumunu veya uyumsuzluğunu etilemektedir.

Anketler ne çok uzun ne de çok kısa olmalıdır. Eğer çok kısa olursa elde edilen verilerin analizi konuyu aydınlatmaya yeterli olmayabilir. Diğer taraftan çok uzun olduğunda ise, katılımcıların cevap vermemesine veya doğru cevaplamamasına neden olabilir. Bu yüzden alan araştırmalarında bir odak seçilmeli ve anket bu odaklanılmış konunun her yönünü aydınlatacak kapsamda olmalıdır. Bu alan araştırmasının odağı vergi mükelleflerinin gönüllü uyumunu etkileyen vergi etiği ve onun bileşenleridir. Özellikle vergi sisteminin gönüllü uyumu azaltan yönlerinin ortaya çıkarılmasına ve vergisel işlemlerde idareyi temsil eden Gelir İdaresi Başkanlığı birimlerinin etik ilkelere uyumu açısından değerlendirilmesine imkan tanıyacak bilgilerin elde edilmesine çalışılmıştır.

Bu amaçla hazırlanan anket soruları dört grup altında toplanmaktadır. İlk grup sorular firma sahipliği, ortaklık, kullanılan teknoloji, rekabetçi ortam, KDV gibi vergi sorunları, kayıtdışı ekonominin sektöre sunduğu fırsatlar veya sektörü karşı karşıya bıraktığı tehditler gibi konularda tekstil sektörünün karakteristiklerini ortaya çıkarmak için sorulan sorulardır. İkinci grup sorular vergi etiği ile ilgilidir. Üçüncü grupta vergi yükü ve regülasyon yoğunluğu gibi devletin yüklediği yüke ilişkin algıları ortaya çıkarmak üzere sorulan sorular yer almaktadır. Son grupta ise, katılımcıların etik davranışlarla ilgili algıladıkları sorunları tespiti yönelik sorular yer almaktadır. Bu gruptaki sorularda Başbakanlık Kamu Görevlileri Etik Kurulu'nun yerleştirmeye

çalıştığı etik davranışlar ve bunlarla ilgili düzenlemelerden faydalanılmıştır. Böylece durum tespiti ve çözüm önerilerinin geliştirilmesi mümkün olabilecektir.

Gelir İdaresi Başkanlığı çalışanları ile yapılan benzeri bir anketle de kamu görevlileri perspektifi elde edilmeye çalışılmıştır. Çalışanlara uygulanan anketin soruları tekstil sektörü ile yapılan anket sonuçları ile karşılaştırma yapmaya olanak verecek şekilde hazırlanmıştır.

Tekstil firmalarına ve çalışanlara uygulanan anketler (sırasıyla Ek-1 ve Ek-2) bu rapora ekli olarak sunulmuştur.

Firma anketi, tekstil sektöründe önemli yeri olan Bursa, İstanbul, Denizli ve Gaziantep illerinde 12 Şubat- 5 Mart 2009 tarihleri arasında yapılmıştır. Tekstil sektöründe faaliyetini sürdüren üretici firmalar yanında, (toptan ve perakende) satış yapan ve üretim ve satışı birlikte götüren firmalar da kapsama alınarak sektörün kayıtdışılıkla ilintili olabilecek tüm özellikleri elde edilmeye çalışılmıştır. Bu tabakalamanın yanında, görüşülen firmalar tesadüfi olarak seçilmiştir. Örneğin, beş caddesi olan bir organize sanayi bölgesinde 50 firmaya anket uygulanacaksa her caddeden birbirine yaklaşık olarak eşit mesafede bulunan 10 firma tesadüfi olarak seçilerek anket uygulanmıştır. Çalışan anketi ise Gelir İdaresi Başkanlığına bağlı Vergi Dairesi Başkanlıklarının olduğu illerden İstanbul, İzmir, Denizli, Gaziantep ve Sakarya'da 5-12 Haziran'da yapılmıştır. GİB kontak kişisi ve ilgili birimlerin uygun bulmaması nedeniyle çalışanlara görev ve çalıştıkları birimle ilgili sorular yöneltilmemiştir. Bu nedenle çalışanların görev dağılımı tam olarak çıkarılamamış ve görevler itibarıyla analiz imkanı bulunamamıştır. Ancak, mükelleflerle daha doğrudan kontak halinde olduklarından vergi denetmenleri ve yoklama memurlarına özellikle ulaşılmaya çalışılmıştır.

Yüzde 5 örneklem hatası ile en büyük anakütle için bile 384 anket yapılmasının yeterli olacağı bilimsel olarak hesaplanmaktadır. 748 tekstil firmasına ve 770 vergi dairesi çalışanına anket uygulayarak teorik anlamda tesadüflüğün sağlanmasının mümkün olmadığı bir konuda ve bir evren üzerinde yapılan bir araştırmada örnek büyüklüğünü iki kattan fazla artırarak evren özelliklerini yakalamış olmayı ummaktayız.

Çalışmada nominal (üretim yapısı, cinsiyet, eğitim düzeyi gibi) ve sıralı (bir önermenin katılımcı tarafından sahiplenme derecesi) ölçekler kullanılmıştır. Vergi mükelleflerinin gönüllü uyumunu etkileyen vergi etiğinin belirleyicileri ile ilgili algılamalarının önemli olduğunu düşünmekteyiz. Yani vergi yükü, yolsuzluk, hukukilik, bürokrasi ve vergisel düzenlemelerdeki değişikliklerde politik tercih gibi konularda sahip oldukları algı (bu değişkenlerin gerçek durumundan daha çok) vergi mükelleflerinin davranışını belirleyebilir. Örneğin, vergi idaresinde kullanılan daha üstün teknoloji ve çalışanların iyi eğitilmesi ile etkinlik artmış olabilir fakat zamanla oluşmuş mükellef algısı alınan yeni tedbirlerle hemen değişmez. Eğer mükellefler rüşvet ve hediye gibi yolsuzluk uygulamalarının yaygın olduğunu düşünmekte iseler bazı mükellefler yakalandıklarında rüşvet vermeyi düşünerek kayıtdışı kalmanın riskinin düşük olduğunu düşünebilirler; diğer bazıları kayıtdışı kalmaya ahlaki gerekçe edinmiş olurlar.

Ankette sosyal bilimlerde algı, görüş ve bakışı ölçmek için yaygın olarak kullanılan Likert ölçeğinden faydalanılmıştır. Bu ölçekte, önermelere 'kesinlikle katılıyorum' ile 'kesinlikle katılmıyorum' arasında verilen cevaplar arasındaki mesafe eşit aralıklara ayrılmamış olabilir. Bu yüzden Likert tipi sorularla elde edilen veriler sıralı düzeydedirler. Yine de araştırmacılar sık sık mesafenin eşit olduğunu varsayarak veri türünü aralıklı veri olarak değerlendirme eğilimindedirler.

Ankette kullanılan diğer bir soru tipin de ise, mükellef ve çalışanların bir konuya ilişkin şıkları önem derecesine göre sıralamaları istenmiştir. Örneğin, "kayıtdışı ekonominin sizce en önemli üç nedeni" veya "vergi dairelerinde karşılaştığınız en önemli üç olumsuzluk" gibi sorularla katılımcı firma ve GİB personelinin görüşleri alınmıştır.

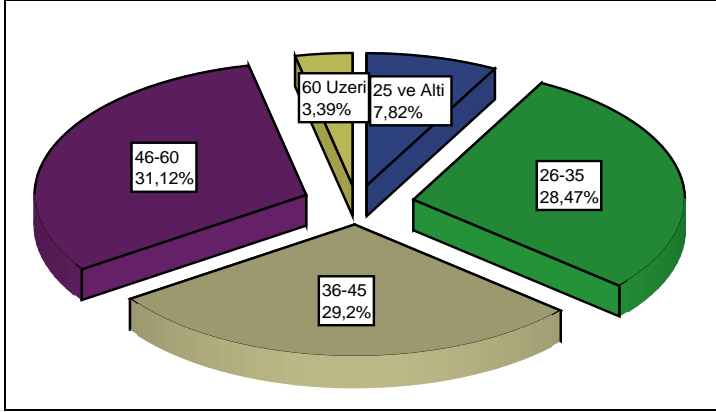
ANKET KATILIMCILARININ PROFİLLERİ

Anket uygulanan tekstil firmaları temsilcilerinin ve Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB) çalışanlarının demografik özellikleri ile firmaların büyüklük, üretim ve ticaret yapıları, dışa açıklıkları ve finans sistemine entegre düzeyleri gibi değişkenlere ilişkin sıklıklar aşağıda yer almaktadır. Bu özellikler kayıtdışı ekonomi ve etik ilişkisini etkileme potansiyeli de taşımaktadırlar ve raporun ilerleyen sayfalarında teorik etkilerin alana yansımalarına değinilmiştir.

Ankete Katılan Firma Temsilcilerinin ve Firmaların Özellikleri

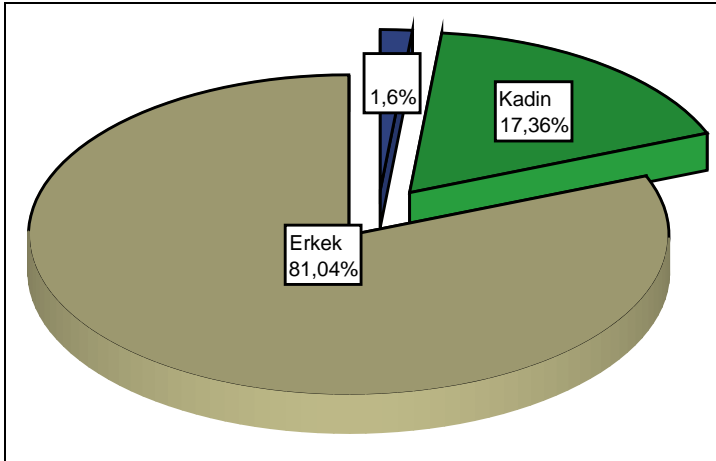
Firma Temsilcilerinin Özellikleri

Anket katılımcısı firma temsilcilerinin yaklaşık yarısı 26-45 yaş grubunda yer alırken 25 yaş altı katılımcıların oranı yaklaşık yüzde 8'dir ve 60 yaş üzeri katılımcıların oranı sadece yüzde 3 civarındadır.

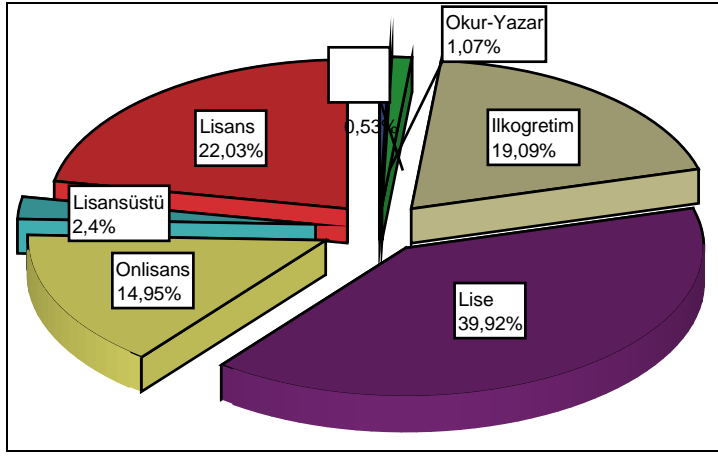
Grafik 1: Katılımcı Firma Temsilcilerinin Yaş Dağılımı

Anket katılımcısı firma temsilcilerinin cinsiyet dağılımına bakıldığında yüzde 81'inin erkek olduğu görülmektedir. Cinsiyet değişkeni özellikle ayrımcı davranışların irdelenmesi açısından önemli görülmektedir. Katılımcıların vergisel işlemlerde cinsiyet temelli ayrımcılık yapıldığı algısına sahip olup olmadıkları araştırılırken bu konuda kadın ve erkeklerin görüşlerinin öğrenilmesi önemlidir.

Grafik 2: Katılımcı Firma Temsilcilerinin Cinsiyet Dağılımı

Anket katılımcısı firma temsilcilerinin eğitim seviyesi itibarıyla dağılımına bakıldığında yaklaşık yüzde kırkının önlisans veya üzeri eğitime dahil olduğu bir o kadarının da lise mezunu olduğu görülmektedir.

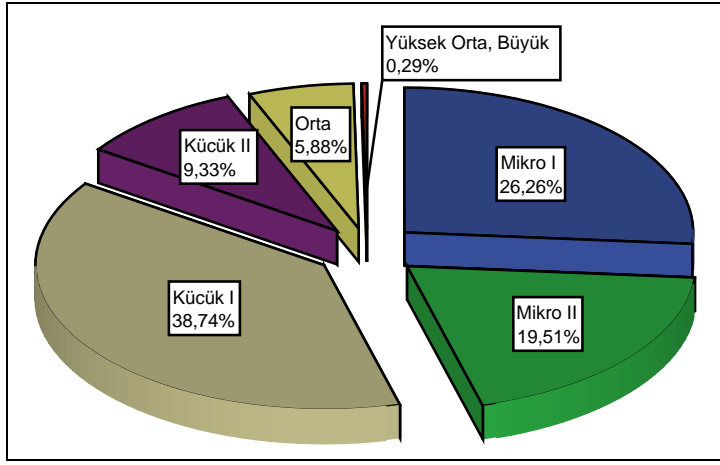

Grafik 3: Katılımcı Firma Temsilcilerinin Eğitim Düzeyleri

Eğitim düzeyi arttıkça vergi bilincinin ve verginin modern toplumlarda öneminin daha iyi anlaşılması mümkündür. Öte yandan, örneğin kayıtdışı faaliyetleri yürütürken iz bırakmama çabasında başarı artabileceğinden eğitim düzeyi kayıtdışılığı artıran bir faktör de olabilir.

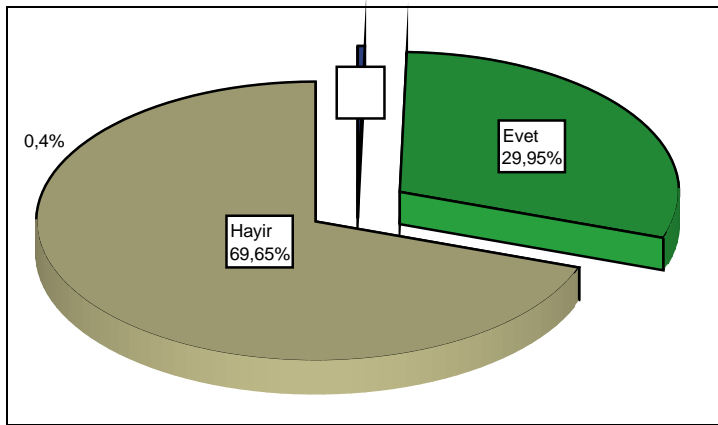
Firmaların Özellikleri

Anket katılımcısı firmaların büyüklükleri, kayıtdışı ekonomi için önemli bir gösterge olabilir. Zira firma büyüklüğü, belge düzeninin oturtulması ve kayıtdışı istihdam olanaklarına başvurma açısından önemlidir. Yapılan bazı araştırmalarda firma büyüklüğünün kayıtdışı istihdamı artıran değişkenlerden biri olduğu tekstil sektörü özelinde tespit edilmiştir (Savaşan and Schneider, 2006). Firma büyüklüklerini işçi sayılarına göre sınıflandırırken Avrupa Birliği sınıflandırmasını izledik. Buna göre, firmalar Mikro I (0-4 işçi), Mikro II (5-9 işçi), Küçük I (10-49 işçi), Küçük II (50-99 işçi), Orta (100-250 işçi) ve Üst-Orta ve Büyük (250 üzeri işçi) şeklinde sınıflandırılmaktadır (Çolakoğlu, 2002: 3-8). Firmaların yaklaşık yüzde 46'sı 10'a kadar işçi çalıştırmaktadır ve mikro ölçektir. Küçük ölçekli firmaların oranı ise yaklaşık yüzde 48'dir. Orta ve yüksek-orta ve büyük işletme kategorisine ise, firmaların sadece yüzde 6'sı girebilmektedir. Buna göre tekstil sektöründe küçük ölçekli firmalar ağırlıktadır. Ancak, Şubat-Mart aylarında yapılan ankette elde edilen bu bulgular, global krizin Türkiye'ye yansımaları ve istihdam üzerinde yarattığı baskı nedeniyle firmaların istihdam açısından gerçek potansiyelini yansıtmamaktadır. Zaten bu durum anket sırasında bir çok firma tarafından dile getirilmiştir. Bu durum Savaşan ve Schneider (2006) ile kıyaslandığında da doğrulanmaktadır. Türkiye ekonomisinin önemli sıçramalar yaptığı dönemde yaptıkları ankette 250 üzeri işçi çalıştıran firmaların (yüksek orta ve büyük) oranını yüzde 6,7 olarak bulmuşlardır. Bu iki sonuç karşılaştırıldığında, ekonomik krizin tekstil sektörünü önemli ölçüde etkilediği ortaya çıkmaktadır.

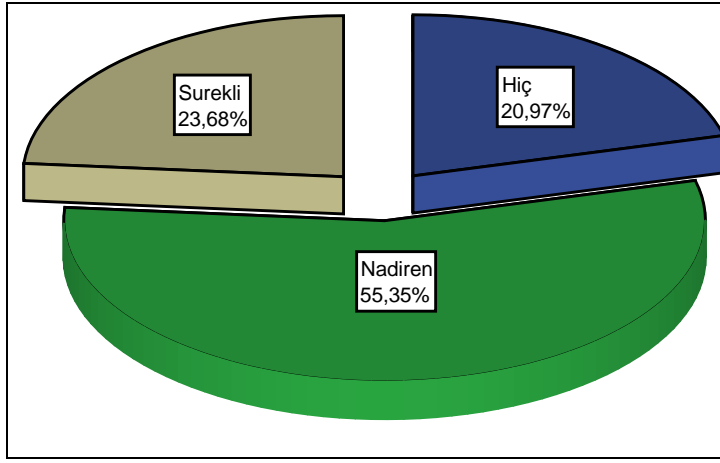
Grafik 4: Katılımcı Firmaların İşçi Sayılarına Göre Dağılımı

Ankete katılan tekstil firmalarına, dışa açıklığın bir göstergesi olarak ihracat yapıp yapmadıkları sorulmuştur. Firmaların yaklaşık yüzde 30'u ihracat yapmaktadır. Ancak fason çalışan firmalardan bazıları da kendi ürünlerinin ihraç edildiğini bildiklerinden ihracat seçeneğini seçtikleri müşahade edilmiştir. Dolayısıyla ihracat yapan firmaların gerçek oranı çifte sayım yüzünden fazla çıkmış olabilir.

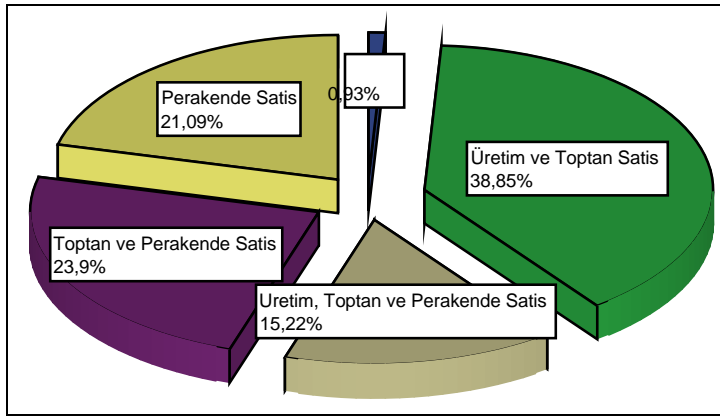
Grafik 5: Katılımcı Firmaların İhracatçı Olmalarına Göre Dağılımı

Firmaların finans sistemi ile kurdukları bağların, başta belge düzeni olmak üzere kayıtdışılıkla ilgili yansımaları olabilir. Firmalara kredi kullanıp kullanmadıkları da sorulmuş, yaklaşık yüzde 21'inin hiç kredi kullanmadığı görülmüştür. Küçük ölçekli ve öz kaynakları ile finansman ihtiyacını gideren bu firmalara rağmen firmaların dörtte üçünden fazlasının nadiren veya sürekli olarak kredi kullandıkları tespit edilmiştir. Firmalardan bazıları, katılım bankalarından kredi kullandıklarını özellikle belirtmişlerdir.

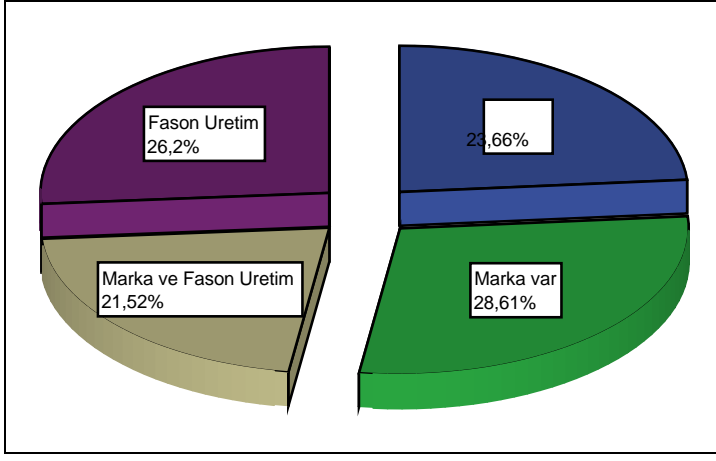
Grafik 6: Katılımcı Firmaların Kredi Kullanmalarına Göre Dağılımı

Firmaların üretim ve ticaret yapıları ise Grafik 7'den izlenebilmektedir. Buna göre, katılımcı firmaların beşte biri sadece perakende satış yaparken, yaklaşık dördte biri toptan ve perakende satış yapmaktadırlar. Ankete katılan tekstil firmalarının yarısından fazlası ise, hem üretim hem ticaret ile meşgul olmaktadır.

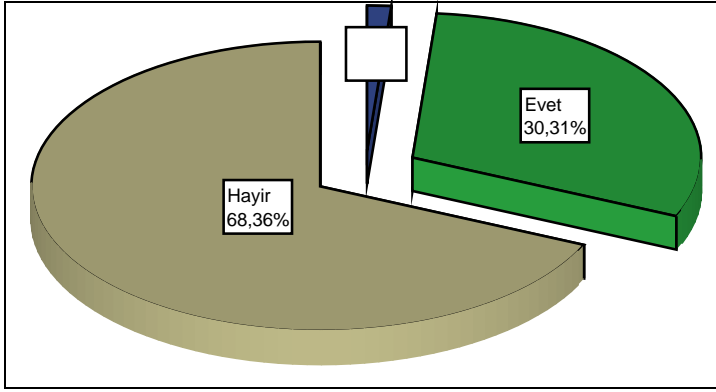
Grafik 7: Katılımcı Firmaların Üretim ve Ticaret Yapılarına Göre Dağılımı

Firmaların marka sahipliği sorusuna verdikleri yanıtların dökümü Grafik 8'de yer almaktadır. Buna göre, firmaların yaklaşık dördte biri fason üretim yaparken, yaklaşık beşte biri hem marka sahibidir hem de fason üretim yapmaktadır. Markası için üretim yapan firmaların oranı ise yaklaşık yüzde 29'dur. Sektörün taklit ürünlerin ve ucuz ithalatın yarattığı haksız rekabete karşı hassasiyeti bu özelliklerle ilgili olabilir. Firmaların alan araştırması sırasında dile getirdikleri bilgilerden firmaların küçük, yerel ve dar kapsamlı olsa da markalaşmaya çalıştıkları; markalı ürünlerin daha çok İran, Azerbaycan gibi Doğu ülkelerine giden ürünlerde söz konusu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Cevapsız oranının yüksekliği dikkat çekmektedir. Bunun nedeni, örnekte sadece tekstil ürünü ticareti yapan firmaların bulunması ve bu firmaların ürünlerinin geniş yelpazeye (markalı ürünler yanında markasız ürünler de satmaları) yayılmasıdır.

Grafik 8: Katılımcı Firmaların Marka Sahipliğine Göre Dağılımı

Katılımcı firmalara “herhangi bir teşvik tedbirinden (enerji yardımı, sigorta primi işveren payı vs.) yararlanıyor musunuz/yararlandınız mı?” sorusu yöneltilek devletle kurdukları mali bağlantının açıkça çift yönlü olmasının onların vergiye bakışını etkileyip etkilemediği anlaşılmaya çalışılmıştır. Katılımcı firmaların yüzde 30’u geçmişte veya halen bir tür teşvikten faydalandıklarını belirtmişlerdir.

Grafik 9: Katılımcı Firmaların Teşviklerden Faydalanma Durumu

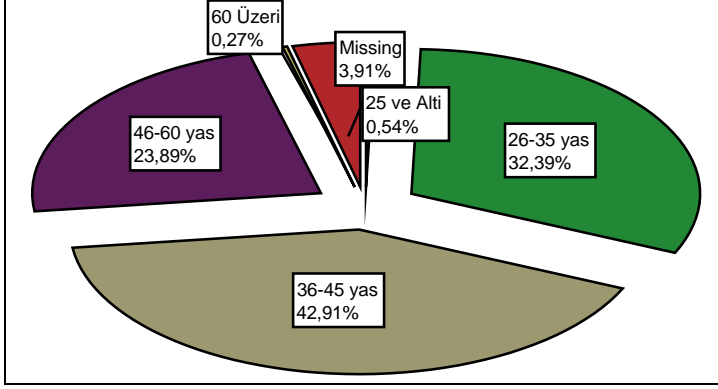
Vergi zora dayalı ve karşılığı olmayan bir ödemedir. Oysa, teşviklerden faydalanan firmalar vergi-hizmet ilişkisini daha açık bir şekilde kurabilirler. Bu ise vergiye ve devlete bakışın olumlu yönde değişmesine neden olabilir.

Çalışanların Özellikleri

05.05.2005 tarihinde kabul edilen ve 16 Mayıs 2005 tarih ve 25817 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 5345 sayılı kanun ile Gelirler Genel Müdürlüğü kaldırılarak, Maliye Bakanlığı’na bağlı Gelir İdaresi Başkanlığı kurulmuştur. Kanunun 1’nci maddesinde bu kanunun amacı; “gelir politikasını adalet ve tarafsızlık içinde uygulamak; vergi ve diğer gelirleri en az maliyetle toplamak; mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu sağlamak; mükellef haklarını gözeterek yüksek kalitede hizmet sunmak suretiyle yükümlülüklerini kolayca yerine getirmeleri için gerekli tedbirleri almak; saydamlık, hesap verebilirlik, katılımcılık, verimlilik, etkililik ve mükellef odaklılık temel ilkelerine göre görev yapmak üzere Maliye Bakanlığına bağlı Gelir İdaresi Başkanlığının kurulmasına, teşkilat, görev, yetki ve sorumluluklarına ilişkin esasları düzenlemektir.” şeklinde açıklanmıştır. Kanunun 4. maddesinde açıklanan Kurum görevlerinden biri de Kamu Görevlileri Etik Kurulunun belirlediği ilkeler çerçevesinde kurumsal etik kurallar düzenleyerek personele ve mükelleflere duyurmaktır.

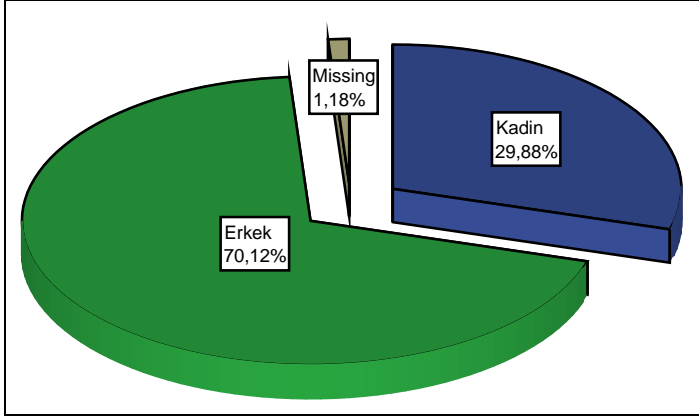
Gelir İdaresi Başkanlığı verilerine göre, taşra teşkilatında yaklaşık 41 bin personel çalışmaktadır. İstanbul, Sakarya, İzmir, Denizli ve Gaziantep birimlerinde yapılan ankete katılan çalışan sayısı 770’dir. Katılımcıların yaşlarına göre dağılımı Grafik

10'da yer almaktadır. Buna göre, bu soruya yanıt veren çalışanların yaklaşık yüzde 43'ü 36-45 yaş grubundadır. 26-35 ve 46-60 yaş gruplarında yer alan çalışanların oranları ise, sırasıyla yüzde 32 ve yüzde 24'tür.

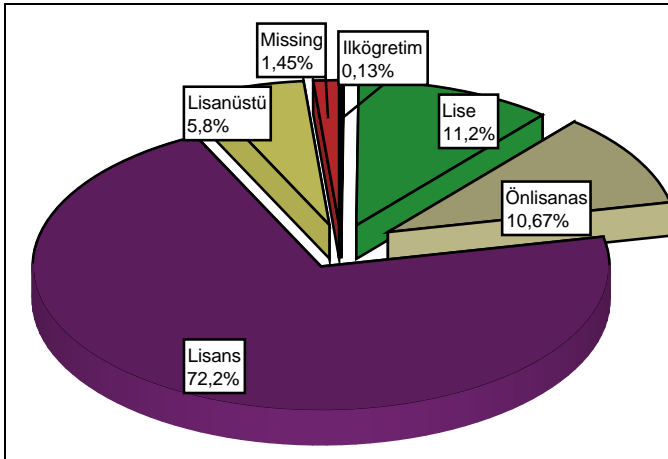
Grafik 10: Çalışanların Yaşlarına Göre Dağılımı

Ankete katılan katılımcıların yaklaşık yüzde 30'u kadındır. GİB verilerine göre kadın ve erkeklerin taşra teşkilatındaki oranları yaklaşık yüzde 38 ve 62'dir. Yardımcı personeldeki kadın oranının yüksek olması söz konusu değilse, örnekte kadınlar biraz daha az temsil edilmektedir.

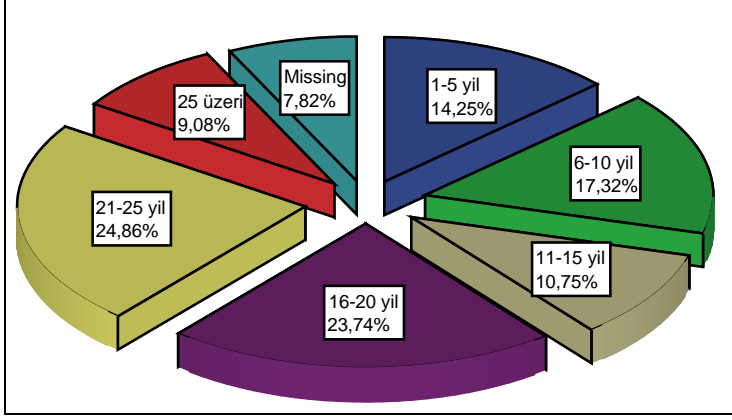
Grafik 11: Çalışanların Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Grafik 12'de yer alan verilere göre, katılımcıların yüzde 73'ü lisans, yüzde 11'i ise önlisans mezunudur. Lisansüstü dereceye sahip olanların oranı ise, yüzde 6 gibi önemli bir orana ulaşmaktadır.

Grafik 12: Çalışanların Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımı

Ankete katılanların yaklaşık yüzde 70'i 10 yıldan fazla süredir teşkilat bünyesinde görev yapmaktadır. Bu soruyu bir nedenle cevapsız bırakanların oranı ise yüzde 8 gibi yüksek orandadır. Bunun en önemli nedeni, GİB'nin kurulmasından önceki çalışma yılının yazılıp yazılmayacağı konusunda katılımcıların bazılarının gösterdiği kararsızlık olabilir.

Grafik 13: Çalışanların Görev Sürelerine Göre Dağılımı

Ankete katılanların görev unvanlarına ve fonksiyonlarına göre dağılımı elde edilememiştir. Bu konudaki özelliklerin etik davranışlara yansımaları ve görevliler arasında kayıtdışıyla yaklaşım açısından farklılığın olup olmadığının irdelenmesinin önemi açıktır. Fakat, GİB kontak kişisi ve yetkilileri, unvana ve fonksiyona dayalı bilgilerin irdelenmesinin denetim birimleri arasında sıkıntı oluşturabileceğini ve personel arasındaki amir-memur ilişkisine zarar verebileceğini savunarak bu tip soruların anketten çıkarılmasını istemişlerdir. Bu soruların çıkarılması nedeniyle anketin bulgularının unvan ve fonksiyonlar açısından analiz edilmesi imkanı, maalesef ortadan kalkmıştır.

KAYITDIŞI EKONOMİ VE ETİK: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde kayıtdışı ekonomi, yolsuzluk ve Kamu Görevlileri Etik Davranış ilkeleri üzerinde kısa bir değerlendirme yer alacaktır.

Kayıtdışı Ekonomi

Her ekonomide milli gelir hesaplarına dahil edilemeyen parasal akımlar bulunmaktadır. Türkçede yaygın olarak "kayıtdışı ekonomi" ("unrecorded economy") kavramıyla karşılanan bu türden ekonomik faaliyetler literatürde çoğu zaman birbirleriyle eşanlamda kullanılan "gizli ekonomi" ("hidden economy"), "yeraltı ekonomisi" ("underground economy"), "resmi olmayan ekonomi" ("informal economy"), "ikinci ekonomi" ("second economy") gibi çok sayıda kavram ile karşılanmaktadır (Bkz: Danesh, 1991; Portes et. al. 1989; Roemer and Jones, 1991; Greenfield, 1993; Lippard and Walker, 1997).

Bazı yazarlar, milli gelir hesaplarına dahil edilmeyen tüm parasal akımları kayıtdışı ekonomi altında analiz ederken diğerleri sadece vergileme yönünden konuya yaklaşmakta ve vergi dışında kalan iktisadi faaliyetleri incelememektedirler. Şüphesiz, vergi dışında kalan faaliyetler de yasal olan ve yasal olmayan faaliyetlerden oluşmaktadır. Vergi yasalarının vergi konusu olarak belirlediği, ancak vergi dışında kalan faaliyetlerin yanı sıra, yasaların vergi konusu olarak belirlemediği illegal bazı faaliyetler (uyuşturucu satışı, kumar vs.) de vergi dışında kalabilmektedir. Bunların dışında illegal olmamakla birlikte bir takım vergi sığınakları (tax shelters) ya

da yasalardan kaynaklanan bazı vergi boşlukları (tax loopholes) da vergiden kaçınmaya fırsat yaratabilmektedir. Burada yasal olarak vergi ödememe durumu, yani “*vergiden kaçınma*” söz konusudur. Oysa, yukarıda da belirttiğimiz gibi yasalarda vergi konusu olan işlem ve faaliyetlerin vergi idaresinin bilgisi dışında sürdürülmesi ya da vergi idaresinin bilgisi dahilinde olmakla beraber çeşitli yöntemlerle vergi matrahının eksik olarak beyan edilmesinden kaynaklanan “*vergi kaçakçılığı*” ve/veya “*vergi ziyai*” da söz konusu olabilir. Vergilendirilemeyen işlem ve faaliyetleri kapsamak üzere “*vergi dışı piyasa ekonomisi*” kavramı kullanılmaktadır.

Vergi dışı piyasa ekonomisi, hem vergi kaçakçılığı ve/veya vergi ziyasını, hem de vergiden kaçınma dolayısıyla vergi dışı kalan işlem ve faaliyetleri incelemektedir. Vergi dışı piyasa ekonomisinin konusu “*vergi*” olmakla birlikte, bu hem yasal olmayan şekillerde (faaliyetini vergi dairesine bildirmeme, sahte belge tanzimi, naylon fatura kullanımı vs.) ortaya çıkan vergi kayıp ve kaçaklarını, hem de yasalarda yer alan boşluk ve sığınaklardan istifade ederek ve/veya bir takım vergi imtiyazlarından (istisna ve muafiyetler, götürü vergileme) yararlanarak ortaya çıkan vergi kayıplarını kapsamaktadır. Kayıtdışı ekonomi ve etik ilişkisinin irdelendiği bu çalışmada proje başlığına bağlı kalınarak “*kayıtdışı ekonomi*” kavramı tercih edilmekle beraber çalışmanın kapsamına yalnızca vergi kaçakçılığı, vergiden kaçınma, vergi kaçırma ve/veya vergi ziyai girmektedir. Yasadışı ekonomik faaliyetlerden (uyuşturucu satışı, tarihi eser kaçakçılığı, silah kaçakçılığı vs.) elde edilen gelir ve servet de esasen vergi dışı piyasa ekonomisinin konusuna girse de bu çalışmanın kapsamı dışındadır.

Yolsuzluk ve Kayıtdışı Ekonomi

Yolsuzluk, Tanzi (1998)’de vurgulandığı gibi, “*fil gibidir, tarif etmek güç olsa da rastlanıldığında tanımak genellikle güç değildir*”. En çok kullanılan ve basit tanımına göre, yolsuzluk, kamu gücünün özel fayda için (kötüye) kullanılmasıdır (Bardhan 1995). Benzer bir tanım Tanzi (1995)’te verilmiştir: Yolsuzluk, kendi veya yakınları için menfaat temin etmek amacıyla ortaya konan bilinçli uyumsuzluktur. Tanzi (1998) yolsuzluğu, maliyet azaltıcı ve fayda artırıcı, rüşvet alan tarafından başlatılan ve rüşvet veren tarafından başlatılan, merkezi ve merkezi olmayan, tahmin edilebilir veya keyfi (düzensiz) ve nakit ödemesi içeren ve içermeyen olmak üzere farklı kategorilere ayırmaktadır.

Kayıtdışı ekonomi ve yolsuzluk arasında bazı potansiyel bağlantı noktaları mevcuttur. Bir defa yasal olmayan bu iki türde yer alan aktiviteler benzeri ortamlarda yeşerir. İkisi arasındaki ilişkiye dair temel iki görüş mevcuttur. Rose-Ackermann (1997)’ye göre kayıtdışı ekonomi yolsuzluğun ikamesidir. Johnson, Kaufmann, and Zoido-Lobaton (1998) ise, ikisi arasında tamamlayıcılık ilişkisi tespit etmektedir: Yolsuzluk ve rüşvetin yoğun olduğu ülkelerde kayıtdışılık da büyüktür. Yönetimde kalite düşüklüğü oldu zaman bireylere bürokratik gecikmelerden kaçınma imkanı tanıdığı için işleyişi kolaylaştırırken kamu kaynaklarının kötü dağılımına neden olacağı ve mülkiyet hakları güvenliğini zedeleyeceği için işleyişi zorlaştırabilir. Johnson vd. yolsuzluğun resmi ekonominin düzgünce işlemesine engel olacağı bulgusunu elde etmektedirler. Savasan ve Altundemir (2007) de dokuz OECD ülkesi özelinde yolsuzluğun daha fazla kayıtdışılığa neden olduğunu tespit etmektedirler.

Yolsuzluk değişik kanallardan kayıtdışı ekonomiyi etkileyebilmektedir. Johnson vd. (1998) “*kuralların nasıl uygulandığı kurallardan daha önemlidir*” vurgusu yaparak üç önermede bulunmaktadır: *Birincisi*, kural ve düzenlemeler yoğun olduğunda kayıtdışılığın GSYİH’ya oranı da yüksek olmaktadır. Kamu görevlilerinin ayrımcı ve farklı uygulama imkanları arttığında daha çok sayıda birey ekonomik faaliyetini kayıtdışı sektöre kaydırma güdüsü taşımaktadır. Birçok çalışma bürokratik yükün kayıtdışılığı artırdığını tespit etmektedir. *İkincisi*, “*efektif vergi yükü*” vergi oranları yanında vergi sisteminin yönetilmesi ile de ilişkilidir. Mükelleflerin devlet ve vergi sistemi algısındaki bozulmalar onların gönüllü uyumunun da azlamasına yol açacaktır. *Üçüncüsü*, kayıtdışılık kamu hizmetlerinin zayıflığından da etkilenecek

büyüyecektir. Bu üç önerme bu çalışmanın ilgi alanına girmektedir. Kamu görevlileri, özelde de GİB görevlileri, etik kurallara uygun hareket ettikçe kamunun devlet algısı ve vergi sistemi algısı gelişecek ve kayıtdışı ekonomik faaliyette bulunma güdüsü azalacaktır.

Kayıtdışı ekonomi kavramından daha dar olan ve esasen bu çalışmanın da odağında yer alan vergi kaçırma kararı da yolsuzlukla ilişkilidir. Cowell (1990) gibi birçok çalışmada ele alındığı gibi vergi kaçırman mükellefler beklenen faydalarını maksimize etmeye çalışmaktadırlar. Mükellef gerçek gelirini beyan etmekle tamamını veya bir kısmını gizlemek arasında karar vermektedir. Vergi kaçırma ve vergi kaçırmanın boyutu ile ilgili kararı, en başta yakalanma olasılığı ve yakalandığında karşı karşıya kalacağı cezaya bağlıdır. Yolsuzluk yakalanma olasılığını azaltır. Çünkü, yolsuzluk kural ve düzenlemelerin daha zayıf uygulandığını işaret eder. Vergi kaçırman yakalansa bile görevliye belki de cezadan daha az miktarda rüşvet vererek kurtulma olanağı elde edebilir. Vergi mükellefi bu yolla kovuşturmadan kurtulma olanağına sahip olabilir.

Vergi kaçırman, eğer ülkede kamu görevlileri etik dışı davranışlarla özel kazanç elde etme davranışı yaygınsa, daha az sosyal baskıyla karşı karşıya kalırlar.

Özetle, yolsuzluk sadece "efektif" vergi yükünü artırarak değil aynı zamanda kayıtdışı kalmanın ekonomik ve/veya sosyal maliyetini azaltarak dad aha çok kayıtdışılığa neden olabilmektedir. GİB yönetiminin algılanan kalitesi ve bu kalitenin mükellef uyumuna etkisi izleyen sayfalarda ele alınmıştır.

Kayıtdışı Ekonominin Ölçülmesi

Thomas (1999) kayıtdışı ölçme metotlarını kritik ettiği çalışmasında kayıtdışılığın politik yönüne dikkati çeker. Zira, yüksek kayıtdışılık vergi yükündeki ve/veya düzenlemelerdeki (hantal bürokrasi) aşırılıkları işaret eder. Bunun dışında ekonominin değişik yönlerini de yeniden değerlendirmek gerekir. Örneğin, eğer kayıtdışılık yüksekse bu işsizlik oranının görüldüğünden daha küçük olabileceği anlamına gelebilir.

Kayıtdışı ölçme metotları çok çeşitlidir. Mikro ve makro verileri kullananlar, basit muhasebe yöntemlerini kullananlar ve ekonometrik çerçeveye sahip olanlar gibi değişik metotlar vardır. Feige (1989) kayıtdışılıkla ilgili olarak anekdotlar, mikroekonomik ve makroekonomik olmak üzere üç bilgi kaynağı olduğunu söylemektedir. Frey and Pommerehne (1984) ise sınıflandırmayı metotların dayandığı mantığa göre yapar. Buna göre, aşağıda literatürde karşılaşılan metotların kısa bir özeti yer almaktadır:

- (I) Birey davranışlarını irdelerek kayıtdışı tahmin etmeye çalışan metotlar:
 - (a) Gönüllü katılıma dayalı iyi dizayn edilmiş alan araştırmaları;
 - (b) *Vergi inceleme* ve diğer *uyum* ölçen metotlar.
- (II) Toplam ekonomik aktivitedeki *kalıntılara (iz)* dayanarak kayıtdışı tahmin eden metotlar:
 - (a) *Gelir ve harcama* (yöntemleri ile elde edilen GSYİH'lar) arasındaki farka dayanan metot;
 - (b) Difference between *Resmi ve gerçek işgücüne katılım oranları* arasındaki farklara dayanan metot;
 - (c) *Para talebi ve/veya nakit kullanımına* dayanarak kayıtdışı tahmin eden metotlar.
 - (d) *Fiziksel girdi* (elektrik kullanımı) metodu.

(III) Gözlenemeyen değişken yaklaşımı.

Bu raporda yukarıdaki tekniklerin ayrıntısına girilmeyecektir. İlgililerin ayrıntılara vakıf oldukları veya gerekli bilgileri kolayca edinebilecekleri varsayılmıştır.

Türkiye’de Kayıtdışı Ekonominin Büyüklüğü

Veri kısıtı nedeniyle yapılamayanlar hariç literatürde yer alan kayıtdışı ekonomiyi tahmin yöntemlerinin tamamı Türkiye kayıtdışılığını ölçmek için kullanılmıştır. Bu tahminlerin geniş bir dökümünü yapmak yerine eleştirel bir değerlendirmesi yapılarak hem tekniklere ilişkin özet bilgilerin verilmesi hem de Türkiye’de kayıtdışı ekonominin büyüklüğüne ilişkin bir perspektif sunulması amaçlanmıştır.

Çalışmalarda elde edilen rakamlar arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Bu sonuç aynı yöntemin rakamlarında bile geçerlidir. Bu nedenle Türkiye özelinde yapılan tahminlerin özenle karşılaştırılması gerekmektedir.

Tablo 1’de Türkiye özelinde yapılan tahminler yer almaktadır. Bu tahminlerin detaylı bir değerlendirmesi, yukarıda bahsedilen tahmin sorununu anlamaya ve Türkiye kayıtdışılığına ilişkin bazı sonuçlara ulaşmamıza yardımcı olabilir.

Tablo 1’den üç genel sonuç çıkarmak mümkündür. *Birincisi*, bulgular sadece metottan metoda farklılaşmamakta aynı metodu kullanan farklı çalışmalar da bazen açık bazen gizli varsayımlar nedeniyle farklı tahminler yapmaktadır. Örneğin, nakit oranı yaklaşımını kullanan Kasnakoğlu (1993) 1968-1990 dönemi ortalaması olarak GSYİH’nın yüzde 3’ü ile yüzde 9’u arasında kayıtdışılık tahmin ederken, para talebi yaklaşımı ile 1963-1990 dönemi için yüzde 4 ile yüzde 13 arasında kayıtdışılık tahmin etmektedir. Öte yandan Yayla (1995)’in yaklaşık aynı dönemi kapsayan tahminleri nakit oranı yaklaşımında yüzde 6 ile yüzde 15, para talebi yaklaşımında ise yüzde 6 ile yüzde 13 arasında değişmektedir. Öğünç ve Yılmaz (2000)’in tahminleri (dönem ortalaması) ise aynı metotlar için sırasıyla yüzde 16 ve yüzde 15 çıkmaktadır. Çetintaş ve Vergil (2003)’ün para talebi yöntemini kullanarak yaptıkları tahminlerin dönem ortalaması ise yaklaşık yüzde 25’tir. Benzeri bir varyasyon “işlem” ve “fark” yöntemlerinde de gözlemlenmektedir. Bu farklılıkların ortaya çıkması ve yorumlanması güçtür ve çoğu zaman literatürde üzerinde durulmamaktadır.

Ele alınan dönemlerin farklı oluşları sonuçların farklı olmasına yol açıyor olabilir mi? Bu nedenle Tablo 1’de çalışmaların bulgularının aynı dönem için (1988-1990) ortalamaları da düzenlenmiş böylece tahminler daha karşılaştırılabilir hale getirilmiştir. Aynı yöntemin farklı varsayımlarla elde ettiği tahminlerin üç yıllık ortalamalarının bazı durumlarda aynı çıkabildiği görülmektedir. Örneğin Kasnakoğlu (1994)’ün nakit oranı yaklaşımında bazı ortalamalar (12,6 ve 20,4) tekrarlanmıştır. Yine de yöntemlerin ürettiği tahminlerin üç yıllık ortalamaları arasında da önemli varyasyon gözlenmektedir. Bu bizi Tablo 1’den çıkarabileceğimiz *ikinci* sonuca götürmektedir: Tahmin rakamları arasındaki büyük farklar, yöntemler kayıtdışılığın farklı boyutlarını yakalayabileceğinden bir ölçüde beklenen sonuçtur. Yine de aynı metotun tahminleri arasında gözlenen büyük farklar, tahminlerin, bazen makul olmayan bazen de makul olma sınırlarını hayli zorlayabilen varsayımlara aşırı bağımlılığını göstermektedir.

Tablo 1: Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi Tahminleri

Yazar(lar)	Periyod/Yıl	Kayıtdışı Ekonomi (%) (Ortalama)	Kayıtdışı Ekonomi (%) (1988-1990 Ortalaması)	Min-Max	Metot
Kasnakoğlu (1993)	1968-1990	3,1; 4,5; 6,2; 5,1; 8,9; 7,4	12,6; 12,6; 25,7; 20,4; 25,7; 20,4	-4,2-34,9	Nakit Oranı [‡]
	1963-1990	4,9; 5,4; 10,9; 11,6; 4,2; 5,1; 10,8; 13,4; 4,6; 5,7; 5,6; 7,2	6,1; 7,0; 12,5; 13,9; 4,4; 5,8; 10,0; 12,9; 5,9; 7,7; 6,3; 8,5	0-22,6	Para Talebi [‡]
Temel vd. (1994)	1987-1992	2,3	2,2	1,5-3,6	Fark Yöntemi
	1984-1991	23,1; 37,7	14,4; 29,8	8,2-91,6	Vergi İnceleme [‡]
	1970-1992	10,8	1,8	0-26,3	Nakit Oranı
	1970-1992	10,9	1,8	0-26,3	İşlem Metodu
	1975-1992	12,1	7,4	6,3-20,3	Para Talebi
Yayla (1995)	1968-1993	5,6; 6,8; 8,3; 9,5; 12,4; 10,0; 11,4; 14,7	11,7; 11,7; 16,9; 19,0; 24,0; 16,9; 19,0; 24,0	-4,30-99,6	Nakit Oranı [‡]
	1968-1993	12,9; 11,6; 12,2; 12,2; 6,3; 5,8; 4,8; 5,7; 6,7; 5,8; 7,4; 6,6	12,8; 10,9; 11,8; 11,3; 5,7; 4,7; 4,2; 4,7; 6,7; 5,4; 7,4; 6,0	0-42,1	Para Talebi [‡]
	1968-1993	32,9	37,8	0-62,5	İşlem Metodu
Öğünç & Yılmaz (2000)	1987-1999	-1,2	-1,97	-10,6-7,5	Fark Yöntemi
	1980-1998	16,1	13,9	0-46,2	Nakit Oranı
	1971-1999	15,1	15,2	10,5-22,1	Para Talebi
Savasan (2003)	1971-1998	27,2	16,8	10-44,8	MIMIC
	1998	28	-	-	Randım Yanıt
Çetintaş & Vergil (2003)	1971-2000	24,7	21,9	16,8-31,3	Para Talebi
Us (2003)	1985-2002	65	46,3	26-184	Vergi İnceleme
	1978-2000	4,41; 20	5; 21,67	-1-33	Fiziksel Girdi
	1987-2003	48	-	0-90	Nakit Oranı
	1987-2003	6	-	3-12	Para Talebi
Karanfil & Ozkaya (2007)	1973-2003	20,2 (yaklaşık)	23,5	12-30	Kalman Filtresi
Schneider & Savasan (2007)	1999-2005	33,8	-	32,1-35,1	DYMIMIC

[‡] Metot aynı olmakla beraber tahminler kabul edilen varsayımlara göre değişmektedir. Metinde buna ilişkin açıklamalar yer almaktadır. Daha geniş tartışma için Bkz: Schneider ve Savasan (2007).

Üçüncüsü, bazı yöntemlerin ürettikleri sıfır veya negatif kayıtdışılıkların varlığıdır. Min-max sütununda görüldüğü üzere nakit oranı, fiziksel girdi ve fark yöntemleri gibi

yöntemler gerçeğe uygun olmayan bir şekilde sıfır kayıtdışılık veya teoriye ve mantığa aykırı olarak negatif kayıtdışılık tahmin edebilmektedir.

Özet olarak Tablo 1 göstermektedir ki, kayıtdışı ekonomi hala tahmin edilmesi zor bir alandır. Tahminler arasında çok yüksek farklar vardır. Yani, her ekonomide az yada çok kayıtdışı olduğu gerçeği bilinmesine rağmen kayıtdışı kantitatif olarak analiz etmenin önemine inananlar daha başta onun boyutlarını tahmin etme işinde çıkmazlarla karşılaşmaktadırlar.

Peki kayıtdışı tahmin etmekten vazgeçmeli miyiz? Bunun yanıtı, bize göre hayırdır. Herşeye rağmen kayıtdışılıkla ilgili tamamen kaba ve içten geldiği gibi oranlar ortaya atarak tahmin yapmaktan daha iyidir ve özellikle kayıtdışılığın nedenlerinin göreceli ağırlığı konusunda analiz edilebilir bilgiler üretilebilmektedir. Bir diğer konu ise, tahminlerin düzeyindeki farklılıklar bir yana trendi konusunda birçok çalışma hem fikirdir. Tablo 1’de ortalamaları verilen ampirik çalışmalar Türkiye’de kayıtdışı ekonominin yükseliş trendine sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Kayıtdışı ekonominin büyüklüğüne ilişkin tartışmayı noktalamadan önce göreceli olarak güncel tahminlerin yer aldığı Tablo 2’ye göz atalım. DYMIMIC yöntemi tüm eksikliklerine rağmen ekonometrik/istatistiksel altyapısı ile ve analiz edilebilir sonuçlar sunması ile üstünlüğe sahiptir.

Tablo 2: Türkiye’de Kayıtdışı Ekonominin (KDE) Boyutları (DYMIMIC Tahminleri)

Yıl	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
KDE/GSYİH	32,1	32,7	33,2	33,8	34,6	35,0	35,1

Kaynak: Schneider ve Savasan (2007)

Tablo 2’deki rakamlara göre, kayıtdışı ekonomi büyümeye devam etmekle beraber büyüme hızında azalma görülmektedir. Bu durum, Avrupa Birliğine üyelik sürecinde gerçekleşen yapısal dönüşümün ve gelişen ve yapısal eksikliklerini gideren ekonominin sağladığı avantajlarla açıklanabilir.

Kayıtdışı ekonomi aslında bir şemsiye kavramdır ve tanımı gereği ölçülemeyen ekonomik faaliyetler, geliştirilen çok sayıda yöntemle ölçülmeye çalışılmıştır. Ancak, bu yöntemlerin kullanılmasıyla üretilen tahmin rakamları, her zaman tartışmalı olagelmıştır. Dahası, tahmin rakamlarının neyi ölçtüğü yada kayıtdışı ekonominin hangi boyutunu yakaladığı bile tartışmalıdır. Bu tahminlerin hiçbir teknikten faydalanmadan yapılabilecek tamamen “kaba tahmin” (guesstimate) rakamlarından neden daha iyi olacaklarının gerekçeleri dahi çok açık değildir. Ancak, Dixon (1999)’da ifade edildiği gibi, ekonomi kayıtdışı ve kayıtlı ekonomiolmak üzere iki bölümden oluşur. Ekonominin tam anlaşılması ancak iki bölümün anlaşılması ile mümkündür. Ona göre, resmi ekonomi ölçümleri kayıtdışı ekonomiyi de kapsayacak şekilde geliştirilemedikçe kayıtdışı ekonomiyi ölçme çabaları sürecektir.

FİRMA VE ÇALIŞANLARA GÖRE KAYITDIŞILIK

Hem firma hem de çalışan anketinde kayıtdışılığın yüksek olduğu sektörler ve kayıtdışılığın nedenlerine ilişkin sorular yöneltilmiştir. Bu soruları sormakla araştırma çağrısına uygun olarak Türkçe literatürde eksik olan kayıtdışılığın sektörel boyutlarıyla ilgili bir bilgi toplamayı hedefledik. Sektörel kayıtdışılıkların büyüklüklerine ilişkin olmasa da en azından kayıtdışılık açısından sektörlerin sıralanması sağlanmış oldu. Kayıtdışılığın nedenlerine ve kayıtdışılığı azaltmanın yollarına ilişkin alan bilgisi yanında özellikle vergi yükünün azalmasının etkisine yönelik değerlendirmeler de aşağıda sunulmuştur.

Türkiye’de Tekstil Sektörü

Türkiye’de tekstil sektörü istihdam, üretim ve ihracatta önemli role sahiptir. Kayıtlı istihdamda sektörün payı yüzde 11 civarındadır. Kayıtdışı istihdamın da dahil edilmesiyle sektörün istihdamdaki payı yüzde 11’den yüzde 20’lere çıkmaktadır (Varol, 2005: 1-12). Eğer kayıtdışı istihdam ile alakalı bu tahmin doğru ise, sektördeki kayıtdışı istihdam toplam istihdamın yüzde 50’si civarındadır. Kayıtdışı istihdam bir sonuçtur ve birçok faktörün etkisindedir. Savasan ve Schneider (2006) tekstil firmaları özelinde kayıtdışı istihdamı inceledikleri makalelerinde, tekstil sektöründeki yüksek rekabetin, işgücünün vasıf düzeyinin, algılanan ceza caydırıcılığının ve firma büyüklüğünün kayıtdışı istihdamı artıran faktörler olduğunu tespit etmektedirler. Sektörün GSYİH payı uzun süredir yüzde 10’un üzerinde gerçekleşmiştir. Tekstil sektörünün ihracattaki payı da oldukça yüksektir (DPT, Tekstil Sektörü Komisyon Raporu, 2001:12). Türkiye’nin tekstil ilintili ihracatı da yüksektir. Örneğin, 2003’te GSYİH’nın yaklaşık yüzde 7,5’i kadar idi (IMF Ülke Raporu No. 05/ 163, Mayıs 2005:35). Sektörün kullandığı emek-yoğun teknoloji, sahiplik yapısı (aile işletmeleri oluşları) ve küçük ölçekli işletmelerin ağırlıkta oluşu ve sektöre yönelik KDV indiriminin yakın geçmişte devreye sokulması tekstil sektörünün kayıtdışı ekonomi ile ilgili araştırmalardaki önemini artırmaktadır.

Türkiye’de kayıtdışılığın sektörel özelliklerine ve boyutlarına ilişkin çok fazla çalışma yoktur. Savasan ve Schneider (2006) tekstil sektörü özelinde firmaların kayıtdışı işçi çalıştırma kararlarının belirleyicilerini tespit etmeye çalışmışlardır. Yazarlar, işçilerin vasıf düzeylerinin, algılanan ceza oranının ve firma büyüklüğünün firmaların kayıtdışı işçi istihdam etme kararını etkileyen en önemli değişkenler olarak rapor etmektedirler. Koban vd. (2006), perakende sektöründe kayıtlı ve kayıtdışı kalma davranışını inceledikleri makalelerinde organize perakendede geleneksel perakendecilere göre kayıtdışı istihdamın ve belge düzenine uyma düzeyinin düşük olduğunu tespit etmektedirler. Ayrıca, yüksek katma değer vergisi oranlarının belgesiz alışverişi özendirildiğini ve belge almama tercihini artırdığını saptamaktadırlar. SAM Araştırma Danışmanlık 2006 tarihli çalışmada genel perakende ve gıda perakendecilerine kıyasla tekstil perakendecilerinde kayıtdışılığın daha büyük olduğunu tespit etmektedir. Kayıtdışılığın farklı yönlerine ilişkin hazırladığı indeks rakamlarına göre, belgesiz satıştan belgesiz mal alımına, sigortasız işçi çalıştırmadan ücreti düşük beyan etmeye her alanda tekstil perakendecileri genel ve gıda perakendecilerinden önde gitmektedirler.

Firmalar ve Çalışanlara Göre Türkiye’de Sektörel Kayıtdışılık

Kayıtdışı ekonominin genel boyutlarına ilişkin genel bulguların sunulduğu yukarıdaki bölümle bağlantıyı sağlamak ve literatürdeki boşluğu kısmen doldurmak için firma ve çalışanların sektörel kayıtdışılık ve kayıtdışılığın nedenlerine ilişkin değerlendirmelerine yer verilecektir. Ancak, rakam sormak yerine deneklerden kayıtdışılığın yüksek olduğu sektörleri sıralamaları istenmiştir.

Kayıtdışılığın en yüksek olduğu sektörün ne olduğu sorusunda verilen yanıtlar Tablo 3’te sunulmuştur. Buna göre, doktor-avukat meslek grubu yüzde 47 ile ilk üçte listelenme açısından başı çekerken diğer hizmet yüzde 46 ile ikinci sırayı Emlak ise üçüncü sırayı almıştır. Bunu kuyumculuk-sarrafılık (yüzde 37), inşaat (yüzde 34) ve

mobilya-dekorasyon (yüzde 19) izlemektedir. Not etmek gerekir ki burada kayıtdışılığın yüksek olduğu sektörler sorulmuştur. Bu sektörlerin büyüklüğü ve GSYİH içindeki yeri ile farklı bir konudur. İkinci husus ise orta-üst veya yüksek gelir grubuna mensup olan doktor-avukat grubu ve kuyumculuk sektörü gibi alanlarda kayıtdışılığın fazla olması mükellefler arasında vergilemede adalet ve vergi idaresine bakışı etkileme potansiyeline sahiptir.

Tablo 3: Firmalara Göre Kayıtdışılığın Yüksek Olduğu Sektörler

“Türkiye’de kayıtdışılığın en yüksek olduğu üç sektörü sıralayınız”	Doktor avukat	Hizmet	Emlak	Kuyumcu sarraflık	İnşaat	Mobilya dekorasyon	Konfeksiyon hazır giyim
Birinci	25,5	28,3	3,9	9,4	12,6	2,9	5,7
İkinci	14,6	9,0	9,9	16,4	13,6	6,7	7,6
Üçüncü	6,8	8,2	23,3	11,1	7,6	9,6	4,9
Toplam	46,9	45,5	37,0	36,9	33,8	19,3	18,3
Listelemeyen	53,1	54,5	63,0	63,1	66,2	80,7	81,7
“Türkiye’de kayıtdışılığın en yüksek olduğu üç sektörü sıralayınız”	Gıda İmalatı	Tekstil imalat	Nakliye-ulaşım	Tarımsal üretim	Maden taş ocak	Haberleşme	Diğer
Birinci	1,1	4,7	1,2	1,1	1,2	-	0,3
İkinci	6,7	4,7	3,1	1,9	1,3	,9	-
Üçüncü	7,6	4,4	5,9	2,7	1,1	,8	0,3
Toplam	15,4	13,8	10,2	5,6	3,6	1,7	0,5
Listelemeyen	84,6	86,2	89,8	94,4	96,4	98,3	99,5

Çalışanlara göre de, kayıtdışılık doktor-avukat meslek grubunda en yüksektir. Firmalarda ilk üçte listelenme oranı bu meslek grubu için yüzde 47 iken çalışanların yüzde 55’i bu grubun kayıtdışılık açısından ilk üçe gireceğini düşünmektedir. Bunu yüzde 46 ile hizmet sektörü (restoran, kuaför, eğlence, otelcilik vb) takip etmektedir. İnşaat ve emlak yaklaşık yüzde 44 ile üç ve dördüncü sırada yer alırken kuyumculuk-sarraflık yüzde 30’la dördüncü sırada yer almaktadır. Tekstil imalat ve konfeksiyon-hazır giyim altıncı ve yedinci sırada yer almaktadır.

Tablo 4: Çalışanlara Göre Türkiye’de Sektörler İtibariyle Kayıtdışılık

“Türkiye’de kayıtdışılığın en yüksek olduğu üç sektörü sıralayınız”	Doktor avukat	Hizmet	İnşaat	Emlak	Kuyumcu sarraflık	Tekstil imalat	Konfeksiyon hazır giyim
Birinci	24,4	25,1	16,2	9,6	8,4	6,9	2,8
İkinci	21,4	11,8	15,4	11,1	11,4	6,5	5,4
Üçüncü	9,7	9,5	12,7	23,3	10,1	5,6	6,3
Toplam	55,4	46,4	44,3	44,0	29,9	18,9	14,6
Listelemeyen	44,6	53,6	55,7	56,0	70,1	81,1	85,4
“Türkiye’de kayıtdışılığın en yüksek olduğu üç sektörü sıralayınız”	Mobilya dekorasyon	Nakliye-ulaşım	Tarımsal üretim	Gıda İmalatı	Maden taş ocak	Haberleşme	Diğer
Birinci	,8	,8	1,2	,4	,1	,5	,9
İkinci	4,4	2,2	2,8	2,1	,8	,4	,5
Üçüncü	5,2	4,7	3,1	3,2	1,3	,6	,9
Toplam	10,4	7,6	7,1	5,7	2,2	1,6	2,3

Listelemeyen	89,6	92,4	92,9	94,3	97,8	98,4	97,7
--------------	------	------	------	------	------	------	------

Firmalar ve Çalışanlara Göre Türkiye’de Kayıtdışılığın Nedenleri

Tekstil sektöründe faaliyet gösteren firmalar ve GİB çalışanlarından kayıtdışılığın kendilerine göre ilk üç nedenini sıralamalarını istedik.

Tablo 5: Firmalara Göre Türkiye’de Kayıtdışılığın Nedenleri

“Türkiye’de kayıtdışılığın size göre en önemli üç nedenini sıralayınız”	Vergi yükü	Ekonomik krizler	Vergide adaletsizlik	Ayakta kalma çabası	Cezaların caydırıcı olmaması	Küçük işletmelerin çokluğu	Kamuda yolsuzluk
Birinci	24,9	18,6	5,3	5,7	9,1	12,8	2,7
İkinci	19,1	11,4	13,4	7,5	10,0	3,2	6,1
Üçüncü	10,2	8,0	11,4	16,3	5,6	3,3	9,8
Toplam	54,1	38,0	30,1	29,5	24,7	19,4	18,6
Listelemeyen	45,9	62,0	69,9	70,5	75,3	80,6	81,4
“Türkiye’de kayıtdışılığın size göre en önemli üç nedenini sıralayınız”	Denetimin azlığı	Nakit kullanımı	Bürokratik formalite	Karmaşık vergi düzenlemeleri	Devlet hizmetlerinin yetersizliği	Bilgi ve yönlendirme eksikliği	Diğer
Birinci	2,4	4,1	6,1	2,4	1,2	,8	,3
İkinci	6,1	5,9	3,1	4,7	3,9	1,5	,3
Üçüncü	7,9	3,3	3,6	4,5	5,5	4,3	,7
Toplam	16,4	13,4	12,8	11,6	10,6	6,6	1,2
Listelemeyen	83,6	86,6	87,2	88,4	89,4	93,4	98,8

Katılımcılara firmalara göre, vergi yükü kayıtdışı ekonomiye kaynaklık eden en önemli faktördür. Katılımcılardan yüzde 54’ü vergi yükünü kayıtdışı ekonominin ilk üç nedeninden biri dörtte biri ise en önemli nedeni olarak görmektedir. Katılımcılara göre ekonomik krizler (yüzde 38), vergide adaletsizlik (yüzde 30) ve ayakta kalma çabası (yüzde 30) kayıtdışılığa yol açan diğer önemli faktörlerdir. Cezaların caydırıcı olmaması (yüzde 25 ile 5. sırada), denetimin yetersizliği (yüzde 16 ile 8. sırada), vergi düzenlemelerinin karmaşıklığı (yüzde 12 ile 11. sırada) ve mükelleflerin iyi bilgilendirilmemesi ve yönlendirilmemesi (yüzde 7 ile son sırada) kendilerine yer bulan ve vergi ve vergi idaresi ile alakalı faktörlerdir. Kamuda yolsuzluk (yüzde 19 ile 7. sırada), bürokratik formalite (yüzde 13 ile 10. sırada) ve devlet hizmetlerinin yetersizliği (yüzde 11 ile 12. sırada) kayıtdışılığın devlete bakış altında toplanabilecek nedenlerindedir.

GİB çalışanlarına da ilk üç nedenin ne olduğu sorulmuştur. Tablo 6’da sunulan sonuçlara göre, yaklaşık yüzde 44’ü denetimin azlığını en önemli üç nedenden birisi olarak ilk sıraya yerleştirmişlerdir. Vergi yükünün ağırlığı (yüzde 44) ve cezaların caydırıcı olmaması (yüzde 41) onlara göre diğer önemli iki nedendir. Vergi yükü yüzde 20 ile diğerlerinden önemli ölçüde yüksek bir oranla birinci neden olarak listelenmiştir. Çalışanların yaklaşık üçte biri vergide adaletsizliği ve beşte biri nakit kullanımını kayıtdışılığın ilk üç nedeninden biri olarak görmektedir. Nakit kullanımı ve karmaşık vergi düzenlemeleri sırasıyla yüzde 19 ve yüzde 18 ile kayıtdışılığın önemli nedenleri olarak sıralanmıştır.

Tablo 6: Çalışanlara Göre Türkiye'de Kayıtdışılığın Nedenleri

“Türkiye’de kayıtdışılığın size göre en önemli üç nedenini sıralayınız”	Denetimin azlığı	Vergi yükü	Cezaların caydırıcı olmaması	Vergide adaletsizlik	Nakit kullanımı	Ekonomik krizler	Karmaşık vergi düzenlemeleri
Birinci	13,7	19,8	13,6	6,2	9,2	8,7	2,8
İkinci	18,0	15,7	17,9	12,3	5,3	4,5	7,3
Üçüncü	12,6	7,6	9,6	14,2	5,6	6,1	8,2
Toplam	44,3	43,1	41,1	32,8	20,1	19,3	18,3
Listelemeyen	55,7	56,9	58,9	67,2	79,9	80,7	81,7
“Türkiye’de kayıtdışılığın size göre en önemli üç nedenini sıralayınız”	Küçük işletmelerin çokluğu	Bürokratik formalite	Bilgi ve yönlendirme eksikliği	Kamuda yolsuzluk	Ayakta kalma çabası	Devlet hizmetlerinin yetersizliği	Diğer
Birinci	7,1	4,1	2,5	2,8	2,1	1,2	3,6
İkinci	2,2	4,7	2,7	2,7	2,2	,5	,3
Üçüncü	4,4	4,3	6,7	5,8	4,8	3,0	1,8
Toplam	13,7	13,1	11,9	11,4	9,1	4,7	5,7
Listelemeyen	86,3	86,9	88,1	88,6	90,9	95,3	94,3

Firma ve çalışanlarda kayıtdışılığın nedenleri arasında örneğin ekonomik krizlerde olduğu gibi sıralama farkları olsa bile vergi yükünde olduğu gibi hemfikir olunan alanlarda vardır.

FİRMA VE ÇALIŞANLARA GÖRE VERGİ ETİĞİ

Vergi Etiği

Vergi etiği (tax morale/tax ethics) vergi ödeme konusundaki içsel bir motivasyon olarak tanımlanmaktadır. Buradaki içsel motivasyon (intrinsic motivation), dışsal bir zorlama ve baskı olmaksızın gönüllü vergi ödemeye işaret etmektedir. Bireyler, vergiyi ya gönüllü olarak öderler (compliance) ya da yakalanma ve cezalandırılma riskini gözönüne alarak ödemezler (non-compliance). Literatürde vergiyi gönüllü olarak ödeme ya da ödememe konusunu açıklayan başlıca iki teori bulunmaktadır: Rasyonel tercih yaklaşımı ve ahlaki duygular teorisi. “*Allingham ve Sandmo (1972) modeli*” de denilen birinci yaklaşıma göre, rasyonel ekonomik birey yakalanma olasılığı ve cezaların büyüklüğü gibi etmenleri dikkate alarak gönüllü uyum (voluntary compliance) düzeyini belirler; imkanlar dahilinde az vergi ödemeyi ya da hiç ödememeyi tercih edecek tutum ve davranışları yeğler.

Literatürde “*tutumsal model*” (attitudinal model) veya “*ahlaki duygular teorisi*” (the theory of moral sentiments) olarak da bilinen ikinci yaklaşıma göre, bireylerin vergi ödeme (ödememe) tercihlerini belirleyen tek etken bireysel çıkar ve bireysel fayda fonksiyonunu maksimize etmek değildir. Bireylerin vergi ödeme(me) konusundaki tutum ve davranışlarını belirleyen diğer etkenlerin başında psikolojik algılama gelmektedir. Ekonomik-mali faktörler dışında bireyleri vergi ödemeye ya da ödememeye yönelten faktörleri genel olarak beş ayrı grupta toplamak mümkündür:

Psikolojik faktörler: Psikoloji bilimi açısından bireysel davranışın bir stimulus (uyarı) bir de response (karşılık) mekanizmasının işlemesi sonucu oluştuğunu söyleyebiliriz. Vergiye karşı gösterdiğimiz tutum ve davranışlarımız, çoğunlukla onu nasıl algıladığımıza bağlı bulunmaktadır.

Ahlaki faktörler: Ahlak, toplumsal yaşamda, belirli kişi, grup ya da toplum için belirli zamanda ve belirli bir yerde geçerli olan (ya da geçerli olması beklenen) değer yargılarının, örf, adet, norm ve kuralların oluşturduğu bir sistem bütünüdür (Aktan, 2004). Vergi ödemeyi bir ödev etiği olarak ele alan ve vergi kaçakçılığını ayıplayan ve kınayan bir toplumda bireylerin vergiye gönüllü uyumu artacaktır.

Kültürel faktörler: Kültürel değerler zaman içinde kabul edilme durumuna göre tüm topluma yayılır ve toplumların ve grupların davranışlarını, inançlarını, tutumlarını ve değerlerini oluşturur. Bu bakımdan kültür, toplumların tarihsel süreç içerisinde karşılaştıkları her tür ihtiyaçlarına karşı geliştirdikleri ortak çözümler bütünüdür (Aktan & Tutar, 2006). Hiç şüphesiz, ahlaki normları da içine alan kültür altyapısı ile vergiye gönüllü uyum arasında çok yakın bir ilişki söz konusudur.

Kurumsal faktörler: Bireylerin gönüllü olarak vergi ödeme karar ve tercihlerini ayrıca “kurumsal faktörler” ile de ilişkilendirmek mümkündür. Esasen kurallar ve kurumlar (rules and institutions) “kültür” adını verdiğimiz yapının temel taşlarıdır.

Dinsel faktörler. Dinler ve inançlar da şüphesiz bireylerin vergisel ödev ve yükümlülüklerini yerine getirme açısından önem taşır. Birey sadece kendi çıkarını düşünen bir bencil “homo economicus” değildir, o aynı zamanda başkalarına yardım etmeyi arzular, dinin emir ve talimatlarını yerine getirmeyi kendine görev bilir.

Siyasal faktörler: Siyasal yönetim biçiminin meşruiyeti, demokrasinin temel araçlarının (katılımcılık, yerinden yönetim vs.) uygulanma düzeyi ve benzeri siyasal faktörler vergi ödeme/ödememe tercihleri üzerinde etkili olabilir.

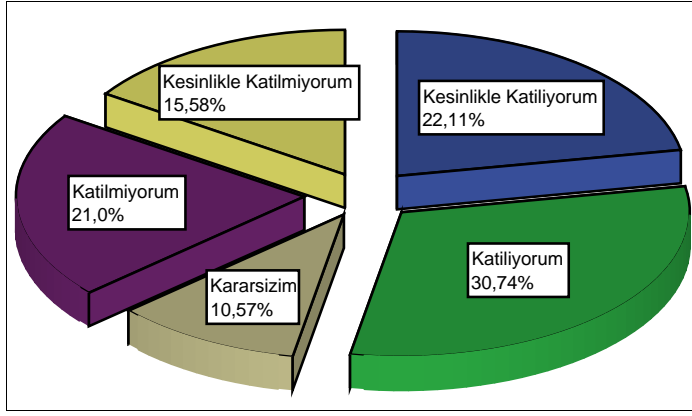
İdari-yönetimsel faktörler. Genel olarak iyi devlet yönetimi (good public governance) ile vergiyi gönüllü ödeme arasında çok yakın bir ilişki bulunmaktadır. Dar anlamda ise iyi vergi yönetimi ile vergi ödeme eğilimi yakından ilişkilidir.

Hukuksal faktörler. Vergi hukuku vergi ile ilgili maddi ve şekli vergi mükellefiyetlerini belirleyen yazılı hukuk kurallarından oluşur. Vergi kanunlarında, vergi suç ve cezaları açık olarak belirlenir. Dolayısıyla, bireylerin vergi kaçırma kararları, vergi kanunlarında öngörülen vergi suç ve cezaları ile yakından alakalıdır.

Literatürde vergi etiğinin ölçüsü vergi kaçırma davranışının “anlaşılır” bulunup bulunmadığıdır. Likert ölçeği kullanılarak firmalara ve çalışanlara “vergi sistemi ve devlet harcamalarını bir arada değerlendirirsek vergi kaçırmayı anlaşılabilir buluyorum” önermesi yöneltilmiş ve bu önermeye katılım derecesi sorulmuştur. Beşli likert ölçeğinde biri “kararsızım” seçeneği olmak üzere “kesinlikle katılıyorum” ve “kesinlikle katılmıyorum” arasında bir skala sunulmuştur. Önermeye “kesinlikle katılmıyorum” yanıtını veren birey “katılmıyorum” diyene göre vergi kaçırma davranışına daha toleranssız yaklaşmaktadır. Ancak, likert ölçeğinde bu iki bireyin yanıtlarını kesin bir ölçü birimine dökmek olanaksızdır. Dolayısıyla bireyleri önermeyi sahiplenme/me açısından sıralayabilirsek bile aralarındaki farkı nicelleştirme imkanımız yoktur. Bu nedenle likert ölçeği sıralı veri sınıfındadır. Likert ölçeği ile toplanan bu verileri frekans tabloları/grafikleri, çapraz tablolar ve spearman sıra korelasyonunu kullanarak analiz edeceğiz.

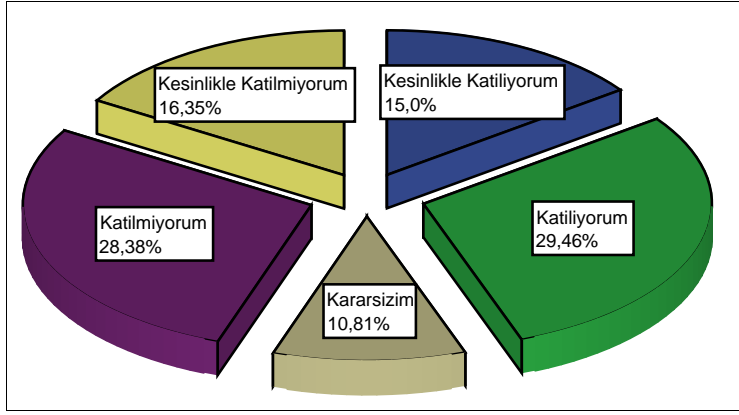
Firma ve Çalışanların Vergi Kaçırmaya Bakışı

Grafik 14’te vergi kaçırma anlaşılır bulma ile ilgili sıklıklar yer almaktadır. Buna göre, katılımcıların yarıdan fazlası bir ölçüde Türkiye’de vergi sistemi ve harcamaları bir arada değerlendirdiğinde vergi kaçırma anlaşılır bulmaktadır. Katılımcıların yüzde 31’i önermeye katıldığını beyan ederken yüzde 22’si kesinlikle katıldığını beyan etmektedir. Kesinlikle katılmadığını beyan edenlerin oranı ise sadece yüzde 16’da kalmaktadır.

Grafik 14: Firmaların Vergi Etiği

Grafik 15'te aynı soruya çalışanların verdikleri yanıtların yüzde frekansları yer almaktadır. Görüldüğü gibi, vergi kaçırma bir ölçüde anlaşılır bulan GİB çalışan oranı yaklaşık yüzde 44'tür. Bu oran firmalara göre yüzde 7 daha düşük olsa bile yine de Türkiye'de toplum olarak vergi kaçırma davranışının anlaşılır bulunduğu göstermektedir.

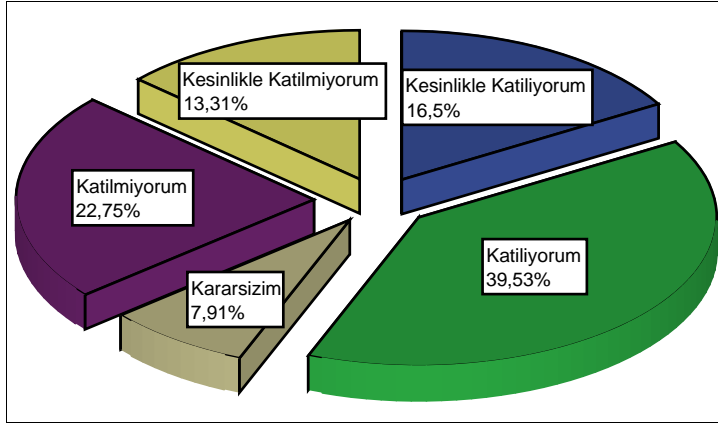

Grafik 15: Çalışanların Vergi Etiği

Firmalarda "kesinlikle katılıyorum" yanıtının yüzdesinin çalışanlarda yüksek olmasına rağmen firmalarda katılımcılarının yarıdan fazlası, çalışanlarda da yarıya yakını vergi kaçırma anlaşılır bulmaktadır. Mükelleflerle çalışan arasındaki uyumun yüksekliğinin, denetim elemanlarının çalışma iştiaklarından, denetimde takınılan tavıra kadar birçok alanda yansımaları olacaktır.

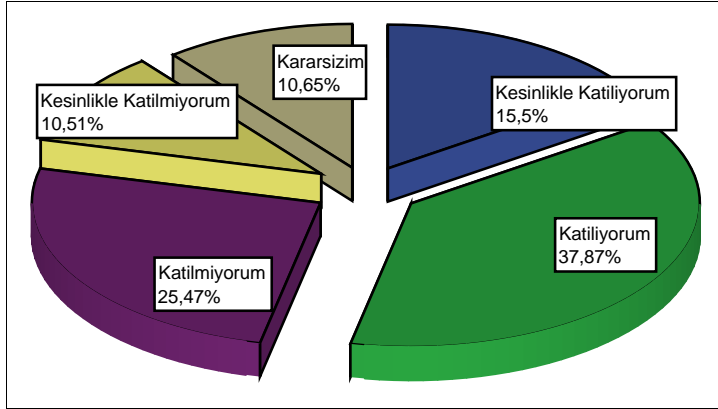
Firma ve Çalışanların Kayıtdışı İstihdama Bakışı

Benzeri bir soru da kayıtdışılığın bir yönü olan kayıtdışı istihdama bakışı öğrenmek amacıyla hem firmalara hem de çalışanlara yöneltilmiştir. "İstihdam üzerindeki yükü ve rekabet şartlarını dikkate alırsak kayıtdışı işçi çalıştırmayı anlaşılabilir buluyorum" önermesini bir ölçüde sahiplenen katılımcı yüzdesi yüzde 56'dır. Bu oran vergi kaçırma göre iki puan daha yüksektir. Bir ölçüde tekstil sektörünün emek-yoğun yapısının istihdam üzerindeki yüke karşı verdiği tepkiye ışık tutmaktadır.

Grafik 16: Firmaların Kayıtdışı İstihdama Bakışı

Çalışanlarda bu önermeye katılım ise yüzde 53 ile neredeyse firma oranına yetişmektedir. Vergi kaçırmaya göre farkın çok düşük olması GİB çalışanlarının görevleri gereği vergi konusunda hassas olmaları ile açıklanabilir. Herşeye rağmen hem firmaların hem de çalışanların birbirine az-çok yakın oranlarda yaklaşık yarısının vergi kaçırmayı ve kayıtdışı istihdamı anlaşılır bulması Türkiye’de hem vergi etiği ve kayıtdışılık ilişkisine hem de kayıtdışılıkla mücadelede toplumsal zeminin olumsuzluğuna işaret etmektedir.

Grafik 17: Çalışanların Kayıtdışı İstihdama Bakışı

Kayıtdışı İstihdam-Vergi Kaçırma Kıyası

“İşçiyi sigortasız çalıştırmak vergi kaçırmaya göre daha yanlıştır” önermesi ile firma ve çalışanların bu ikisi arasında ayırım yapıp yapmadıkları araştırılmak istenmiştir. Sigortasız işçi çalıştırmanın toplumda yaşayan bir insanın hayatına yaptığı doğrudan etki ile vergi kaçırmının anonim etkisi arasında fark gözetiliyor olabilir. Firmaların yüzde 55’i çalışanların ise 49’u iki yasalara aykırı fiilden sigortasız işçi çalıştırmayı daha yanlıştır bulmaktadır.

Tablo 7: Vergi Etiği ile Vergi Kaçırma-Sigortasız İşçi Çalıştırma Arasındaki Farka İlişkin Çapraz Tablo

Firma		İşçiyi sigortasız çalıştırmak vergi kaçırmaya göre daha yanlıştır					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Vergi sistemi ve harcamalar kıyası ile vergi kaçırmaı anlaşılabilir bulma	Kesinlikle Katılıyorum	24,8%	36,9%	19,1%	15,3%	3,8%	100,0%
	Katılıyorum	11,0%	42,5%	17,4%	26,0%	3,2%	100,0%
	Kararsızım	14,5%	23,7%	22,4%	30,3%	9,2%	100,0%
	Katılmıyorum	7,3%	42,4%	20,5%	24,5%	5,3%	100,0%
	Kesinlikle Katılmıyorum	43,8%	24,1%	10,7%	12,5%	8,9%	100,0%
Toplam		18,7%	36,4%	17,9%	21,7%	5,3%	100,0%
Spearman Korelasyon Katsayısı: -0,006 (std. Hata: 0,04), Anlamlı değil							
Çalışan		İşçiyi sigortasız çalıştırmak vergi kaçırmaya göre daha yanlıştır					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Vergi sistemi ve harcamalar kıyası ile vergi kaçırmaı anlaşılabilir bulma	Kesinlikle Katılıyorum	31,2%	23,9%	5,5%	19,3%	20,2%	100,0%
	Katılıyorum	15,2%	41,9%	13,4%	21,7%	7,8%	100,0%
	Kararsızım	10,4%	33,8%	28,6%	18,2%	9,1%	100,0%
	Katılmıyorum	7,4%	36,6%	16,3%	27,2%	12,4%	100,0%
	Kesinlikle Katılmıyorum	15,3%	26,3%	11,0%	28,0%	19,5%	100,0%
Toplam		14,9%	34,3%	14,2%	23,5%	13,0%	100,0%
Spearman Korelasyon Katsayısı: 0,131 (std. Hata: 0,04), Anlamlılık Seviyesi: %1							

Firmalardan önermeye katılmayanların oranı yaklaşık yüzde 27 iken çalışanlarda bu oran yüzde 37'yi bulmaktadır. Vergi kaçırmaı “anlaşılır” bulan firmaların ise yaklaşık yüzde 62'si sigortasız işçi çalıştırmaı vergi kaçırmaıdan daha yanlıı bulmaktadır. Bu oran çalışanlarda yüzde 55'tir. Bu sonuçlara göre, önermeye katılanların oranı firmalarda, katılmayanların oranı ise çalışanlarda daha yüksektir. İşverenin doğrudan işçisi ve işçisinin ailesini etkileyen bir konuda daha hassas olması beklenebilir bir sonuçtur.

“İşçiyi sigortasız çalıştırmak vergi kaçırmaya göre daha yanlıştır” önermesi ile kayıtdışı istihdamı “anlaşılabilir bulma” arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılması amacıyla hazırlanan tablo aşağıdadır. Buna göre, kayıtdışı istihdamı “anlaşılır” bulan firmaların yüzde 57'si (vergi etiği ile yapılan çapraz tabloda oran yüzde 62 idi), çalışanların ise yüzde 59'u (vergi etiğinde yüzde 55 idi) sigortasız işçi çalıştırmaı vergi kaçırmaıdan daha yanlıı bulmaktadır. Spearman sıra korelasyonu¹ ise vergi etiğinde olduğu gibi firmalarda beklenenin tersine negatif çıkmıştır; ancak istatistiksel olarak anlamsızdır. Çalışanlarda ise beklendiği gibi pozitif ve anlamlı çıkmıştır.

¹ Spearman sıra korelasyonu sıralı veri düzeyinde veri ile ölçülen iki değişken arasında ilişki için hesaplanır. Anlamlı ve mutlak değer olarak bire yakın değerler güçlü ilişki olduğunu sıfıra yakın değerler zayıf ilişki olduğunu gösterir. Bir hesaplanan test istatistiğinin anlamlı olması “sıfır (yokluk)” hipotezinin reddedilmesi anlamına gelir. Spearman sıra korelasyon katsayısının anlamlı olması, ilişkinin bulunmadığı sıfır hipotezinin reddedilmesi anlamına gelir. Böylece örneklemeden elde edilen sonucun genelleştirilebilir olduğu anlaşılır.

Tablo 8: Kayıtdışı İstihdama Bakışla Vergi kaçırma-Sigortasız İşçi Çalıştırma Arasındaki Farka İlişkin Çapraz Tablo

Firma		İşçiyi sigortasız çalıştırmak vergi kaçırma göre daha yanlıştır					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
İstihdam üzerindeki yük ve rekabet çabasının kayıtdışı istihdamı anlaşılabilir kılması	Kesinlikle Katılıyorum	33,9%	22,9%	22,0%	16,9%	4,2%	100,0%
	Katılıyorum	8,8%	47,3%	16,3%	23,3%	4,2%	100,0%
	Kararsızım	15,8%	33,3%	21,1%	26,3%	3,5%	100,0%
	Katılmıyorum	11,0%	36,0%	20,7%	26,2%	6,1%	100,0%
	Kesinlikle Katılmıyorum	44,8%	24,0%	11,5%	10,4%	9,4%	100,0%
Toplam		18,8%	36,5%	18,0%	21,4%	5,3%	100,0%
Spearman Korelasyon Katsayısı: -0,009 (std. Hata: 0,041), Anlamlı değil							
Çalışan		İşçiyi sigortasız çalıştırmak vergi kaçırma göre daha yanlıştır					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
İstihdam üzerindeki yük ve rekabet çabasının kayıtdışı istihdamı anlaşılabilir kılması	Kesinlikle Katılıyorum	30,7%	28,1%	5,3%	18,4%	17,5%	100,0%
	Katılıyorum	12,5%	38,6%	16,4%	23,6%	8,9%	100,0%
	Kararsızım	16,9%	31,2%	28,6%	18,2%	5,2%	100,0%
	Katılmıyorum	7,1%	39,9%	10,9%	26,2%	15,8%	100,0%
	Kesinlikle Katılmıyorum	18,7%	18,7%	13,3%	26,7%	22,7%	100,0%
Toplam		15,1%	34,4%	14,3%	23,2%	13,0%	100,0%
Spearman Korelasyon Katsayısı: 0,124 (std. Hata: 0,04), Anlamlılık Seviyesi: %1							

Vergi ödemek yerine harcamanın semeresinin doğrudan görülebildiği fakirlere yardım, cami, çeşme vs. yaptırmak veya aşevine yardım etmek daha mı doğrudur? Bu soruya verilen cevaplar, katılımcıların, vergilerin israf edilip edilmediği veya kendi istedikleri alanlara harcanıp harcanmadığı konularındaki kanaatlerinden etkilenecektir. Firma anketine katılan her dör kişiden biri vergi yerine bazı hayır faaliyetlerinin daha doğru olduğunu düşünmektedir. Bu oran çalışanlarda yüzde 7 gibi oldukça düşük bir orandadır. Yine de firmalarla çalışanlar arasındaki farkın yüksek olması piyasanın vergiye bakışının olumsuz olduğuna bir işarettir. Firmalarda, vergi etiğini ölçen “vergi kaçırma anlaşılabilir” bulanlar içinde vergi yerine hayır işlerini yeğleyenlerin oranlarının yüksekliği dikkat çekicidir. Vergi kaçırma anlaşılabilir bulanların yaklaşık yüzde 42’si hayır işlerini yeğlerken, vergi kaçırma anlaşılabilir bulanların yaklaşık yüzde 28’i vergi yerine hayır işlerini daha doğru olacağını düşünmektedir. İki değişken arasındaki Spearman sıra korelasyonu pozitif ve yüzde 1 seviyede anlamlıdır.

Tablo 9: Vergi Etiği ile Vergi Yerine Hayır İşlerini Yeğleyenler Arasında Çapraz Tablo

Firma		Vergi yerine fakirlere para yardımı yapmak, cami, çeşme vs yaptırmak veya aşevine yardım yapmak daha doğrudur					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Vergi sistemi ve harcamalar kıyası ile vergi kaçırmaı anlaşılabilir bulma	Kesinlikle Katılıyorum	17,9%	24,4%	18,6%	21,2%	17,9%	100,0%
	Katılıyorum	10,0%	17,6%	16,3%	44,3%	11,8%	100,0%
	Kararsızım	3,9%	23,7%	11,8%	42,1%	18,4%	100,0%
	Katılmıyorum	2,0%	9,9%	11,9%	53,6%	22,5%	100,0%
	Kesinlikle Katılmıyorum	8,0%	2,7%	10,7%	22,3%	56,3%	100,0%
Toplam		9,1%	15,8%	14,5%	37,6%	23,0%	100,0%
Spearman Korelasyon Katsayısı: 0,331 (std. Hata: 0,037), Anlamlılık Seviyesi: %1							
Çalışan		Vergi yerine fakirlere para yardımı yapmak, cami, çeşme vs yaptırmak veya aşevine yardım yapmak daha doğrudur					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Vergi sistemi ve harcamalar kıyası ile vergi kaçırmaı anlaşılabilir bulma	Kesinlikle Katılıyorum	7,4%	5,6%	4,6%	22,2%	60,2%	100,0%
	Katılıyorum	5,1%	4,7%	6,1%	36,9%	47,2%	100,0%
	Kararsızım	1,3%	5,1%	7,6%	35,4%	50,6%	100,0%
	Katılmıyorum	1,0%	2,9%	3,4%	45,7%	47,1%	100,0%
	Kesinlikle Katılmıyorum	1,7%	1,7%	4,1%	32,2%	60,3%	100,0%
Toplam		3,3%	3,8%	4,9%	36,3%	51,6%	100,0%
Spearman Korelasyon Katsayısı: 0,047 (std. Hata: 0,037), Anlamlı değil							

Benzeri şekilde “vergi yerine istihdam yaratmanın doğru olup olmadığı” da araştırılmıştır. Firmalarda istihdam yaratmanın daha doğru olacağını düşünenlerin oranı yaklaşık yüzde 62’dir. Vergi kaçırmaı kesinlikle anlaşılır bulan firmalarda vergi yerine istihdam yaratmayı doğru bulanların oranı yüzde 72’yi bulmaktadır. Bu oran hayır işleri vergi etiği arasında yüzde 42’de kalmakta idi. Buradaki yükseklik bir ölçüde firmaların ekonomik olarak doğrudan karşılığı olan “iş verme” ile etkisi dolaylı olarak ortaya çıkan hayır işlerinde fark gözetmelerinin bir sonucu olabilir. İstihdam yaratmanın daha doğru olduğunu düşünen çalışanların oranı ise yüzde 27’dir. Hem hayır işlerinin hem de istihdam yaratmanın vergiye tercih edilme oranının çalışanlarda düşük olması sonuçta vergi idaresi çalışanlarının iş performansından yaptıkları işle tatminlerine kadar birçok alanda olumlu etki yaratabilir. Yine de en az dört çalışandan birinin vergiye istihdam yaratmayı tercih ediyor olması ilginçtir. Vergi kaçırmaı “kesinlikle anlaşılır” bulan çalışanlarda istihdamı yeğleme oranının yüzde 36’larda seyrederken hayır işlerinde yüzde 13’lerde kalması sonucu firma sonucuna

benzemektedir. Spearman sıra korelasyonu ise fazla yüksek olmamakla beraber hem firmalarda hem çalışanlarda istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 10: Vergi Etiği ile Vergi Yerine İstihdam Yaratmayı Yeğleme Arasında Çapraz Tablo

Firma		Vergi yerine istihdam yaratmak daha doğrudur					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Vergi sistemi ve harcamalar kıyası ile vergi kaçırma bulma	Kesinlikle Katılıyorum	49,4%	22,8%	16,5%	7,6%	3,8%	100,0%
	Katılıyorum	21,3%	44,8%	12,2%	18,1%	3,6%	100,0%
	Kararsızım	15,8%	31,6%	31,6%	15,8%	5,3%	100,0%
	Katılmıyorum	9,9%	38,4%	13,9%	33,8%	4,0%	100,0%
	Kesinlikle Katılmıyorum	45,5%	19,6%	10,7%	15,2%	8,9%	100,0%
Toplam		28,3%	33,3%	15,3%	18,4%	4,7%	100,0%
Spearman Korelasyon Katsayısı: 0,152 (std. Hata: 0,04), Anlamlılık Seviyesi: %1							
Çalışan		Vergi yerine istihdam yaratmak daha doğrudur					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Vergi ve harcamalar düşünülürken vergi kaçırma bulma	Kesinlikle Katılıyorum	19,3%	16,5%	7,3%	27,5%	29,4%	100,0%
	Katılıyorum	8,8%	21,4%	16,3%	42,3%	11,2%	100,0%
	Kararsızım	6,4%	26,9%	17,9%	24,4%	24,4%	100,0%
	Katılmıyorum	4,3%	18,3%	15,9%	45,7%	15,9%	100,0%
	Kesinlikle Katılmıyorum	5,0%	11,7%	10,0%	33,3%	40,0%	100,0%
Toplam		8,2%	18,8%	14,0%	37,7%	21,4%	100,0%
Spearman Korelasyon Katsayısı: 0,15 (std. Hata: 0,039), Anlamlılık Seviyesi: %1							

“Vergi yerine istihdam yaratmanın doğru olup olmadığı” önermesi ile kayıtdışı istihdamı “anlaşılır” bulma arasındaki ilişki Tablo 11’de yer almaktadır. Kayıtdışı istihdamı “kesinlikle anlaşılır” bulan firmaların yüzde 48’i, “anlaşılır” bulan firmaların ise yüzde 21’i vergi ödemek yerine istihdam yaratmayı yeğlemektedir (kümülatif olarak üçte ikisinden fazla). Çalışanlarda ise kümülatif oran yüzde 39’da kalmaktadır. Muhtemeldir ki kayıtdışı istihdamı anlaşılır bulanların istihdam yaratıcı ek faaliyeti vergiye tercih etmeleri yanında sigortasız veya sigortalı olması arasında çok fazla ayırım yapmamaktadırlar. Spearman sıra korelasyonu ise yine hem firmalarda hem çalışanlarda yüksek olmamakla beraber kabul edilebilir düzeylerde anlamlıdır.

Tablo 11: Kayıtdışı İstihdama Bakış İle İstihdam Yaratmayı Yeğleme Arasında Çapraz Tablo

Firma		Vergi yerine istihdam yaratmak daha doğrudur					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
İstihdam üzerindeki yük ve rekabet çabasının kayıtdışı istihdamı anlaşılabilir kılması	Kesinlikle Katılıyorum	47,5%	21,2%	21,2%	5,9%	4,2%	100,0%
	Katılıyorum	25,6%	43,9%	10,9%	16,8%	2,8%	100,0%
	Kararsızım	19,3%	36,8%	19,3%	22,8%	1,8%	100,0%
	Katılmıyorum	11,0%	30,5%	19,5%	32,9%	6,1%	100,0%
	Kesinlikle Katılmıyorum	44,8%	19,8%	12,5%	12,5%	10,4%	100,0%
Toplam		27,9%	33,3%	15,4%	18,6%	4,7%	100,0%
Spearman Korelasyon Katsayısı: 0,164 (std. Hata: 0,039), Anlamlılık Seviyesi: %1							
Çalışan		Vergi yerine istihdam yaratmak daha doğrudur					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
İstihdam yükü ve rekabet kayıtdışı istihdamı anlaşılabilir kılmaktadır	Kesinlikle Katılıyorum	16,8%	22,1%	9,7%	28,3%	23,0%	100,0%
	Katılıyorum	4,3%	22,2%	13,3%	43,7%	16,5%	100,0%
	Kararsızım	10,5%	13,2%	23,7%	34,2%	18,4%	100,0%
	Katılmıyorum	5,3%	17,6%	18,2%	37,4%	21,4%	100,0%
	Kesinlikle Katılmıyorum	15,4%	12,8%	5,1%	30,8%	35,9%	100,0%
Toplam		8,3%	19,1%	14,2%	37,4%	21,0%	100,0%
Spearman Korelasyon Katsayısı: 0,081 (std. Hata: 0,04), Anlamlılık Seviyesi: %5							

Son olarak vergi etiği ile firmaların teşvik kullanıp kullanmadıkları arasında bir ilişki olup olmadığı araştırılmıştır. Teşviklerden faydalanan firmaların vergi-hizmet bağlantısını daha kolay kurmaları ve vergi kaçırmaya daha toleranssız yaklaşacakları beklenebilir.

Tabloya göre, teşvikten faydalanan firmalara kıyasla faydalanmayan firmalar vergi kaçırmayı daha çok anlaşılır bulmaktadırlar. Bir dereceye kadar “anlaşılır” bulanların oranı teşvikten faydalanan ve faydalanmayanlarda yaklaşık olarak aynı olmakla beraber, vergi kaçırmayı “kesinlikle anlaşılır” bulanların oranı teşvikten faydalanmayanlarda daha yüksektir. Teşvikten faydalanan firmalarda vergi kaçırmayı “kesinlikle anlaşılır” bulanların oranı yüzde 15 iken, faydalanmayanlarda bu oran yüzde 25’tir.

Tablo 12: Teşvik Kullanımı ile Vergi Etiği Arasında Çapraz Tablo

		Vergi sistemi ve harcamalar kıyası ile vergi kaçırmayı anlaşılabilir bulma					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Katılımcı Firmaların Teşvikten Faydalanma Durumu	Evet	15,1%	38,5%	10,1%	27,1%	9,2%	100,0%
	Hayır	24,8%	27,3%	10,9%	18,6%	18,4%	100,0%
	Cevapsız	50,0%	33,3%			16,7%	100,0%
Total		22,1%	30,7%	10,6%	21,0%	15,6%	100,0%

Vergi Etiğini Etkileyen Faktörler

Vergi etiği ile ilişkili olabilecek birçok değişken vardır. Bu değişkenle vergi etiği değişkeninin bir ölçüsü olarak aldığımız vergi kaçırmayı anlaşılır bulma/ma değişkeni arasındaki ilişki çapraz tablolar ve değişkenler arasında hesaplanan Spearman sıra korelasyon katsayıları yardımı ile irdelenecektir.

Vergi Kaçırmanın Yaygınlığı

Tablo 13'te yer alan rakamlara göre, "çevremde vergi kaçırmayan yok" önermesine firmaların yüzde 16'sı "kesinlikle katılıyorum", yüzde 37'si "katılıyorum" yanıtını vermişlerdir. Bu önermeye katılmayanların oranı ise üçte birden azdır. Bu vergi kaçırma davranışının toplumda ne kadar yaygın olduğunu göstermektedir. Bu önerme ile vergi etiği arasında hesaplanan Spearman sıra korelasyonu 0,45'tir ve yüzde 1 seviyede istatistiksel olarak anlamlıdır. Çalışanlardan ise neredeyse yüzde 60 kadarı "Türkiye'de vergi kaçırmayan yok" önermesine katılmaktadır. Hesaplanan Spearman sıra korelasyon katsayısı daha düşük olmakla beraber istatistiksel olarak anlamlıdır. Buna göre vergi kaçırmanın yaygınlığı ile vergi etiği arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 13: Vergi Etiği ile Vergi Kaçırmanın Yaygınlığı Arasında Çapraz Tablo

Firma		Çevremde vergi kaçırmayan yok					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Vergi sistemi ve harcamalar kıyası ile vergi kaçırmayı anlaşılabilir bulma	Kesinlikle Katılıyorum	37,6%	47,8%	4,5%	7,0%	3,2%	100,0%
	Katılıyorum	9,5%	50,2%	15,4%	20,8%	4,1%	100,0%
	Kararsızım	21,1%	23,7%	19,7%	27,6%	7,9%	100,0%
	Katılmıyorum	7,4%	34,2%	21,5%	28,2%	8,7%	100,0%
	Kesinlikle Katılmıyorum	6,3%	5,4%	27,7%	22,3%	38,4%	100,0%
Toplam		15,9%	36,5%	16,6%	20,3%	10,6%	100,0%
Spearman Korelasyon Katsayısı: 0,459 (std. Hata: 0,032), Anlamlılık Seviyesi: %1							
Çalışan		Türkiye'de vergi kaçırmayan yoktur					Toplam

		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Vergi ve harcamalar düşünüldüğünde vergi kaçırma anlaşılabilir	Kesinlikle Katılıyorum	45,0%	19,8%	1,8%	13,5%	19,8%	100,0%
	Katılıyorum	22,5%	40,8%	6,4%	25,2%	5,0%	100,0%
	Kararsızım	17,5%	50,0%	8,8%	18,8%	5,0%	100,0%
	Katılmıyorum	16,7%	36,2%	7,6%	27,1%	12,4%	100,0%
	Kesinlikle Katılmıyorum	26,4%	22,3%	8,3%	20,7%	22,3%	100,0%
Toplam		24,3%	34,3%	6,6%	22,6%	12,2%	100,0%
Spearman Korelasyon Katsayısı: 0,136 (std. Hata: 0,04), Anlamlılık Seviyesi: %1							

(Algılanan) Yakalanma Olasılığı

Firmaların yüzde 36'sı vergi kaçırmanın yakalanma olasılığını belli ölçüde yüksek görürken çalışanlarda bu oran yüzde 21'e düşmektedir. Buna göre, GİB çalışanları yakalanma olasılığını firmalardan daha düşük görmektedirler. Yaklaşık olarak her üç firmadan biri ve her beş çalışandan biri yakalanma olasılığını belli ölçüde yüksek görmektedir.

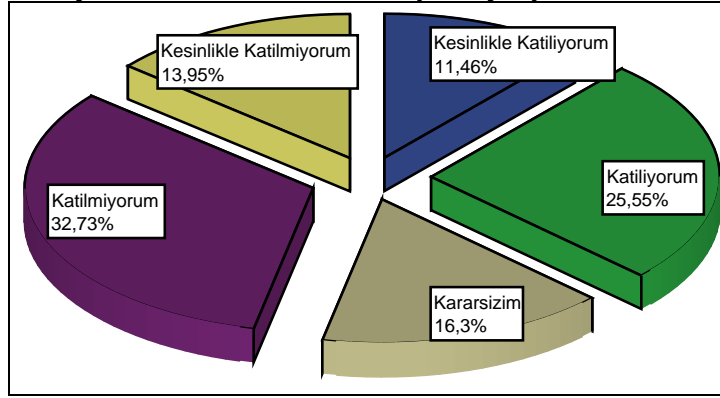
Tablo 14: Vergi Etiği ile Yakalanma Olasılığı Arasında Çapraz Tablo

		Vergi kaçırmanın yakalanma olasılığı yüksektir					
Firma		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Toplam
Vergi sistemi ve harcamalar kıyası ile vergi kaçırma anlaşılabilir bulma	Kesinlikle Katılıyorum	7,1%	36,5%	17,3%	29,5%	9,6%	100,0%
	Katılıyorum	1,8%	36,2%	14,9%	36,7%	10,4%	100,0%
	Kararsızım	7,9%	21,1%	23,7%	40,8%	6,6%	100,0%
	Katılmıyorum	6,0%	28,5%	14,6%	41,7%	9,3%	100,0%
	Kesinlikle Katılmıyorum	17,0%	12,5%	11,6%	25,0%	33,9%	100,0%
Toplam		6,8%	29,3%	15,8%	34,8%	13,3%	100,0%
		Vergi kaçırmanın yakalanma olasılığı düşüktür					
Çalışan		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	Toplam
Vergi ve harcamalar düşünüldüğünde vergi kaçırma anlaşılabilir	Kesinlikle Katılıyorum	7,3%	15,5%	8,2%	35,5%	33,6%	100,0%
	Katılıyorum	3,2%	13,3%	7,8%	56,0%	19,7%	100,0%
	Kararsızım	7,6%	19,0%	8,9%	51,9%	12,7%	100,0%
	Katılmıyorum	5,3%	15,9%	9,1%	54,8%	14,9%	100,0%
	Kesinlikle Katılmıyorum	3,3%	22,5%	6,7%	45,8%	21,7%	100,0%
Toplam		4,9%	16,5%	8,2%	50,5%	20,0%	100,0%

Çalışanların yakalanma olasılığını düşük görmeleri, firmaların ise yüksek görmeleri farklı şekillerde yorumlanabilir. Bir yönü çalışanların meslekleriyle ilgili kaygıları ile alakalı olabilir. Çalışanlar, personel yetersizliğinden siyasi iradenin olmamasına kadar birçok farklı eksiklikler yüzünden çalışma olanaklarının dar olduğunu düşünerek de bu algıya sahip olabilirler. Sonuçta kayıtdışı ekonomik faaliyetlerde bulunacaklar mükellefler olduğuna göre onların yakalanma olasılığını daha yüksek görmeleri önemlidir. Bir başka ifade ile, yakalanma olasılığının yüksek olduğuna inananların oranı çalışanlar kadar düşük olsa mükellefler kayıtdışı faaliyetlere daha çok meyledebilirler.

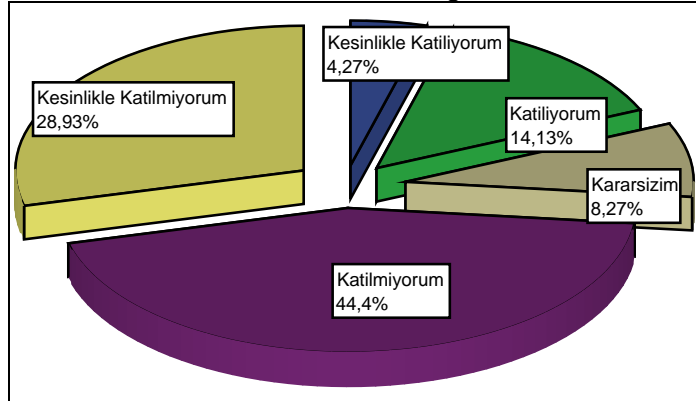
Cezaların Caydırıcılığı

Firmalardan yüzde 47'si cezaların vergi kaçırıcıları caydırıcı güçte olduğunu düşünmemektedir. "Vergi cezaları vergi kaçırıcıyı caydıracak güçtedir" önermesine bir ölçüde katılanların oranı ise yaklaşık yüzde 37'dir.

Grafik 18: Firmalara Göre Cezaların Caydırıcılığı

Tıpkı yakalanma olasılığında olduğu gibi cezaların caydırıcı olduğu önermesine de çalışanlarda katılım oranı biraz daha düşüktür. "Katılıyorum" ve "kesinlikle katılıyorum" yanıtını verenlerin kümülatif yüzdesi yüzde 33'lerdedir. "Kesinlikle katılıyorum" yanıtını verenlerin oranının yüzde 4'te kalması da çalışanların bu konuda daha az kesin olduklarını göstermektedir.

Grafik 19: Çalışanlara Göre Cezaların Caydırıcılığı

Toplumun Tepkisi

Vergi kaçırıcıların toplum tarafından kınanıp kınanmadığının araştırılması amacıyla "vergi kaçırıcıları kınarım" önermesi firmalara, "vergi kaçırıcıları toplum kınamaktadır" önermesi ise çalışanlara yöneltilmiştir.

Tablo 15: Vergi Etiği ile Vergi Kaçıranlara Toplumun Bakışı Arasında Çapraz Tablo

Firma		Vergi kaçırıcıları kınarım					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Vergi sistemi ve harcamalar kıyası ile vergi kaçırıcıları anlaşılabilir bulma	Kesinlikle Katılıyorum	42,4%	20,9%	12,0%	16,5%	8,2%	100,0%
	Katılıyorum	15,1%	57,5%	16,0%	9,6%	1,8%	100,0%
	Kararsızım	34,7%	33,3%	16,0%	9,3%	6,7%	100,0%
	Katılmıyorum	25,7%	54,1%	6,1%	8,8%	5,4%	100,0%
	Kesinlikle Katılmıyorum	73,2%	12,5%	3,6%	5,4%	5,4%	100,0%
Toplam		34,6%	39,0%	11,1%	10,3%	5,1%	100,0%
Spearman Korelasyon Katsayısı: -0,185 (std. Hata: 0,041), Anlamlılık Seviyesi: %1							
Çalışan		Vergi kaçırıcıları toplum kınamaktadır					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Vergi ve harcamalar düşünüldüğünde vergi kaçırıcıları anlaşılabilir	Kesinlikle Katılıyorum	8,5%	9,4%	6,6%	23,6%	51,9%	100,0%
	Katılıyorum	3,3%	8,6%	5,7%	49,8%	32,5%	100,0%
	Kararsızım	6,4%	7,7%	5,1%	50,0%	30,8%	100,0%
	Katılmıyorum	5,9%	12,8%	5,9%	38,9%	36,5%	100,0%
	Kesinlikle Katılmıyorum	7,9%	11,4%	7,9%	37,7%	35,1%	100,0%
Toplam		5,9%	10,3%	6,2%	40,8%	36,8%	100,0%
Spearman Korelasyon Katsayısı: -0,068 (std. Hata: 0,039), Anlamlılık Seviyesi: %10							

Firmalarda “kesinlikle katılıyorum” cevabını verenlerin oranı biraz daha düşük olsa bile yüzde 74 gibi önemli bir çoğunluk kınadığını beyan etmektedir. Vergi kaçırıcıları anlaşılabilir bulanların yüzde 42’sinin vergi kaçırıcıları kınaması her ne kadar geriye kalan yüzde 58’i kınamadığını veya aynı şiddette kınamadığını beyan etse de bir tür tezat teşkil etmektedir. Çalışanlar ise toplumda vergi kaçırıcıları kınadığını düşünmemektedir. Buna göre, çalışanların sadece yüzde 16’sı vergi kaçırıcıları kınadığını düşünmektedir.

Firmaların bu soruya verdikleri cevaplar belli çekincelerle (iyi vatandaş görünme gibi) gerçeği tam yansıtmayabilir. Bu iki değişken arasındaki Spearman sıra korelasyonunun beklendiği gibi negatif olduğu ve firmalarda yüzde 1 seviyede çalışanlarda ise ancak yüzde 10 seviyede anlamlı olduğu görülmektedir.

Ödenen Vergi ile Devlet Harcamalarından Sağlanan Faydanın Kıyaslanması

Firmalar “ödedikleri vergiyi fiyat, devletin altyapı, eğitim ve savunma gibi hizmetlerini mal diye değerlendirdiğinde bunu iyi bir alışveriş olarak görmekte” midirler? Böyle görenlerin oranı yüzde 32’lerdedir. Buna rağmen çalışanlarda bu oran daha yüksektir. Çalışanların yüzde 43’ü, “vergiyi fiyat” olarak değerlendirdiklerinde devlet harcamalarının yeterli olduğunu düşünmektedirler. Firmalarda kararsızların oranı daha yüksektir. Her dört firmadan biri bu konuda kararsızdır.

Tablo 16: Vergi Etiği ile Vergi ve Kamu Harcamalarını İyi Alışveriş Görme Arasında Çapraz Tablo

Firma		Vergi ile hizmetlerden alınan payın iyi bir alışveriş olarak düşünülmesi					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Vergi sistemi ve harcamalar kıyası ile vergi kaçırmayı anlaşılabilir bulma	Kesinlikle Katılıyorum	10,3%	15,4%	32,1%	18,6%	23,7%	100,0%
	Katılıyorum	6,4%	28,6%	20,9%	34,1%	10,0%	100,0%
	Kararsızım	5,3%	14,5%	30,3%	19,7%	30,3%	100,0%
	Katılmıyorum	12,6%	30,5%	17,9%	32,5%	6,6%	100,0%
	Kesinlikle Katılmıyorum	19,8%	10,8%	24,3%	8,1%	36,9%	100,0%
Toplam		10,5%	21,8%	24,2%	24,8%	18,6%	100,0%
Spearman Korelasyon Katsayısı: -0,024 (std. Hata: 0,04), Anlamlı değil							
Çalışan		Vergi fiyat ve harcamalar karşılığı ise iyi bir alışveriştir					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Vergi ve harcamalar düşünüldüğünde vergi kaçırma anlaşılabilir	Kesinlikle Katılıyorum	14,8%	25,0%	12,0%	18,5%	29,6%	100,0%
	Katılıyorum	8,2%	36,1%	16,3%	31,7%	7,7%	100,0%
	Kararsızım	12,7%	30,4%	21,5%	17,7%	17,7%	100,0%
	Katılmıyorum	4,3%	39,1%	15,9%	35,3%	5,3%	100,0%
	Kesinlikle Katılmıyorum	14,9%	30,7%	22,8%	21,9%	9,6%	100,0%
Toplam		9,6%	33,8%	17,2%	27,7%	11,7%	100,0%
Spearman Korelasyon Katsayısı: -0,07 (std. Hata: 0,039), Anlamlılık Seviyesi: %10							

Vergilerin Verimli Harcanması

Çalışanlara “vergilerin verimli harcandığı” önermesine katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Bu konuda çalışanların kanaati vergileme konusunda hassasiyetlerini de etkileyebilecektir. Vergilerin verimli harcandığını düşünen çalışanların oranı yüzde 12 gibi çok düşük bir oranda kalmaktadır. Vergi kaçırmayı anlaşılabilir bulma oranı ise beklendiği gibi vergilerin verimli harcandığı kanaatinde olmayanlarda yüzde 50’ler civarında seyretmektedir.

Tablo 17: Vergi Etiği ile Devlet Harcamalarının Verimliliği Arasında Çapraz Tablo

Çalışan		Vergiler verimli harcanmaktadır					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Vergi ve harcamalar düşünüldüğünde vergi kaçırma anlaşılabilir	Kesinlikle Katılıyorum	8,4%	3,7%	4,7%	26,2%	57,0%	100,0%
	Katılıyorum	3,7%	7,9%	15,0%	52,3%	21,0%	100,0%
	Kararsızım	2,5%	10,1%	25,3%	45,6%	16,5%	100,0%
	Katılmıyorum	1,5%	9,2%	23,8%	46,6%	18,9%	100,0%
	Kesinlikle Katılmıyorum	4,2%	9,2%	25,0%	35,0%	26,7%	100,0%
Toplam		3,7%	8,1%	18,7%	43,3%	26,2%	100,0%

Spearman Korelasyon Katsayısı: -0,162 (std. Hata: 0,039), Anlamlılık Seviyesi: %1

Vergisel Düzenlemelerin Karmaşıklığı

Vergi etiği ile vergisel düzenlemelerin karmaşıklığı arasındaki ilişki Tablo 18’dedir. Buna göre firmaların yüzde 74’ü, çalışanların ise yüzde 83’ü “vergi düzenlemelerinin çok karmaşık olduğu” önermesine belli ölçüde katılmaktadır. Çalışanlarda yaklaşık yüzde 10’luk yükseklik dikkat çekicidir. Bu belki kısmen firmaların profesyonel muhasebecilerden faydalanmaları neticesinde vergisel düzenlemelerin ayrıntıları ile uğraşmamalarından; kısmen de çalışanların mükellef perseptifinden soruya yaklaşmalarından kaynaklanıyor olabilir. Ancak, firma ve çalışanların bu konudaki mutabakatı açıktır. Firma ve çalışanlar için hesaplanan Spearman sıra korelasyon katsayısı sırasıyla 0,20 ve 0,16’dır.

Tablo 18: Vergi Etiği ile Vergisel Düzenlemelerin Karmaşıklığı Arasında Çapraz Tablo

Firma		Vergi düzenlemeleri çok karmaşık					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Vergi sistemi ve harcamalar kıyası ile vergi kaçırmayı anlaşılabilir bulma	Kesinlikle Katılıyorum	48,4%	38,9%	8,9%	3,2%	,6%	100,0%
	Katılıyorum	25,8%	48,9%	17,2%	6,8%	1,4%	100,0%
	Kararsızım	21,1%	50,0%	15,8%	10,5%	2,6%	100,0%
	Katılmıyorum	23,2%	45,7%	23,8%	6,6%	,7%	100,0%
	Kesinlikle Katılmıyorum	30,4%	29,5%	23,2%	13,4%	3,6%	100,0%
Toplam		30,4%	43,1%	17,6%	7,4%	1,5%	100,0%

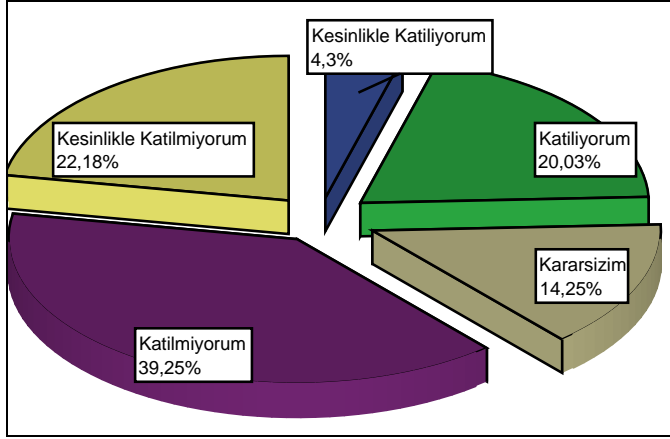
Spearman Korelasyon Katsayısı: 0,198 (std. Hata: 0,038), Anlamlılık Seviyesi: %1

Çalışan		Vergi düzenlemeleri çok karmaşıktır					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	

Vergi ve harcamalar düşünülüğünde vergi kaçırma anlaşılabilir	Kesinlikle Katılıyorum	59,1%	30,9%	1,8%	5,5%	2,7%	100,0%
	Katılıyorum	34,3%	50,5%	4,2%	3,7%	7,4%	100,0%
	Kararsızım	26,6%	59,5%	5,1%	6,3%	2,5%	100,0%
	Katılmıyorum	26,4%	51,0%	4,8%	13,0%	4,8%	100,0%
	Kesinlikle Katılmıyorum	34,7%	44,1%	5,9%	8,5%	6,8%	100,0%
Toplam		35,0%	47,6%	4,4%	7,7%	5,3%	100,0%
Spearman Korelasyon Katsayısı: 0,158 (std. Hata: 0,038), Anlamlılık Seviyesi: %1							

Vergisel Düzenlemelerin Ayrımcı Uygulamaya İmkan Vermeyecek Açıklıkta Olması

Çalışanlara “vergisel düzenlemeler ayrımcı uygulama yapma olanağı vermeyecek kadar açık ve anlaşılır” önermesi yöneltilmiştir. Yüzde 25’i bu önermeye “katılıyorum” ve “kesinlikle katılıyorum” cevabını verirken yüzde 61’i katılmadığını beyan etmiştir. Bu oranın yüksekliği vergisel düzenlemelerin hem yeterince açık ev anlaşılır olmaması yüzünden mükelleflerin olumsuzluklar yaşayabileceğini hem de çalışanların ayrımcı davranışlarına zemin hazırlayabileceğini göstermektedir.

Grafik 20: Çalışanların Vergisel Düzenlemelerin Ayrımcı Uygulamayı Önlemesi Konusundaki Görüşleri

Vergi Yükünün Ağırlığı

Firmaların yaklaşık yüzde 90’ı “vergi yükü çok ağırdır” önermesine bir ölçüde katılırken bu oran çalışanlarda da yüzde 71 gibi yüksek bir oranda seyretmektedir. Vergi düzenlemelerinin karmaşık olması konusundaki katılım düzeyinden daha yüksek bir düzeyi neredeyse konsensüsü işaret eden bu oranlar vergi yükünün çok ağır olduğu algısının güçlü bir şekilde paylaşıldığını göstermektedir. Vergi kaçırma anlaşılabilir bulanların içinde vergi yükünün ağır olduğunu düşünenlerin oranlarının yüksek olması zaten beklenen bir durumdur. Vergi etiği ile vergi yükü arasındaki Spearman sıra korelasyonu katsayıları anlamlıdır.

Tablo 19: Vergi Etiği ile Vergi Yükünün Ağırlığı Arasında Çapraz Tablo

Firma		Vergi yükü çok ağırdır					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Vergi sistemi ve harcamalar kıyası ile vergi kaçırma bulma	Kesinlikle Katılıyorum	58,6%	37,6%	2,5%	,6%	,6%	100,0%
	Katılıyorum	36,8%	54,1%	5,9%	2,3%	,9%	100,0%
	Kararsızım	43,4%	40,8%	5,3%	6,6%	3,9%	100,0%
	Katılmıyorum	26,7%	56,7%	7,3%	6,0%	3,3%	100,0%
	Kesinlikle Katılmıyorum	57,1%	24,1%	9,8%	5,4%	3,6%	100,0%
Toplam		43,4%	44,9%	6,0%	3,6%	2,1%	100,0%
Spearman Korelasyon Katsayısı: 0,118 (std. Hata: 0,038), Anlamlılık Seviyesi: %1							
Çalışan		Vergi yükü çok ağırdır					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
Vergi ve harcamalar düşünülürken vergi kaçırma bulma	Kesinlikle Katılıyorum	43,1%	36,7%	3,7%	12,8%	3,7%	100,0%
	Katılıyorum	22,1%	56,7%	4,6%	13,8%	2,8%	100,0%
	Kararsızım	16,5%	50,6%	22,8%	10,1%		100,0%
	Katılmıyorum	11,6%	58,5%	10,6%	15,9%	3,4%	100,0%
	Kesinlikle Katılmıyorum	16,8%	41,2%	15,1%	21,0%	5,9%	100,0%
Toplam		20,8%	51,0%	9,8%	15,0%	3,3%	100,0%
Spearman Korelasyon Katsayısı: 0,206 (std. Hata: 0,038), Anlamlılık Seviyesi: %1							

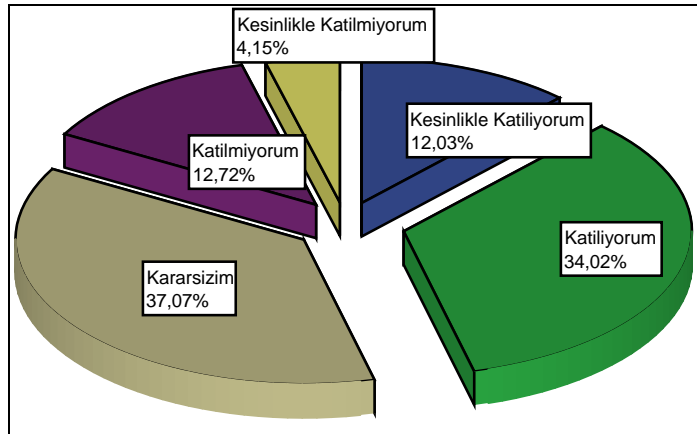
İstihdam üzerindeki yükün ağır olduğunu düşünen firmaların oranı yüzde 87'yi, çalışanların oranı ise yüzde 76'yı bulmaktadır. Bu oranlar vergi etiği ile vergi yükü arasındakine kıyasla firmalar için biraz düşük, çalışanlar için ise biraz yüksektir. İstihdam üzerindeki yükün ağır olduğu kanısının da yaygın olduğu görülmektedir. Kayıtdışı istihdamı "anlaşılır" bulanlar içinde istihdam üzerindeki yükün çok ağır olduğunu düşünenlerin oranı ise yüzde 96 gibi yüksek seviyededir. Spearman sıra korelasyonu ise firma ve çalışanlarda pozitif ve anlamlıdır.

Tablo 20: Kayıtdışı İstihdama Bakış ile İstihdam Üzerindeki Yük Arasında Çapraz Tablo

Firma		İstihdam üzerindeki vergi yükü çok ağırdır					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
İstihdam üzerindeki yük ve rekabet çabasının kayıtdışı istihdamı anlaşılabilir kılması	Kesinlikle Katılıyorum	55,9%	36,4%	4,2%	3,4%		100,0%
	Katılıyorum	33,1%	59,9%	4,9%	1,8%	,4%	100,0%
	Kararsızım	35,1%	42,1%	19,3%	1,8%	1,8%	100,0%
	Katılmıyorum	23,5%	53,1%	14,2%	5,6%	3,7%	100,0%
	Kesinlikle Katılmıyorum	60,0%	24,2%	7,4%	8,4%		100,0%
Toplam		38,4%	48,3%	8,4%	3,8%	1,1%	100,0%
Spearman Korelasyon Katsayısı: 0,10 (std. Hata: 0,04), Anlamlılık Seviyesi: %1							
Çalışan		İstihdam üzerindeki vergi yükü çok ağırdır					Toplam
		Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum	
İstihdam yükü ve rekabet kayıtdışı istihdamı anlaşılabilir kılmaktadır	Kesinlikle Katılıyorum	38,9%	43,4%	6,2%	8,0%	3,5%	100,0%
	Katılıyorum	18,9%	66,4%	7,5%	4,6%	2,5%	100,0%
	Kararsızım	6,5%	62,3%	22,1%	7,8%	1,3%	100,0%
	Katılmıyorum	12,4%	53,2%	14,5%	19,4%	,5%	100,0%
	Kesinlikle Katılmıyorum	22,1%	41,6%	15,6%	13,0%	7,8%	100,0%
Toplam		19,4%	56,5%	11,5%	10,1%	2,6%	100,0%
Spearman Korelasyon Katsayısı: 0,219 (std. Hata: 0,039), Anlamlılık Seviyesi: %1							

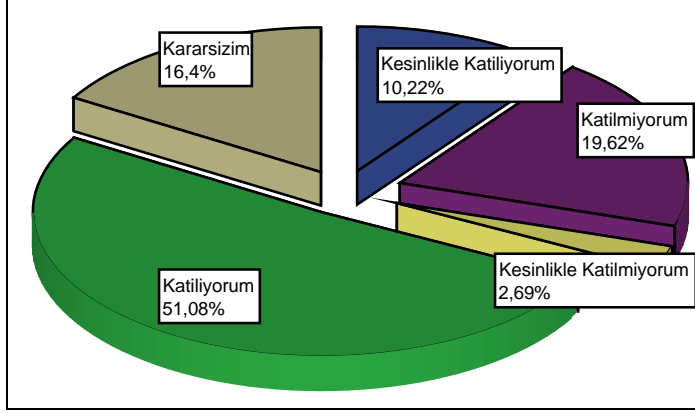
Vergi Yasalarındaki Boşluklar

“Vergi yasalarındaki boşluklardan faydalanarak vergi yükü rahatlıkla azaltılabilir” mi? Firmaların yaklaşık yüzde 46’sı “azaltılabileceği” kanaatindedir. Firmaların üçte birinden fazlasının bu konuda kararsız olmaları önemlidir.

Grafik 21: Firmaların Vergi Sistemindeki Boşluklara İlişkin Görüşü

Çalışanların yüzde 61'i vergi boşluklarından faydalanarak vergi borcunun düşürülebileceğini düşünmektedir. Bu oranın firmalara göre yüksekliği çalışanların vergi boşluklarından daha çok haberdar olmaları ile açıklanabilir.

Grafik 22: Çalışanların Vergi Sistemindeki Boşluklara İlişkin Görüşü

Firmalarda oranın düşüklüğü yanında kararsızların yüksekliği iki şekilde açıklanabilir: Birincisi, firmalar bu konuda muhasebe birimleri veya muhasebecileri kadar bilgili olmayabilirler. İkincisi, yüksek kayıtdışılığın bulunduğu sektörde bir de boşluklardan faydalanarak vergi borcunu düşürmeye ihtiyaç duymuyor olabilirler veya bunun riskini görüyor olabilirler.

FİRMALARIN SEKTÖRLERİ VE ÇALIŞANLARIN İŞLERİYLE İLGİLİ DEĞERLENDİRMELERİ

Firmalara sektörlerinin en önemli sıkıntılarını, GİB çalışanlarına ise işleriyle ilgili en önemli sıkıntılarını sıralamaları istenmiştir. Böylece her iki tarafın iş ortamında karşılaştıkları en önemli sorunların tespit edilmesi hedeflenmiştir.

Firmaların Sektörleri ile İlgili Değerlendirmeleri

Katılımcıların yüzde 52'si vergi yükünü ilk üç sorun arasında sıralamıştır. Vergi yükünün ilk üç sorundan biri olarak görülmemesi oranı ise yaklaşık yüzde 48'dir (100-toplam). Dalgalı talep (yüzde 47 ile) ve ucuz ithalat (yüzde 40 ile) ilk üçte en çok sıralanan sorunlardır. Dalgalı talebi birinci en önemli sıkıntı olarak sıralayanların oranı yüzde 32'dir. Oranın yüksek olması, talepte yaşanan iniş ve çıkışların firmaları diğer tüm sıkıntılardan daha fazla etkilediğini göstermektedir. Özellikle global ekonomik krizin etkilerinin en çok yaşandığı dönemde yapılan bu ankette bu sonuç normaldir. Pazar darlığı, istihdam üzerindeki yük ve taklit ürünler diğer önemli sıkıntılar olarak listelenmektedir. Anket sırasında yapılan görüşmelerde talepteki düşmeden şikayetçi olan firmalar, aslında üretim maliyetlerinin tamamını karşılamakta güçlük çektiklerini belirtmişlerdir. "Diğer" şikkını işaretleyen firmalardan otuzu enerji maliyetlerini (Denizli'de yapılan anket sırasında iki firmanın elektriklerinin kesildiğine şahit olunmuştur), 24'ü nakit sıkışıklığını, 20'si tahsilat yapamama ve çeklerin karşılıksız çıkmasını, 15'i markalaşamamayı ve 13'ü kriz (havası) ve belirsizliği not olarak düşmüşlerdir. Yüksek faiz, bölgesel teşviklerin yol açtığı rekabet dengesizliği, "odaların (sektörle ilgili örgütlenmelerin) birşeye yaramadıkları" dikkat çeken diğer önemli notlardır.

Tablo 21: Katılımcılara Göre Tekstil Sektörünün Önemli Sıkıntıları

Sektörde en önemli üç sıkıntı	Vergi Yükü	Dalgalı Talep	Ucuz İthalat	Pazar Darlığı	İstihdam Yükü	Taklit Ürün	Sektörde Kayıtdışılık
Birinci	15,5	32,1	15,9	14,0	5,9	6,0	1,9
İkinci	15,9	6,4	15,4	14,7	12,6	13,8	6,0
Üçüncü	20,7	8,4	8,3	5,2	10,2	8,7	7,5
Toplam	52,1	46,9	39,6	34,0	28,6	28,5	15,4
Listelemeyen	47,9	53,1	60,4	66,0	71,4	71,5	84,6
Sektörde en önemli üç sıkıntı	Girdilerde Darboğaz	Nakliye-Navlun	Kalifiye Eleman	AR-GE Eksikliği	Eksik Temsil	Sendikal Faaliyet	Diğer
Birinci	1,2	,4	1,1	2,1	,3	,1	3,7
İkinci	3,3	2,3	1,9	1,5	1,1	,8	2,0
Üçüncü	4,9	4,8	3,3	2,0	3,7	2,0	6,0
Toplam	9,5	7,5	6,3	5,6	5,1	2,9	11,8
Listelemeyen	90,5	92,5	93,7	94,4	94,9	97,1	88,2

Burada firmaların sektörün sıkıntılarına ilişkin yanıtlarında bazı noktalar dikkat çekicidir. Bunlardan birisi taklit ürünlerin yüzde 29 ile, sektörel kayıtdışılığın ise yüzde 15 ile altıncı ve yedinci önemli sıkıntı alanları olarak ön plana çıkmasıdır. Tablo 22’de taklit ürünleri sorun olarak listeleme marka sahiplerinde yüzde 49 ile en yüksek orandadır. Bunu yüzde 21 ile markası için ve taşeron olarak üretim yapanlar gelmektedir. Taklit ürünleri sorun olarak listeleme ile marka sahipliği özellikleri için hazırlanan çapraz tabloya göre, taklit ürünleri sorun olarak listeleyen marka sahibi firmaların yüzde 51’i birinci, yüzde 49’u ikinci ve yüzde 48’i üçüncü sorun olarak listelemektedir.

Tablo 22: Taklitçiliğin Sorun Olarak Görülmesi ve Marka Durumuna İlişkin Çapraz Tablo

		Katılımcı Firmalara Göre Taklit Ürünlerin Sorun Olma Sırası			Toplam
		Birinci	İkinci	Üçüncü	
Katılımcı Firmaların Marka Durumu	Marka var	51,1%	48,5%	47,7%	48,8%
	Marka ve Fason Üretim	13,3%	23,3%	24,6%	21,6%
	Fason Üretim	15,6%	20,4%	21,5%	19,7%
		20,0%	7,8%	6,2%	9,9%
Toplam		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Tablo 5’e göre ise, sektörel kayıtdışılığı sorun olarak görme marka sahipliğinde yüzde 37 ile en yüksektir. Sektörel kayıtdışılığı birinci önemli sorun olarak listeleyen firmaların oranı yüzde 36, ikinci sorun olarak listeleyenlerin oranı yüzde 38 ve üçüncü sorun olarak listeleyenlerin oranı ise yüzde 36’dır.

Tablo 23: Sektörel Kayıtdışılığı Sorun Olarak Gören Firmalarda Marka Sahipliği

		Katılımcı Firmalara Göre Sektör Kayıtdışılığının Sorun Olma Sırası			Toplam
		Birinci	İkinci	Üçüncü	
Katılımcı Firmaların Marka Durumu	Marka var	35,7%	37,8%	35,7%	36,5%
	Marka ve Fason Üretim		22,2%	23,2%	20,0%
	Fason Üretim	21,4%	24,4%	25,0%	24,3%
		42,9%	15,6%	16,1%	19,1%
Toplam		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Bu iki bulgudan şu sonuç çıkarılabilir: Sektörde markalaşmayı bir ölçüde başarabilmiş firmalar taklit ürünler ve sektörel kayıtdışılık tarafından ciddi şekilde sıkıştırılmaktadır.

Tablo 24'te, "devletin sektör politikasında öncelik sizce ne olmalıdır?" sorusuna katılımcıların verdikleri cevapların mutlak ve nisbi frekansları yer almaktadır.

Tablo 24: Devletin Sektör Politikasında Öncelik

"Devletin sektör politikasında öncelik ne olmalıdır?"	Frekans (Sayı)	Nisbi Frekans
Genel teşvik (arsa, enerji, ucuz hammadde vs.)	273	36,5
Vergisel teşvik	170	22,7
Sigorta işveren payında indirim	98	13,1
Vergi indirimini istihdam artışına bağlama	47	6,3
Markalaşmaya destek	36	4,8
İhracata yönelik teşvik	33	4,4
Bilgi ve rehberlik	23	3,1
İthalata standart getirme	18	2,4
Diğer	28	3,7
Cevapsız	22	2,9
Toplam	748	100,0

Katılımcılara göre, genel teşvik (yüzde 37 ile) devletin sektör politikasında öncelikli olmalıdır. Bunu yüzde 23 ile vergisel teşvik ve yüzde 13 ile sigorta işveren payında indirim izlemektedir. "Diğer" şikkını tercih eden firmalardan 14'ü nakit ve kredi desteği; 3'ü katılımcı vergi ve sigorta prim affı; 3'ü kurumsal faturada (akaryakıt, haberleşme) çok fazla vergi yükü (özellikle ÖTV'nin yüksek oluşu) üzerinde durmuş, 4 katılımcı ise, AR-GE desteğinin gerekliliğine vurgu yapmıştır.

Çalışanların İşleriyle İlgili Değerlendirmeleri

Kurum çalışanlarının işleri ve işyerleri ile ilgili olarak karşılaştıkları veya algıladıkları sorunlar hem mükelleflerin vergiye ve devlete bakışlarını hem de çalışanların etik kurallara uyumunu etkileyebilirler. GİB taşra teşkilatı çalışanlarının işleriyle ilgili en önemli sıkıntılarının ne olduğu sorusuna verdikleri yanıtlar Tablo 25'te yer almaktadır.

Katılımcıların yüzde 75'i maaşların düşük olmasını ilk üç sıkıntı arasında listelemişlerdir. Maaş düşüklüğü birinci sıkıntı olarak listelenme açısından da en yüksek orana sahiptir. Katılımcıların yaklaşık yüzde 42'si maaş düşüklüğünü en önemli sıkıntı olarak görmektedir. İkinci sırayı yüzde 50 ile ağır iş yükü, üçüncü sırayı yüzde 47 ile çalışma yerinin fiziki koşulları almaktadır. Bunlar daha çok çalışanlarla ilgili sıkıntılar olmasına rağmen yüzde 28 ile dördüncü sırada yer alan "vergisel düzenlemelerde sıkça yapılan değişiklikler" mükellefleri de ilgilendiren bir husustur. Bu sıkıntıyı üçüncü önemde görenlerin oranı (yüzde 16) toplam içinde daha büyük yer tutsa bile, bu durumun mükellefe yansıyan bir sonucunun olacağı aşıkardır. Çalışanların bile sıkıntı çektiği bir alanda mükelleflerin sıkıntı çekmeyeceğinin düşünülmesi zordur. "Değişikliklerin açıkça bildirilmemesi" ile vergisel düzenlemelerde sıkça yapılan değişiklikler" mükellefi de yakından ilgilendiren kanaatler olduğu için birlikte ele alındıklarında ortaya çıkan yüzde 40'lık oran bir hayli yüksektir ve mükelleflerin vergisel işlemlerini yürütmeye zorlanmaları olası bir sonuçtur.

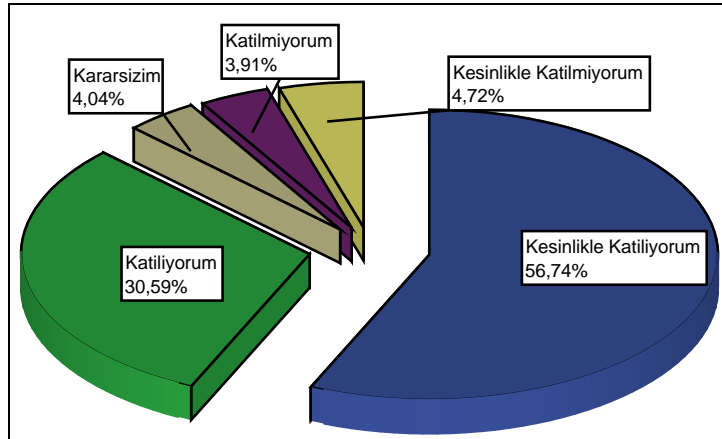
Tablo 25: Çalışanların İşleriyle İlgili Yaşadıkları Sıkıntılar

“İşinizle ilgili önemli üç sıkıntıyı sıralayınız.”	Düşük Maaş	Ağır iş yükü	Fiziki Şartlar	Vergisel düzenlemelerde sıkça yapılan değişiklikler	Yükselmeye keyflik	İş akışında yapılan değişiklikler
Birinci	41,7	12,4	21,9	4,9	3,9	2,2
İkinci	26,9	22,9	12,3	7,5	7,0	5,1
Üçüncü	6,9	14,5	12,3	15,8	12,2	5,7
Toplam	75,5	49,9	46,5	28,2	23,1	13,0
Listelemeyen	24,5	50,1	53,5	71,8	76,9	87,0

“İşinizle ilgili önemli üç sıkıntıyı sıralayınız.”	Değişikliklerin açıkça bildirilmemesi	Kurum amirlerinin müdahalesi	Mükelleflerin iltimas isteği	Günlük iş dağılımında keyflik	Diğer kamu kurumlarının istekleri	Diğer
Birinci	1,6	1,9	1,6	1,7	,9	,3
İkinci	3,2	3,8	3,2	2,1	,9	1,1
Üçüncü	7,3	3,6	4,1	4,7	,6	3,7
Toplam	12,0	9,3	8,9	8,4	2,5	5,1
Listelemeyen	88,0	90,7	91,1	91,6	97,5	94,9

Ayrımcılık vergisel uygulamalarda etik kurallara aykırı bir uygulamadır. Ayrımcı uygulama talebi mükelleflerden gelebilir. Çalışanların yüzde 9'u mükelleflerin iltimas isteğini ilk üç sıkıntı arasında listeleterek genel sıralamada bunu dokuzuncu sıraya yerleştirmişlerdir.

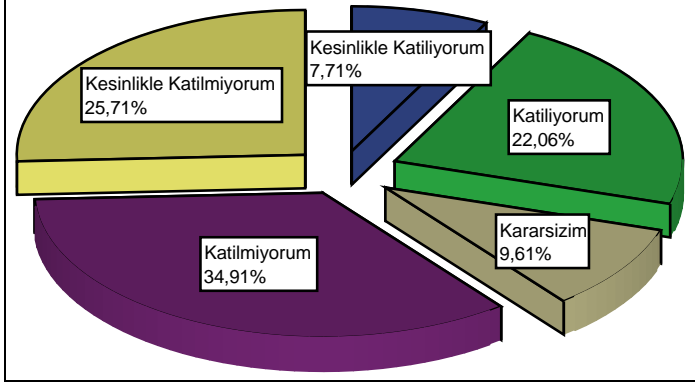
Çalışanlar düşük maaşı en önemli sıkıntı olarak görmektedirler. Çalışanlara maaşlarını hak edip etmedikleri çapraz kontrol amacıyla sorulmuştur. Yüzde 88'i “bir vergi idaresi çalışanı olarak maaşımı hak ettiğimi düşünüyorum” önermesine “katıldıklarını” cevabını vermiştir.

Grafik 23: Çalışanların Maaşlarını Hak Etmelerine İlişkin Görüşleri

Çapraz kontrol için düşük maaşı sıkıntı olarak listeleyenler ile maaşı “hak etme” önermesine verilen yanıtlar arasında yapılan çapraz tabloda düşük maaşı en önemli üç sıkıntısı arasında listeleyen çalışanların yüzde 90'ının maaşlarını hak ettiklerini düşündükleri görülmüştür. Yüzde sekizler civarında bir çalışan ise düşük maaşı sıkıntı olarak listelemesine rağmen maaşını hak ettiği önermesine “katılmıyorum” yanıtını vermişlerdir.

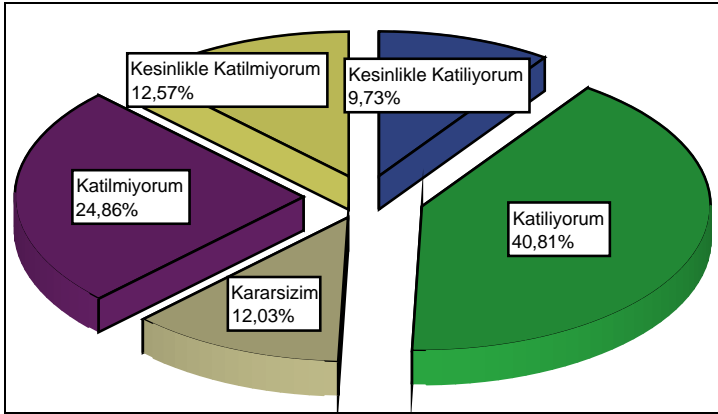
Çalışanlar yüzde 60 gibi bir çoğunlukla “görevim gereği yapılan ek ödenekler ek sorumlulukların yeterli bir karşılığıdır” önermesine katılmamışlardır. Bunu daha önce

ele alınan işle ilgili olumsuzluklarda maaşların düşüklüğünün en önemli sıkıntı olarak görülmesi ile birlikte değerlendirmek gerekir.

Grafik 24: Çalışanların Ek Ödeneklerin Yeterliliği İle İlgili Görüşleri

Ağır iş yükünü çalışanlar ikinci sırada sorun olarak listelemeişlerdir. GİB son yıllarda otomasyon konusunda önemli adımlar atmıştır. Bunun personelin iş yükünde azalma yaratması beklenir. Çalışanlar, "otomasyon sayesinde iş yükünde önemli bir azalma hissediyorum" önermesine yüzde 50 oranında katılmaktadırlar. Yaklaşık yüzde 37'si ise önermeye katılmamaktadır.

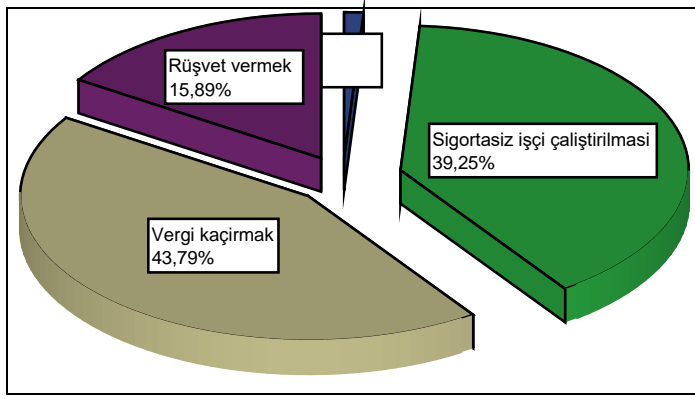

Grafik 25: Çalışanların Otomasyona İlişkin Görüşleri

Tüm gelişmelere rağmen çalışanların üçte birinden fazlasının iş yükünde gerekli rahatlamayı hissetmemesi önemlidir. Personelin eğitim ve donanımının artırılması için yapılabilecek eğitim programları ile otomasyonun getirdiği yeniliklerin daha iyi kullanılması temin edilebilir. Böylece, hala ikinci sırada listelenen işyükünün ağırlığı hissinde hafifleme temin edilebilecektir.

FİRMALARIN DENETİME VE DENETİM BİRİMLERİNE BAKIŞI

Önce firmaların vergi dairesi ile ilişkileri açısından yasal olmayan diğer bazı faaliyetlerle vergi kaçırma faaliyeti arasında risk açısından bir farklılık görüp görmedikleri araştırılmak istenmiştir.

Grafik 26: Bazı Yasal Olmayan Fiillerde Algılanan Risk

Sigortasız işçi çalıştırmak, vergi kaçırmak ve rüşvet vermek eylemlerinden hangisini daha riskli gördükleri sorusuna katılımcıların sadece yüzde 16'sı rüşvet cevabını vermişlerdir. Geriye kalanların yaklaşık yarısı vergi kaçırmayı diğer yarısı ise sigortasız işçi çalıştırmayı daha riskli gördüklerini belirtmişlerdir. Sigortasız işçi çalıştırılmasının iş kazası nedeniyle insani faturasının ve ardından gelecek cezaların yüksekliği katılımcılarca anket sırasında dile getirilmiştir. Bu sözlü ifadelerle rağmen anket bütününden vergi kaçırmayın diğer iki yasal olmayan eyleme göre daha riskli görülmesi vergi idaresinin etkin denetim yaptığının bir işareti olarak ele alınabilir. Diğer yandan rüşvet vermenin risk olarak algılanmasının düşüklüğü ilgi çekicidir. Aşırı yorumdan kaçınmak gerekir. Yine de bu düşük oran rüşvetin gerçekte çok verilmesi ve risksiz olmasından çok yaygınlığı inancının bir sonucu olabilir.

Firma Gözüyle Etik Davranışlar Açısından İnceleme Elemanları

Bu grupta merkezi denetim elemanları (maliye müfettişi, hesap uzmanı ve gelirler kontrolörleri), vergi denetmenleri, yoklama memurları ve vergi dairesi yöneticileri etik davranışlar açısından mükellef gözüyle değerlendirilmiştir. Bulguların analizine geçmeden önce bir noktayı önemine binaen başta vurgulamak gerekir: Burada yer alan rakamlar gerçekte alanda var olan etik dışı davranışlara ait istatistikler değildir. Sadece mükelleflerin etik davranışlar açısından algılarını yansıtır. Algı ise sadece fiili durumdan beslenmez. Örneğin, mükellefin etik davranışlara uyum açısından devlete ve devletin kurumlarına bakışı olumsuz ise, GİB taşra birimlerini de bu genel değerlendirme içine katarak sorulara yanıt vermiş olabilir. Ancak, böyle bile olsa sonuçlar değerinden çok fazla birşey kaybetmez. Zira, daha önce de bahsedildiği gibi bireylerin davranışlarını şekillendirmede ve etkilemede algı önemli bir yer tutar.

Sonuçları değerlendirirken dikkate alınması gereken üç noktaya daha işaret etmek gerekir. *Birincisi*, firma temsilcilerinin vergi denetim elemanları arasındaki ayrımı bilip bilmedikleridir. Dahası mükellefler muhatap oldukları denetim elemanının unvanını bilmeyebilirler. *İkincisi*, mükellefin ilgili birimden denetim elemanı ile gerçekten karşılaşmış karşılaşmadığını bilmenin imkansız olmasıdır. Spesifik olarak firma katılımcılarının yüzde 17'si merkezi denetim elemanları ile ilgili soruya yanıt vermişlerdir. Bu sonuçtan hareketle, merkezi denetim elemanlarının denetleme oranının yaklaşık yüzde 17 olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. *Üçüncüsü*, katılımcıların yaptıkları ek yorum ve bilgi kırıntılarının değerlendirilmesi ile alakalıdır. Çalışanların rüşvet ve hediye talep ettiklerine dair notlar hem çarpıcılıkları dolayısıyla, hem de anket sırasında bazı katılımcıların özellikle belirtilmesini istedikleri için rapora eklenmiştir. Ancak, bu ifadeler bulguların değerlendirilmesinde kirliliğe neden olmamalıdır. Örneğin, rüşvet eğilimi ile ilgili oran düşük ve sıralamada sonlarda iken katılımcının yorumu bu genel ve muhtemelen doğru sonucu gölgelememelidir.

Firmalar Gözüyle Merkezi Denetim Elemanları ve Etik Davranışlar

Firmalara “(Firmanız maliye müfettişi, hesap uzmanı ve gelirler kontrolörlerince denetlendi ise) bu denetim elemanlarının en olumsuz üç yönünü (1., 2., ve 3. yazarak) sıralayınız” şeklinde soru yöneltilerek firmaların görüşleri alınmıştır.

Tablo 26: Merkezi Denetim Elemanlarının Olumsuz Algılanan Yönleri

“Merkezi denetim elemanlarının olumsuz algılanan üç yönünü sıralayınız”	Ceza için bahane aramaları	Potansiyel suçlu muamelesi	Tarafsız davranmama	Kaba, ukala, saygısızca davranma	Bilgi akışını gözetmeme	Asık yüzlülük	Rüşvete açık olmaları	Hediye kabul etmeleri	Diğer
Birinci	9,9	17,6	2,5	2,9	4,5	2,9	1,3	1,5	1,2
İkinci	13,4	4,0	6,4	5,5	4,8	3,1	3,2	,7	,1
Üçüncü	5,1	3,3	6,0	6,3	3,9	5,9	6,0	2,8	,7
Toplam	28,3	25,0	15,0	14,7	13,2	11,9	10,6	4,9	2,0
Listelemeyen	71,7	75,0	85,0	85,3	86,8	88,1	89,4	95,1	98,0

Firmaların merkezi denetim elemanları ile karşılaşma oranı çok düşüktür. Katılımcıların yaklaşık yüzde 83’ü bu soruya yanıt vermemiştir. Bu soruya cevap veren katılımcıların ise gerçekte bu denetim elemanları ile karşılaşmış olduklarını bilmek güçtür. Soruya yanıt verenler, ilk üç sıraya ceza yazmak için bahane aramalarını (yüzde 28), potansiyel suçlu muamelesi yapmalarını (yüzde 25) ve tarafsız davranmamalarını (yüzde 15) yerleştirmişlerdir. Rüşvet ve hediyeye açık olmaları son sıralarda gelmektedir. “Diğer” yanıtını verip, karşılaşmadığını belirten çok sayıda katılımcı vardır. Bunlar dikkate alındığında karşılaşma yüzdesi yaklaşık yüzde 15’e düşmektedir. Çok sayıda katılımcı, “kibar insanlar” anlamına gelecek notlar düşmüştür.

Firmalar Gözüyle Vergi Denetmenleri ve Etik Davranışlar

Firmalara “vergi denetmenlerinin en olumsuz üç yönünü sıralayınız” sorusu yöneltildiğinde, yüzde 47’si, vergi denetmenlerinin ceza yazmak için bahane aramalarını onların en başta gelen olumsuz yönü olarak gördüklerini beyan etmişlerdir. İkinci sırayı yüzde 41 ile potansiyel suçlu muamelesi yapmaları, üçüncü sırayı ise yaklaşık yüzde 22 ile tarafsız davranmama ve asık yüzlülük paylaşmaktadır. Potansiyel suçlu muamelesi yapmaları yüzde 25 ile birinci en önemli olumsuzluk olarak sıralanmış, onu yüzde 22 ile ceza yazmak için bahane aramaları takip etmiştir.

Tablo 27: Vergi Denetmenlerinin Algılanan Olumsuz Yönleri

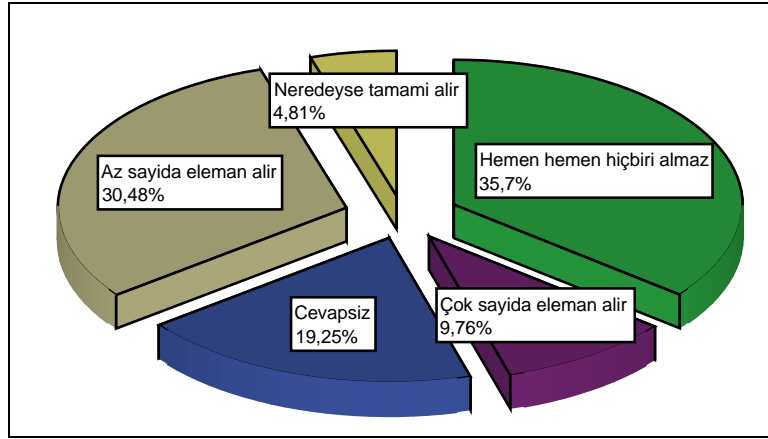
Vergi denetmenlerinin olumsuz algılanan üç yönü	Ceza için bahane aramaları	Potansiyel Suçlu muamelesi	Tarafsız davranmama	Asık yüzlülük	Kaba, ukala, saygısızca davranma	Bilgi akışını gözetmeme	Rüşvete açıklık	Hediye Kabulü	Diğer
Birinci	21,5	25,3	4,9	4,0	3,3	4,3	4,7	2,5	2,4
İkinci	18,2	7,5	9,1	7,1	7,9	8,6	4,9	2,7	,4
Üçüncü	7,1	8,0	7,6	10,6	8,6	6,0	8,4	4,7	,9
Toplam	46,8	40,8	21,7	21,7	19,8	18,9	18,0	9,9	3,7
Listelemeyen	53,2	59,2	78,3	78,3	80,2	81,1	82,0	90,1	96,3

Kaba, ukala ve saygısızca davranışları ve bilgi akışını gözetmemeleri ve rüşvete ve hediyeye açıklık katılımcı algısına göre sıralamada daha sonra gelen olumsuz yönlerdir. Olumsuzlukları sıraladıktan sonra “ama iyi eğitimliler” vb. olumlu yorumlar yanında bir katılımcı “takım elbise istedi” ifadesini anket formuna işletmiştir.

Yukarıda işaret edildiği gibi bu tip ifadeler önemlidir; ancak tabloda yer alan yüzdeleri gözeleyecek yorumlara yol açmamalıdır.

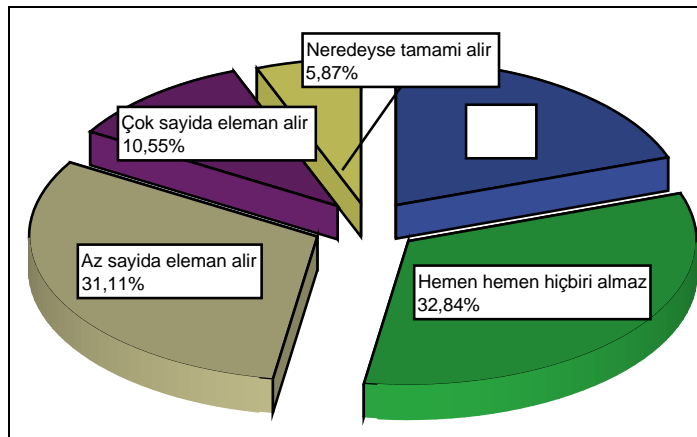
Rüşvet ve hediyeye açıklık sıralamada sonlarda yer alsa bile oransal olarak düşük sayılmazlar. Çapraz kontrol için önce vergi denetmenlerinin rüşvet ve hediyeye açıklıkları ile ilgili sorulara ilişkin frekanslar sunulacak ardından rüşvet ve hediyein olumsuzluk olarak sıralanması ile rüşvet ve hediyeye açıklık hakkındaki algı ile çapraz tablolarla ilişki biraz daha netleştirilmeye çalışılacaktır.

“(Firmanız vergi denetmenlerince denetlendi ise) vergi denetmenlerinin rüşvet almalarına ilişkin görüşünüz nedir?” sorusuna verilen yanıtlara ilişkin oransal frekanslar aşağıdaki pasta diyagramda sergilenmiştir. Soruyu cevapsız bırakan katılımcı firma toplamın beşte biri kadardır. Firmaların üçte birinden fazlası “hiçbir vergi denetmeninin rüşvet almadığını” düşünmektedir. Firmalardan yüzde 30’u “az sayıda vergi denetmeninin rüşvet aldığını” düşünürken “çok sayıda” denetim elemanının ve “neredeyse tamamının” rüşvet alacağını düşünen firma yüzde 15’in altındadır. Elbette bu soru doğrudan firmanın rüşvet verip vermediği ile alakalı değildir. Cevaplar sadece *algıya* işaret eder. Rüşvet gibi konularda doğrudan yöneltilen soruların katılımcıların işbirliğini azaltacağı düşünüldüğünden firmayı sorgulayan sorular yerine genel kanaatlarını ortaya çıkarmaya yarayan sorular tercih edilmiştir.

Grafik 27: Firmaların Vergi Denetmenlerinin Rüşvet Almalarına İlişkin Algıları

Hediye almaya ilişkin soruya katılımcıların verdikleri yanıtlar rüşvete ilişkin soruya verdikleri cevaplara oldukça yakın seyretmektedir. Burada “neredeyse tamamının” hediye alacağını düşünen firmaların yüzdesinin biraz yüksek çıkması ve “hemen hemen hiçbirinin” almayacağını düşünen firma yüzdesinin biraz düşük çıkması dikkat çekicidir. Yine de firmaların gözünde iki kavram arasındaki farkın ne kadar belirgin olduğunu bilmeden bu farklılıkların yorumlanmasında ihtiyatlı davranmak gerekir.

Grafik 28: Firmaların Vergi Denetmenlerinin Hediye Almalarına İlişkin Algıları

Tablo 27’de yer alan bulgulara göre, “rüşvete açıklık” ve “hediye kabulü” şıkları sırasıyla yüzde 18 ve yüzde 10 gibi oranlarda ilk üç olumsuzluk arasında sıralanmaktaydı. Bu oranların diğer olumsuzluklara göre sıralamada sonlarda olsa bile oranların yüksek olduğundan bahsettik. Firmaların vergi denetmenlerinin rüşvet ve hediye alma davranışları ile ilgili kanaatleri ile bunları olumsuzluk olarak sıralama arasında yapılan çapraz tablolar aşağıdadır. Tablo 28’de yer alan bilgilere göre, rüşvete açıklığı ilk sırada eksiklik olarak gören firmaların yüzde 70’ten fazlası “çok sayıda” vergi denetmeninin veya “neredeyse tüm” vergi denetmenlerinin rüşvet aldıklarını düşünmektedir. Rüşvete açıklığı ilk üç eksiklik arasında gören firmaların yüzde 10’dan “hemen hemen hiçbir vergi denetmeninin rüşvet almadığını” düşünmektedir. Rüşvete açıklık konusunda görüş ile bunu sorun olarak algılama arasında hesaplanan khi-kare istatistiği yüzde 5 seviyede istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır.²

Tablo 28: Vergi Denetmenlerinin Rüşvete Açıklıkları Algısı ve Rüşvetin Olumsuz Yön Olarak Görülme Sırası Arasında Çapraz Tablo

		Vergi Denetmenlerinin Rüşvete Açıklığı ile İlgili Firma Görüşü					Toplam
		Hemen hemen hiçbirini almaz	Az sayıda eleman alır	Çok sayıda eleman alır	Hemen hemen hepsi alır	Cevapsız	
Bir sorun olarak rüşvete açıklık	Birinci	8,6%	20,0%	54,3%	17,1%		100,0%
	İkinci	8,1%	48,6%	32,4%	8,1%	2,7%	100,0%
	Üçüncü	6,3%	50,8%	20,6%	17,5%	4,8%	100,0%
Toplam		7,4%	42,2%	32,6%	14,8%	3,0%	100,0%

Cevapsızlar ve “hemen hemen hiçbir vergi denetmeninin rüşvet almadığı” algısına sahip olanlar da daha küçük oranlarda da olsa rüşvete açıklığı sorun olarak sıralamışlardır. Bu bir tezattır ve baştan beri bahsettiğimiz *algı* ile *gerçek* arasındaki farkın önemini göstermektedir. Bu yüzden rüşvet ve hediye ile ilgili anket bulgularının gerçeğin üzerinde seyretme ihtimali vardır. Zira burada firmalar doğrudan vergi denetmenleri ile ilgili bu türden bir deneyim geçirmemiş olsalar bile yolsuzluklarla alakalı yaygın “algı” doğrultusunda görüş açıklamış olabilirler.

Vergi denetmenlerinin tarafsız olmamaları onların üçüncü sırada gelen olumsuz yönü olarak sıralanmıştır. Vergi denetmenlerinin ayrımcı davranıp davranmadıkları ve ayrımcı davranışın dayandığı temel sorusuna ilişkin olarak hazırlanan Tablo 29’a göre, firmaların yüzde 31’i yani yaklaşık üçte biri, vergi denetmenlerinin ayrımcı davranmadıklarını beyan etmektedirler. Firmalara göre zenginlik (yüzde 24 ile), sosyal statü (yüzde 10), siyasi düşünce ve iktidara yakınlık (yüzde 6 ile) ayrımcı davranışa yol açan başlıca faktörlerdir.

² Khi-kare testi iki nominal değişken arasında ilişkinin yokluğu sıfır (yokluk) hipotezini test etmek amacıyla kullanılmaktadır. Hesaplanan khi-kare test istatistiğinin yüzde 5 seviyede anlamlı olması, yokluk hipotezinin reddedilmesi ve iki değişken arasında ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşılması anlamına gelmektedir. Buna göre, araştırmanın *defalarca* tekrarlanması durumunda bu tekrarların yüzde 95’inde burada bulunan sonuç elde edilecek; bu iki değişkenin ilişkili olduğu sonucuna varılacaktır. Sosyal bilimlerde genelde en çok yüzde 5 seviye alınmaktadır. Bunun üzerindeki *p*-değerleri için sıfır hipotezin reddedilemediği yorumu yapılmakta ise de yüzde 10 düzeyinin kullanıldığı da olmaktadır. Bu sadece ilişkinin varlığı sonucunun daha zayıf olduğuna işaret eder.

Tablo 29: Vergi Denetmenlerinin Ayrımcı Davranışlarının Dayandığı Temel

“Vergi denetmenleri en çok hangi temelde ayrımcılık yapmaktadır?”	Frekans (Sayı)	Nisbi Frekans
Ayrımcılık yapmamaktadırlar	232	31,0
Gelir (zenginlik)	177	23,7
Sosyal statü (tanınmışlık)	72	9,6
Siyasi düşünce	44	5,9
İktidara yakınlık	44	5,9
Dil-lehçe	12	1,6
Cinsiyet	12	1,6
Yerlilik,yabancılık	9	1,2
İrk	8	1,1
Din-mezhep	4	0,5
Diğer	4	0,5
Cevapsız	130	17,4
Toplam	748	100,0

Ayrımcılık konusunda bir katılımcının “ayırım yapmamaktadırlar” seçeneğini tercih etme yerine “yapsalar da belli etmiyorlar” cevabını “diğer” seçeneğinde belirtmesi kamuoyu algısı ile ilgili önemli bir ipucu vermektedir. Bunun dışında “küçük esnafa yükleniyorlar”; ve bir firmanın dil-lehçe, ırk ve yerlilik-yabancılık temelinde ayrımcılık yapıyorlar şıklarının hepsini işaretledikten sonra “diğer” şikkını işaretleyip “Türk-Kürt ayırımı” diye not düşmesi dikkat çekici bulunmuştur. Bazı katılımcılar için dil, ırk ve yerlilik temelinde ayrımcı uygulama algısı aynı anda geçerlidir. Zira iç göç sonucu büyük illere giden göçmenler bu üç farklılığı aynı anda taşımaktadırlar. Bir katılımcı ise “muhasibecinin yaptığı baskılar sonucu (inceleme endişesi ile) kazanmadığımız halde sürekli işletmeyi kar yapıyor gösteriyoruz” notunu vergi denetmenleri ile ilgili ayrımcılık sorusuna ekletmiştir.

Firmalar Gözüyle Yoklama Memurları ve Etik Davranışlar

“Yoklama memurlarının rutin yoklamalarında karşılaştığınız en olumsuz üç yön” sorusuna verilen yanıtlar Tablo 30’da yer almaktadır. Tabloya göre, potansiyel suçlu muamelesi yapmaları ve ceza yazmak için bahane aramaları ilk iki sırada gelen olumsuz yön iken asık yüzlülüğün üçüncü, kaba, ukala ve saygısızca davranmalarının dördüncü sıraya yükselmesi önemlidir. Rutin yoklamaları yerine getiren görevlilerin mükellefle temasının sık olması dikkate alındığında davranış kalıplarını değiştirmeleri ve bilgi akışını gözetmeleri halinde mükelleflerin vergi idaresi ile ilişkilerinin gelişeceği açıktır. Rüşvet ve hediyein sıralamada “bilgi akışını gözetmemeleri” şikkının önüne geçmesi önemlidir. Bu durum yoklama memurlarının rutin yoklamalarının çerçevesinin sınırlı olmasından dolayı interaktif bir etkileşime ihtiyaç bırakmamasından kaynaklanabilir. Ancak, sıralamadaki bu değişimin anlamı bu görevlilerin biraz daha fazla rüşvet ve hediye kabulüne eğilimli olmaları ise GİB’nin hem eğitim hem de denetim anlamında önlemler alması gerektiği açıktır.

Tablo 30: Yoklama Memurlarının Olumsuz Algılanan Yönleri

“Yoklama memurlarının rutin yoklamalarında karşılaştığınız en olumsuz üç yönü sıralayınız”	Ceza için bahane aramaları	Potansiyel suçlu muamelesi	Asık yüzürlük	Kaba, ukala, saygısızca davranma	Tarafsız davranmamaları	Rüşvete açık olmamaları	Hediye kabul etmemeleri	Bilgi akışını gözetme	Diğer
Birinci	20,5	26,9	6,7	5,7	4,9	6,1	7,8	4,4	1,3
İkinci	26,6	7,4	9,5	9,4	10,4	6,3	3,7	7,1	,1
Üçüncü	12,2	6,7	12,2	10,4	8,4	10,7	9,4	6,8	,5
Toplam	59,2	40,9	28,3	25,5	23,8	23,1	20,9	18,3	2,0
Listelemeyen	40,8	59,1	71,7	74,5	76,2	76,9	79,1	81,7	98,0

Merkezi denetim elemanları, vergi denetmenleri ve yoklama memurlarının olumsuz algılanan yönlerine ilişkin bulgulara biraz daha yakından bakmak aydınlatıcı olabilir. Merkezi denetim elemanları ile karşılaşma oranı düşüktür ve mükellefler daha çok vergi denetmenleri ve yoklama memurları ile muhatap olmaktadır. Asık yüzürlük yoklama memurlarında en önemli üç olumsuzluk sıralamasında ön sıralara yükselmiştir. Bilgi akışını gözetme son sıraya gerilerken rüşvete ve hediyeye açık olma yoklama memurlarında daha da ön plana çıkmaktadır. Diğer seçeneğini işaretleyip ek açıklama yapan bazı katılımcıların yaptıkları “takım elbiselik kumaş istedi vermedim”, “perde istediğini ima etti. Boşuna”, “mont istedi”, “rüşvet için uzlaşma niyetleri var” şeklinde eklemeler dikkat çekmektedir. Bu tür açıklamaların genel sonuçların önüne geçmemesi gerektiği vurgusunu hatırlatırız. Ancak, yoklama memurlarında bu yöndeki eklemelerin sayıca daha fazla olması dikkate alınması gereken bir durumdur.

Yoklama memurları ayrımcılık yapmakta mıdır ve hangi temelde ayrımcılık yapmaktadır? Firmaların yüzde 30’u ayrımcılık yapmadıklarını düşünmektedirler. Bu oran vergi denetmenlerinin ayrımcı davranmadıklarını beyan edenlerin (%31) oranından biraz düşüktür. Zenginlik yaklaşık yüzde 27 ile ayrımcı davranışın en başta gelen temeli olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal statü, siyasi düşünce ve iktidara yakınlık ayrımcı davranışın diğer öne çıkan nedenleridir. Zenginlik ve sosyal statünün yoklama memurlarında oransal olarak daha yüksek olması önemlidir. Bir katılımcı ise “diğer” şıkkını tercih ederek “doğu-batı ayırımı” notunu düşmüştür.

Cinsiyetin ayrımcı davranışın temeli olarak görülmesinin yüzde olarak küçük çıkması ve sıralamada geriye düşmesi idare açısından olumlu bir sonuçtur. Ancak, eğer ayrımcı davranışın cinsiyet temelinde yapıldığı algısı kadınlarda yaygın ise bu durumun üzerinde hassasiyetle durulması gerektiği kanaatindeyiz. Bizi bu kanaate alanda karşılaştığımız bir örnek itmiştir: Kadın katılımcılardan biri yoklama memurlarının ayrımcı davranışlarının temeli sorusunda “cinsiyet” temelinde ayrımcılık yapıldığını belirttikten sonra “sapıklar var, kusura bakmayın” notunu düşmüştür.

Tablo 31: Yoklama Memurlarının Ayrımcı Davranışlarının Temeli

“Yoklama memurları en çok hangi temelde ayrımcılık yapmaktadır?”	Frekans (Sayı)	Nisbi Frekans
Ayrımcılık yapmamaktadırlar	223	29,8
Gelir (zenginlik)	205	27,4
Sosyal statü (tanınmışlık)	100	13,4
İktidara yakınlık	50	6,7
Siyasi düşünce	36	4,8
Dil-lehçe	21	2,8
Cinsiyet	19	2,5
Yerlilik,yabancılık	14	1,9
Din-mezhep	9	1,2
İrk	7	0,9
Diğer	1	0,1
Cevapsız	63	8,4
Toplam	748	100,0

Cinsiyet değişkeni ile ayrımcı davranışın temeline ilişkin görüş değişkeni arasında istatistiksel olarak yüzde 1 seviyede anlamlı ilişki olduğu sonucuna hem vergi denetmenlerinde hem de yoklama memurlarında ulaşılmaktadır. Kadın katılımcılardan yüzde 7’si vergi denetmenlerinin, yüzde 11’i ise yoklama memurlarının cinsiyet temelinde ayrımcılık yaptığını düşünmektedirler. Erkeklerde ise bu oran sırasıyla yüzde 0,5 ve yüzde 0,7’dir. Özetle, katılımcılara göre, yoklama memurları (%2,5) vergi denetmenlerinden (%1,6) daha çok cinsiyet temelinde ayrımcılık yapmaktadırlar. Buna ek olarak kadın katılımcılar daha yüksek oranda yoklama memurlarının cinsiyet temelinde ayrımcılık yaptıklarını düşünmektedirler.

Hem Etik Kurulu’nun ve kurumlardaki etik komisyonlarının hem de GİB’nin etik davranışları geliştirme ve yerleştirme çabalarında tüm çalışanları aynı kefeye koyma yerine unvan ve fonksiyonlarla ilgili temel sıkıntı alanlarını tespit etmeleri gerekmektedir. Bunun ardından alınacak önleyici tedbirler ve eğitim çalışmaları daha iyi sonuçlar alınmasını temin edebilir.

Firmalar Gözüyle Vergi Dairesi Yöneticileri ve Etik Davranışlar

“Vergi Dairesi Müdürleri/Müdür Yardımcılarının en önemli eksiği sizce nedir?” sorusuna verilen cevapların mutlak ve nisbi frekansları Tablo 32’dedir. Buna göre, yüzde 21 ile mükellefi potansiyel suçlu gibi görmeleri en başta gelen eksikliklerdir. Sevk ve idarede yetersizlik ve takdir yetkisini suistimal etmeleri önde gelen diğer önemli eksiklikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Rüşvet ve hediyenin sıralamada geriye düştükleri görülmektedir.

Bu soru katılımcıların en çok not düşüğü soru olmuştur. Altı katılımcı “yoklama memurlarını yanlış yönlendirme” notunu düşmüş; onbir katılımcı da “soru-cevap toplantı yapmalı”, “piyasayı tanımıyorlar”, “teori ile pratik uyuşmuyor” ve “yöneticiler esnafı gezmeliler” şeklinde not düşmüştür. “Tanışmışsanız ilgi gösteriyorlar” ve “kayırmacılıkla göreve gelmeleri” diğer dikkat çekici notlardır. Bir katılımcı ise, “Bir insanın evinde kaç tane havlu olur size soruyorum. Her defasında havlu vermekten sıkıldım” notunu düşmüştür.

Tablo 32: Vergi Dairesi Üst Düzey Yöneticilerinin Algılanan Eksikliği

“Vergi Dairesi Müdürleri/Müdür Yardımcılarının en önemli eksiği sizce nedir?”	Frekans (Sayı)	Nisbi Frekans
Mükellefi potansiyel suçlu gibi görmeleri	159	21,3
Personeli sevk ve idarede yetersizlik	111	14,8
Takdir yetkilerini suistimal etmeleri	98	13,1
Bilgi yetersizliği	73	9,8
Nezaketsizlik	70	9,4
Ayrımcılık yapmaları	59	7,9
Rüşvete açık olmaları	33	4,4
Hediyeye açık olmaları	10	1,3
Diğer	59	7,9
Cevapsız	76	10,2
Toplam	748	100,0

VERGİ İNCELEMELERİNE KARŞI UZLAŞMA VE YARGI YOLU

“Vergi incelemeleri sonucunda (eğer ortaya çıktı ise) ek vergi ve cezalarla” ilgili olarak katılımcıların tavırlarının ne olduğu sorusu ile ilgili bulgular, Tablo 33’te yer almaktadır. Katılımcılardan yaklaşık yüzde 27’sinin bu durumla karşılaşmadığı görülmektedir. Yüzde 48’lik bir bölümün ise, ödeme yolunu tercih etmesi önemli bir bulgudur. Bunun iki önemli nedeni olabilir. Birincisi, inceleme sonucunda ortaya çıkan ek yükümlülüklerin mükellefçe de haklı bulunmasıdır. İkincisi ise, mükelleflerin, vergi otoriteleri ile mahkemelik olmanın uzun ve yorucu süreç gerektirdiğini düşünmeleri ve farklı muameleye tabi tutulma endişesi gibi gizli-açık sakıncalardan kaçınma çabasıdır. Ancak, birçok çalışmanın ortaya koyduğu gibi vergi kayıp ve kaçaklarının yüksek olduğu bilgisi doğru ise birinci faktörün daha önemli olduğu düşünülebilir. Uzlaşma yoluna başvuran ve uzlaşan katılımcı yüzdesi de yüzde 17 gibi bir orana ulaşmaktadır.

Tablo 33: İnceleme Sonucu Ortaya Çıkan Ek Vergi ve Cezalara Karşı Tutum

“Vergi incelemesi sonrası eğer ortaya çıktı ise) ek vergi ve cezalarla ilgili olarak aşağıdaki yollardan hangisi veya hangilerine başvurdu?”	Frekans (Sayı)	Nisbi Frekans
Odedim	358	47,9
Uzlaşma yoluna başvurdum ve uzlaştım	130	17,4
Uzlaşma yoluna başvurdum uzlaşmadım	27	3,6
Mahkemeye başvurdum, benim lehimde sonuçlandı	20	2,7
Mahkemeye başvurdum, benim aleyhimde sonuçlandı	5	,7
Mahkeme başvurdum, dava devam ediyor	9	1,2
Cevapsız	199	26,6
Toplam	748	100,0

Mahkeme yolunu tercih edenlerin birikimli oransal yüzdesi yaklaşık yüzde 5’tir. Bu oranın düşüklüğünün önemine binaen not edilmesi gerekmektedir. Ancak yine de mahkemeye giden mükelleflerden yarısından fazlasının (yüzde 2,7) davayı kazanması vergi incelemeleri ile ilgili olumsuz bir tablo ortaya çıkarmaktadır. Elbette mahkemeye gidenler zaten davayı kazanma ihtimalini yüksek görenlerdir. Ancak, yine de denetimlerde performansın artırılması hem mahkemeye gidilme oranını hem de gidildiğinde idarenin kaybetmesi oranını düşürecektir.

FİRMALARA GÖRE GİB TAŞRA BİRİMLERİ

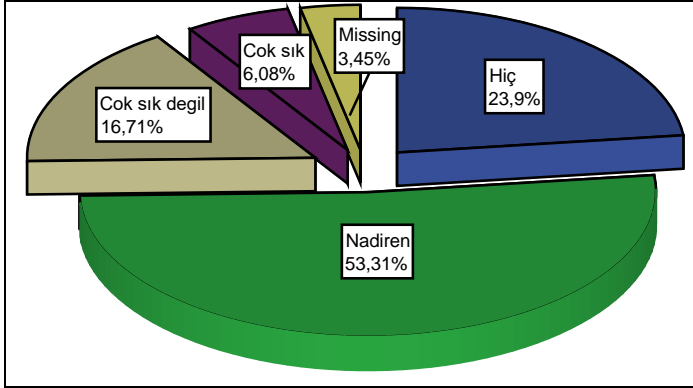
Vergi Dairelerinde gözlemlenen üç önemli olumsuzluğun ne olduğu sorusuna katılımcıların yüzde 43’ü “evrakta bekleme” yanıtını vermişlerdir. Bu olumsuzluk, birinci sırada listelenme açısından da öne çıkmaktadır. “Bir işlem için çok aşama” yüzde 39 ile ikinci sırada yer alırken, “danışmanlık ve yönlendirme eksikliği” yüzde

32 ile üçüncü sırada bulunmaktadır. Uzun kuyruklar (yüzde 28) ve yanlış tutum (yüzde 27) birbirine yakın oranlarla ilk beşte kendilerine yer bulurken personelin eğitim yetersizliği yüzde 26'lık oranla altıncı sırada gelmektedir. Personelin sayıca yetersiz olduğunu düşünenlerin oranı yüzde 12 ile en son sırada yer almaktadır. Çok sayıda katılımcı “olumlu yönde çok şey değişti” anlamına gelecek değişik notları düşmüştür.

Tablo 34: Vergi Dairelerinde Gözlemlenen En Önemli Üç Olumsuzluk

“Vergi dairelerinde gözlemediğiniz en önemli üç olumsuzluğu sıralayınız”	Evrakta Bekleme	Bir işlem için çok aşama	Danışmanlık ve yönlendirme eksikliği	Uzun kuyruklar	Yanlış tutum	Personelin eğitim yetersizliği	Evrak kaybı	Personel yetersizliği	Diğer
Birinci	27,5	14,0	7,1	9,9	5,9	8,4	6,1	2,8	4,4
İkinci	7,5	13,6	8,4	13,8	9,0	9,6	7,4	4,7	1,2
Üçüncü	8,3	10,8	16,7	4,1	12,6	8,3	1,6	4,9	2,5
Toplam	43,3	38,5	32,2	27,8	27,4	26,3	15,1	12,4	8,2
Listelemeyen	56,7	61,5	67,8	72,2	72,6	73,7	84,9	87,6	91,8

Firmalara vergi dairelerine (şahsen veya temsilcinin) gitme sıklığı da sorularak hem otomasyon artışının etkisi görülmek istenmiş hem de vergi dairesindeki olumsuzlukların bu açıdan değerlendirmesi yapılmak istenmiştir. Gitme sıklığı ile ilgili bulgular Grafik 29’da yer almaktadır. Buna göre, katılımcıların yaklaşık dörtte biri vergi dairesine gitmek zorunda kalmamaktadır. Nadiren gitmek zorunda kalanlarla birlikte bu oran yüzde 77’ler civarına çıkmaktadır. Çok sık gitmek zorunda kalanların oranı yüzde 6 gibi çok düşük bir oranda seyretmektedir.

Grafik 29: Vergi Dairesine Gitme Sıklığı

Vergi dairesindeki olumsuzluklarla vergi dairesine gitme sıklığı arasındaki ilişki nedir? Bununla ilgili hazırlanan çapraz tablolar ve kısa değerlendirmeler aşağıda yer almaktadır.

Vergisel yükümlülüklerini yerine getirmek için “çok sık” ve “çok sık olmasa da sık sayılabilecek sayıda” (kendisi veya temsilcisinin) şahsen gitmek zorunda olduğunu söyleyen katılımcılar uzun kuyrukları en önemli olumsuzluk olarak sıralamışlardır.

Tablo 35: Vergi Dairesine Gitme Sıklığı İle Uzun Kuyruklar Arasında Çapraz Tablo

		Vergi Dairesinde Uzun Kuyrukların Olumsuzluk Olarak Algılanışı			Toplam
		Birinci	İkinci	Üçüncü	
Vergi Dairesine Gitme Sıklığı	Hiç	13,8%	62,1%	24,1%	100,0%
	Nadiren	36,2%	51,2%	12,6%	100,0%
	Çok sık değil	41,7%	41,7%	16,7%	100,0%
	Çok sık	57,1%	28,6%	14,3%	100,0%
Toplam		35,4%	49,5%	15,0%	100,0%

Tablo 36'da yer alan bulgulara göre vergi dairesine "çok sık" gitmek zorunda kalan katılımcıların tamamı, vergi dairesi personelinin sayıca yetersiz olduklarını düşünmektedirler. Bunun dışında iki değişken arasında belirgin bir ilişki gözlenmemektedir ve khi-kare istatistiğinin anlamsız çıkması da zaten bu durumu onaylamaktadır.

Tablo 36: Vergi Dairesine Gitme Sıklığı ile Personel Yetersizliği Arasında Çapraz Tablo

		Personelin sayıca yetersizliğinin eksiklik olarak görülmesi			Toplam
		Birinci	İkinci	Üçüncü	
Vergi Dairesine Gitme Sıklığı	Hiç	22,2%	44,4%	33,3%	100,0%
	Nadiren	19,6%	33,9%	46,4%	100,0%
	Çok sık değil	23,5%	47,1%	29,4%	100,0%
	Çok sık	100,0%			100,0%
Toplam		21,7%	38,0%	40,2%	100,0%

Tablo 37'ye göre, vergi dairesine gitme sıklığı konusunda, "hiç" yanıtını verenlerden "çok sık" yanıtını verenlere gidildikçe, personelin eğitim yetersizliğini birinci olumsuzluk görme oranının düştüğü görülmektedir. Bu durum, şahsen gitme sayısı azaldıkça mükelleften kaynaklanan bir tür acemilik yüzünden çalışanların eğitimlerinin yetersizliği kanaati oluşmasından kaynaklanıyor olabilir. Yine de gerekli önlemleri alarak vergi dairesine sık gitmeyen "acemi" mükelleflerin de yeterli yönlendirme ve danışmanlık hizmetleri ve sevecenlikle karşılanmaları mükellef ile kurulan bağlantının gelişmesinde yardımcı olacaktır. Fakat, khi-kare istatistiği istatistiksel olarak anlamsız çıkmıştır.

Tablo 37: Vergi Dairesine Gitme Sıklığı ile Personelin Eğitim Yetersizliği Algısı Arasında Çapraz Tablo

		Vergi Dairesinde Personelin Eğitim Yetersizliğinin Olumsuzluk Olarak Algılanışı			Toplam
		Birinci	İkinci	Üçüncü	
Vergi Dairesine Gitme Sayısı	Hiç	45,7%	22,9%	31,4%	100,0%
	Nadiren	29,9%	39,3%	30,8%	100,0%
	Çok sık değil	30,8%	38,5%	30,8%	100,0%
	Çok sık	15,4%	46,2%	38,5%	100,0%
Toplam		32,0%	36,6%	31,4%	100,0%

Danışmanlık ve yönlendirme eksikliğinin olumsuzluk olarak algılanışının "nadiren" ve "çokça" gidenlerde "çok sık" gidenlerden oldukça yüksek çıkması, gitme sıklığının artması ile yönlendirme ihtiyacının doğal olarak azalması ile açıklanabilir.

Tablo 38: Vergi Dairesine Gitme Sıklığı ile Yönlendirme Eksikliği Arasında Çapraz Tablo

		Vergi Dairesinde Danışmanlık ve Yönlendirme Eksikliğinin Olumsuzluk Olarak Algılanışı			Toplam
		Birinci	İkinci	Üçüncü	
Vergi Dairesine Gitme Sayısı	Hiç	5,1%	18,6%	76,3%	100,0%
	Nadiren	27,9%	31,1%	41,0%	100,0%
	Çok sık değil	31,8%	22,7%	45,5%	100,0%
	Çok sık	7,7%	30,8%	61,5%	100,0%
Toplam		21,8%	26,5%	51,7%	100,0%

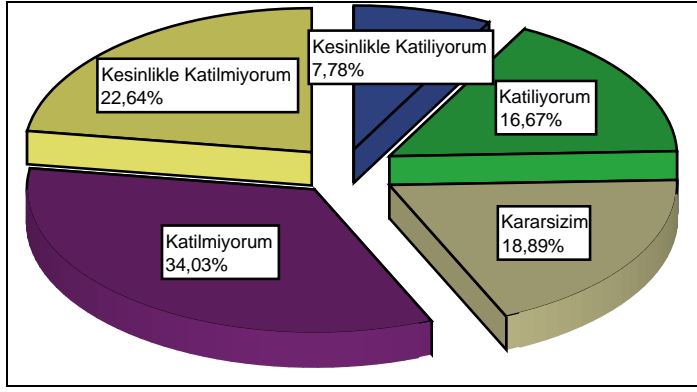
Katılımcıların eğitim düzeyi ile vergi dairesindeki olumsuzluklar arasında ne tür bir ilişki olduğu konusunda da veriler irdelenmiştir. Evrak kaybını olumsuzluk olarak gören okur-yazar katılımcıların tamamı, ilköğretim düzeyinde eğitime sahip olanların ise yüzde 60'ı "evrak kaybını" olumsuzluk olarak görmektedirler. Danışmanlık ve yönlendirme eksikliğini olumsuzluk olarak gören okur-yazarların tamamı onu ikinci olumsuzluk olarak listelerken, lisansüstü eğitime sahip olanlarda da bunu sorun olarak görenlerin oranının diğer eğitim düzeylerine göre fazla olduğu görülmüştür. Benzeri şekilde eğitim düzeyi en düşük olanlarda ve lisansüstü eğitime sahip olanlarda personelin eğitim yetersizlikleri daha belirgin bir şekilde olumsuzluk olarak görülmektedir. Ancak eğitim ve evrak kaybının sorun olarak görülmesi ve eğitim ile danışmanlık ve yönlendirme eksikliğinin sorun olarak görülmesi arasında hesaplanan khi-kare değerleri anlamsız çıkarken eğitim ile personelin eğitimlerinin yetersiz oluşu arasında hesaplanan khi-kare değeri yüzde 10 seviyede anlamlı çıkmıştır.

Tablo 39: Firmaların Olumsuzluk Yaşadıkları GİB Taşra Birimleri

"Ayrımcı davranış ve rüşvet gibi olumsuzluklara en çok nerede karşılaşıyorsunuz?"	Frekans (Sayı)	Nisbi Frekans
Yoklama memurlarının rutin kontrollerinde	246	32,9
Vergi dairesi memurlarından	119	15,9
Müdür ve Müdür Yrd.	100	13,4
Vergi denetmenlerinin denetimlerinde	87	11,6
Diğer	59	7,9
Cevapsız	137	18,3
Toplam	748	100,0

Peki vergi ile ilgili işlerinde vatandaş en çok nerede/hangi işlemde olumsuzlukla karşılaşmaktadır? Tablo 39'a göre, katılımcı firmaların yaklaşık üçte biri olumsuzluklarla daha çok rutin kontrollerde karşılaştıklarını ifade etmektedirler. İkinci ve üçüncü sıralarda vergi daireleri memurları ve yöneticileri gelirken, vergi denetmenlerinin denetimleri daha sonra gelmektedir. Bu soruya diğer cevabını veren üç katılımcı, "tüm devlet dairelerinde olumsuzluk var" notunu düşerek vergi dairesini diğer kamu kurumlarından ayrı değerlendirmeme yoluna gitmişlerdir.

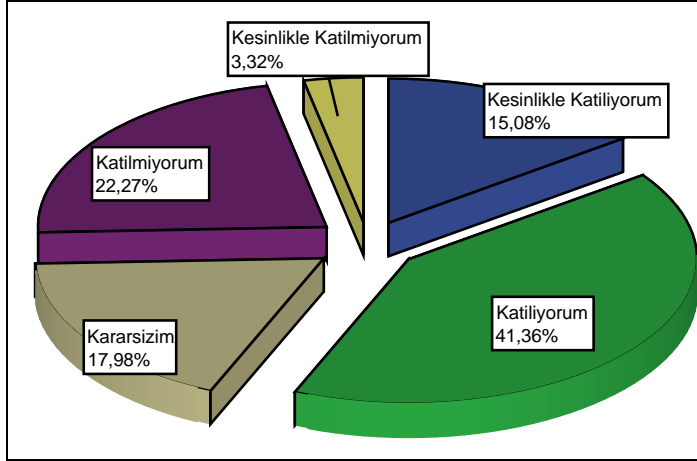
Firmalar personelin "halkla ilişkiler konusunda eğitilmiş" oldukları önermesine yüzde 57 oranla katılmamaktadırlar. Katılanların oranı ise sadece yüzde 24 civarındadır.

Grafik 30: Firmalara Göre Personelin Halkla İlişkiler Konusunda Durumu

Vergisel İşlemlerde Kolaylaşma

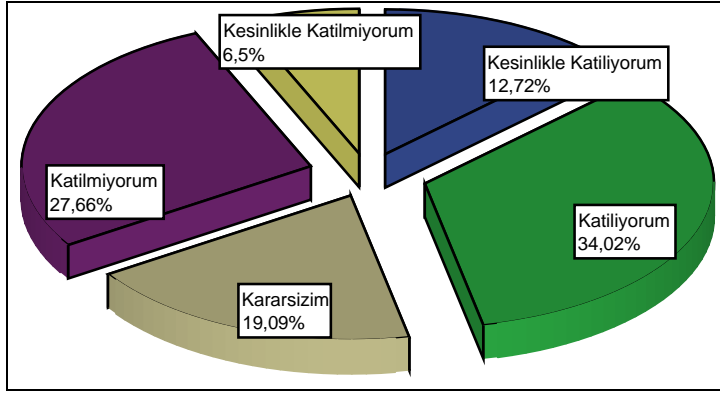
Firmalara “eskiye kıyasla vergi ile ilgili işlerimi daha kolay yürütebiliyorum” önermesi yöneltildiğinde yüzde 56’sı daha kolay yürüttüğünü beyan etmiştir. Önermeye “kesinlikle” katılmayanların oranı yüzde 3’lerdedir. Katılmadığını beyan edenlerle eskiye kıyasla vergisel işlerinin kolaylaştığını kabul etmeyenlerin oranı yüzde 25’lerde kalmıştır. Anket yapılırken birçok firma eskiye oranla önemli gelişme olduğunu büyük bir iştiyakla belirtmişlerdir.

Grafik 31: Firmaların İşlerini Daha Kolay Yürütme ile İlgili Görüşleri

Çalışanların ve Firmaların Vergisel İşlemlerde Artan Hassasiyeti ve Vergi Dairelerindeki İyileşme

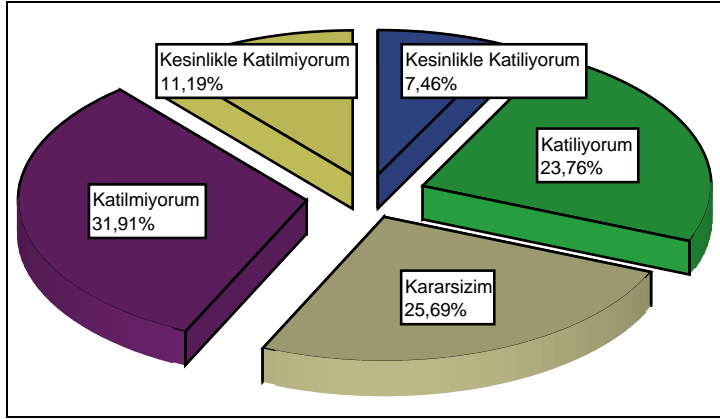
Firmalara “vergi ile ilgili işlerimde memurlar eskiye kıyasla daha nazik ve kolaylaştırıcılar” önermesi yöneltildiğinde yüzde 47’si önermeye katılmışlardır. Kararsızların oranı yüzde 20’ye yaklaşırken önermeye katılmayanların oranı yüzde 34’lerdedir.

Grafik 32: Firmaların Vergi Dairesi Personeline İlişkin Görüşleri

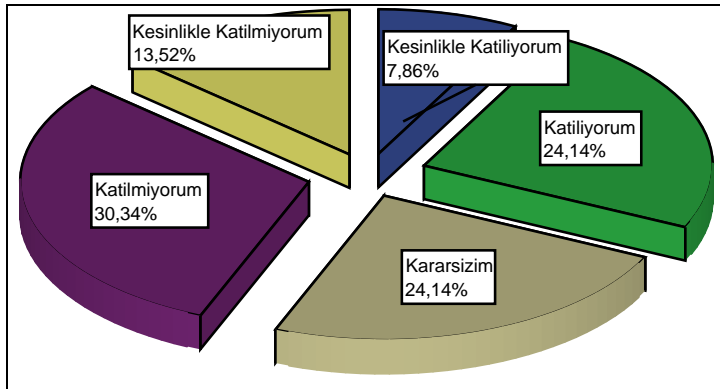
Firmalara Göre Çalışanların Mesleki Yeterlilikleri

“Vergi Dairesi personeli yeterli mesleki bilgiye sahiptir” önermesine firmaların yüzde 31’i katılırken yaklaşık dörtte biri kararsız olduğunu beyan etmiştir. Katılmayanların oranı ise yüzde 43 civarında olması bu konuda idarenin tedbirler alması gerektiğini işaret etmektedir. Kararsızlar oranının yüksekliği katılımcıların mükellef olmalarına rağmen vergisel işlemlerini bizzat yürütmelerinden kaynaklanıyor olabilir.

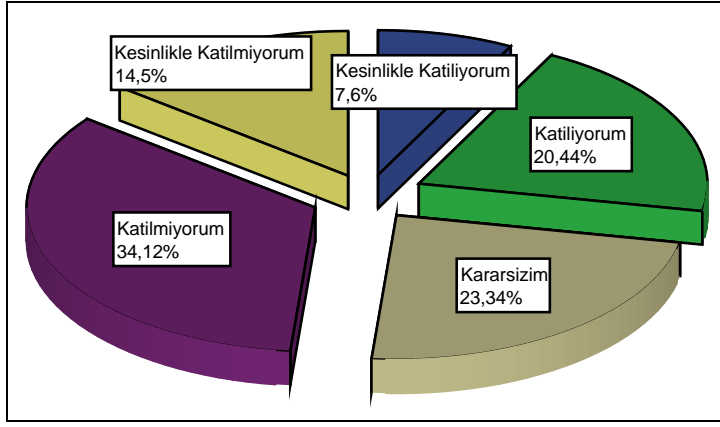
Grafik 33: Firmalara Göre Çalışanların Mesleki Bilgi Yeterlilikleri

Firmaların yaklaşık üçte biri, “vergi dairesi personeli yeterli iş becerisine sahiptir” önermesine katılırken yaklaşık yüzde 44’ü katılmamıştır. Her dört firmadan birinin kararsız olduğu görülmektedir. Bu yanıtlar mesleki bilgi yanıtları ile birbirine çok yakın oranlarda seyretmektedir.

Grafik 34: Firmalara Göre Çalışanların İş Becerisi

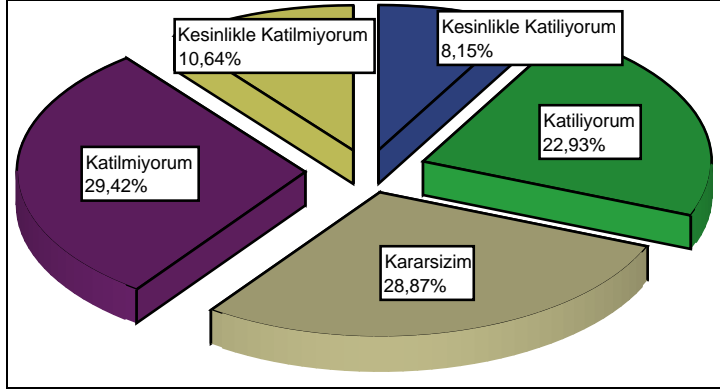
Firmaların sadece yüzde 28’i “vergi dairesi personelinin vergiyle ilgili değişiklikleri yakından takip ettiğini” düşünmektedirler. Katılmayanlar yüzde 50’ye yaklaşmaktadır. Kararsızların oranının yüksekliği dikkat çekmektedir.

Grafik 35: Firmalara Göre Personelin Vergisel Değişiklikleri İzleme Durumu

Çalışanların Performansı

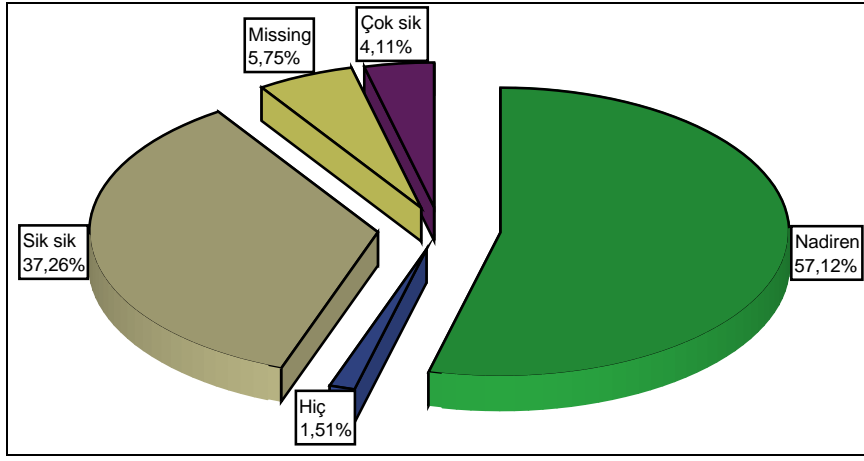
“Vergi idaresi çalışanları maaşlarını hak etmekte” midirler? Firmaların yaklaşık yüzde 31’i önermeye katıldıklarını açıklarken, yüzde 29’u kararsız olduğunu beyan etmiştir. Katılmayanların oranındaki yükseklik bir taraftan genel performans değerlendirmesinin olumsuzluğundan diğer taraftan devlet memuriyetine bakıştan kaynaklanabilir.

Grafik 36: Firmaların Çalışanların Maaşlarını Haketmelerine İlişkin Görüşleri

ÇALIŞANLARA GÖRE GİB TAŞRA BİRİMLERİ

Çalışanlara da, “mükelleflerin hangi sıklıkta vergi dairesine gitmek zorunda kaldıkları” sorulmuştur. Çalışanların yüzde 57’sine göre, mükellefler “nadiren” vergi dairesine gitmek zorunda kalmaktadırlar (bu oran firmalarda yüzde 53 idi). “Sık sık” ve “çok sık” cevabını verenlerin kümülatif yüzdesi 41’i bulmaktadır. “Hiç” cevabının oranın çok düşük olduğu gözlenmektedir.

Grafik 37: Çalışanlara Göre Mükelleflerin Vergi Dairesine Gitme Sıklığı

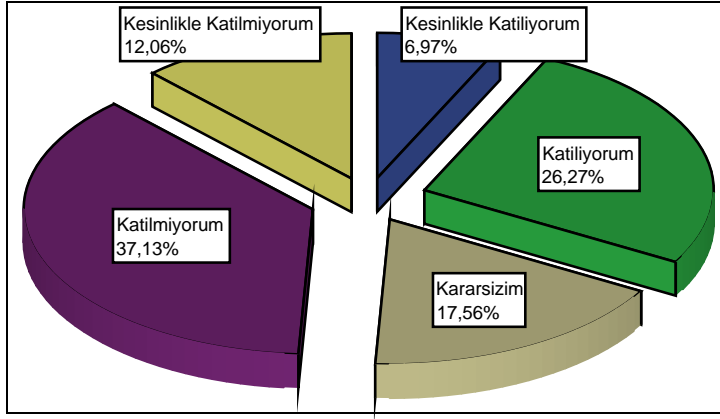
Çalışanlara göre, mükellefin karşılaştığı en önemli olumsuzluk yüzde 68 ile “bir işlem için çok aşamanın varlığı”dır. Kırtasiyeciliğin boyutlarına işaret eden bu durum, aynı zamanda çalışanların iş yükünü artıran önemli bir faktördür. Zira Tablo 40’a göre, çalışanların yarısı “ağır iş yükünü” yaşadıkları en önemli sıkıntılar arasında görmektedir. Çalışanların yanlış tutumlarının üçüncü sırada gelmesi önemlidir. İlk üç sorundan biri olarak listelenme oranı neredeyse yüzde 40’tır.

Tablo 40: Çalışanlara Göre Mükelleflerin Karşılaştığı En Önemli Olumsuzluklar

“Mükelleflerin karşılaştığı en önemli Olumsuzlukları sıralayınız”	Bir işlem için çok aşama	Personel yetersizliği	Yanlış tutum	Evrakta bekleme	Personelin eğitim yetersizliği
Birinci	32,0	22,8	10,1	15,0	5,3
İkinci	22,9	17,9	10,2	7,6	13,6
Üçüncü	12,7	13,0	19,0	9,2	12,0
Toplam	67,6	53,6	39,4	31,9	31,0
Listelemeyen	32,4	46,4	60,6	68,1	69,0
“Mükelleflerin karşılaştığı en önemli Olumsuzlukları sıralayınız”	Danışmanlık ve yönlendirme eksikliği	Uzun kuyruklar	Evrak kaybı	Diğer	
Birinci	3,9	3,4	1,0	1,6	
İkinci	6,1	7,1	3,1	,6	
Üçüncü	8,2	4,7	1,6	3,2	
Toplam	18,1	15,2	5,7	5,4	
Listelemeyen	81,9	84,8	94,3	94,6	

Çalışanların sıraladıkları olumsuzluk türlerinden çoğu hizmetiçi eğitimle ve kurum içi yumuşak ve güdüleyici uygulamalarla giderilebilecek niteliktedir. Basit uygulamalarla sağlanacak gelişme, kurum ile mükellef ilişkilerinin olumlu yönde hızla değişmesine zemin hazırlayabilir.

Çalışanların da neredeyse yarısı “kurum personelinin halkla ilişkiler konusunda eğitilmiş” olduğunu düşünmemektedir. Katılanların oranı ise, sadece üçte birdir.

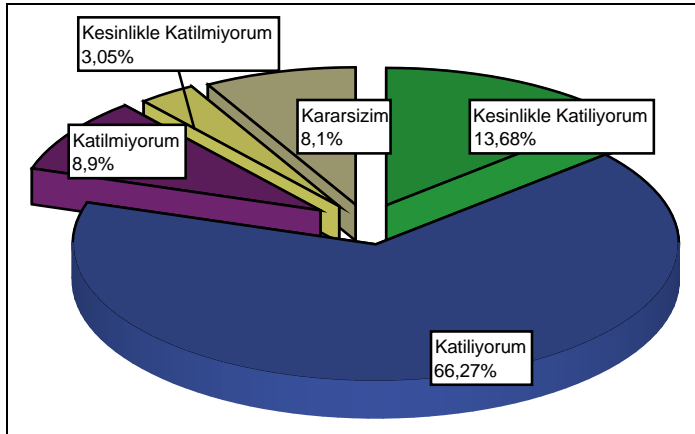

Grafik 38: Çalışanlara Göre Personelin Halkla İlişkilerde Durumu

Kısaca, başta gelen eksikliklerden biri olan “yanlış tutum” konusunda olumlu gelişme sağlanması gereklidir. Kuruma getirisinin yüksek olacağını tahmin edebileceğimiz eğitimlerle bu konuda bir çıkış yakalanabilir.

Vergisel İşlemlerde Kolaylaşma

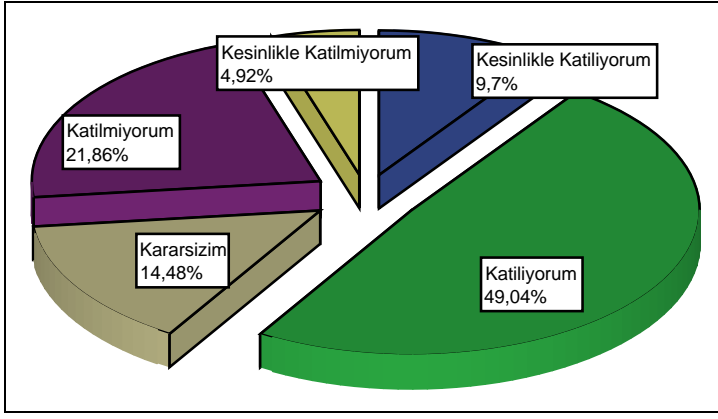
Çalışan perspektifinden mükelleflerin vergisel işlemleri yürütme kolaylığında bir gelişme var mıdır? Çalışanların yüzde 80’i “eskiye kıyasla mükellefler vergi ile ilgili işlerini daha kolay yürütebiliyorlar” önermesine katılmışlardır.

Grafik 39: Çalışanların İşlerin Kolay Yürütülmesi ile İlgili Görüşleri

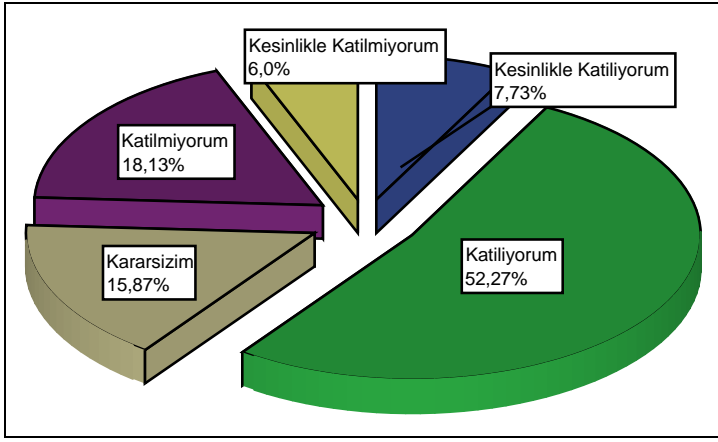
Çalışanların ve Firmaların Vergisel İşlemlerde Artan Hassasiyeti ve Vergi Dairelerindeki İyileşme

Mükelleflere sorulana benzer şekilde çalışanlara, “mükellefler eskiye kıyasla vergi ile ilgili işlerinde daha dikkatli ve titizdirler” önermesi yöneltmiştir. Önermeye katılanların oranındaki yükseklik dikkat çekicidir: Yaklaşık yüzde 59. Bu bir taraftan mükelleflerin eğitim düzeylerindeki artışın diğer taraftan vergisel işlemlerde daha hızlı ve iyi bilgilendirmelerinin bir sonucu olabilir.

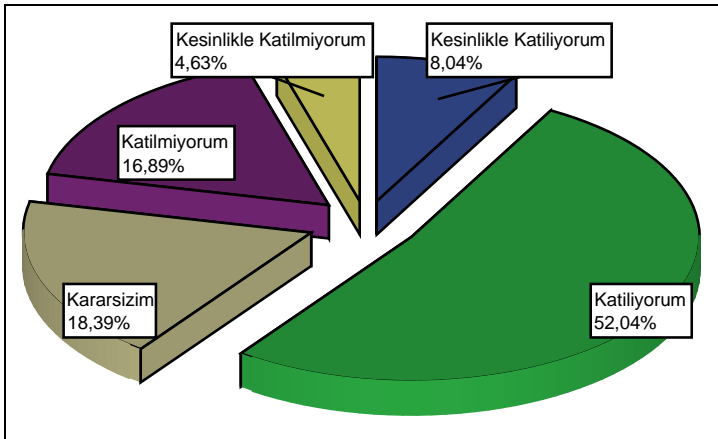
Grafik 40: Çalışanların Mükelleflerin Titizlikleriyle İlgili Görüşleri

Çalışanlar, “mükelleflerin vergisel işlemlerini yürütürken eskiye göre daha bilgili olduklarını gözlemliyorum” önermesine yüzde 60 oranında katılmaktadırlar.

Grafik 41: Çalışanlara Göre Mükelleflerin Vergisel İşlemlerde Bilgi Seviyesi

Acaba çalışanlardaki eskiye kıyasla bu memnuniyet düzeyindeki artış “mükelleflerin ayrımcı uygulama talebinde” de söz konusu mudur? Çalışanların yüzde 60’ı ayrımcı uygulama talebinde azalma olduğunu düşünmektedirler. Ayrımcı uygulama talebindeki azalma, otomasyon yanında vergi dairelerinde iş akışının düzelmesine ve etik uygulamaların artışına işaret ediyor olabilir.

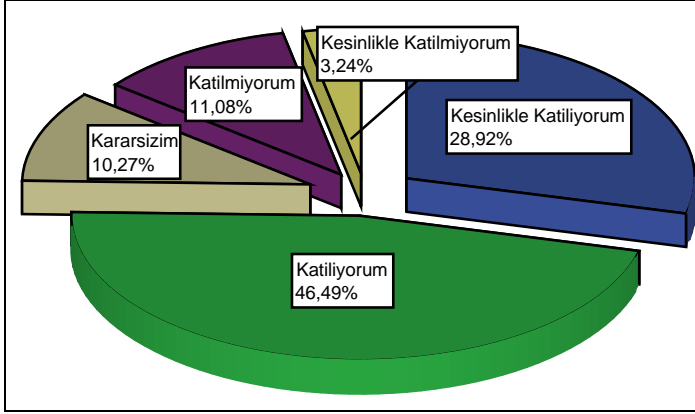

Grafik 42: Çalışanların Mükelleflerin Ayrımcı Uygulama Taleplerine İlişkin Görüşleri

Çalışanların Kendi Mesleki Yeterliliklerine İlişkin Görüşleri

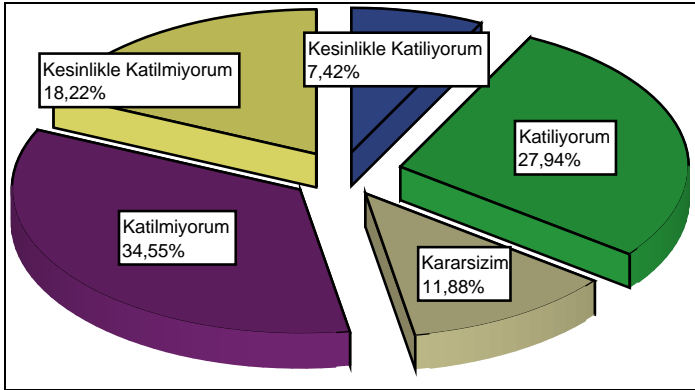
Çalışanlara, “yeterli mesleki bilgiye sahip olduğumu düşünüyorum” önermesi yöneltildiğinde yüzde 75’i önermeye katılmıştır. “Kesinlikle katılıyorum” diyenlerin

oranı 29, “katılıyorum” diyenlerin oranı yaklaşık yüzde 46 olsa da her dört çalışandan biri fazlaca eksiklik görmemektedir.

Grafik 43: Çalışanların Mesleki Bilgi Yeterliliklerine İlişkin Görüşleri

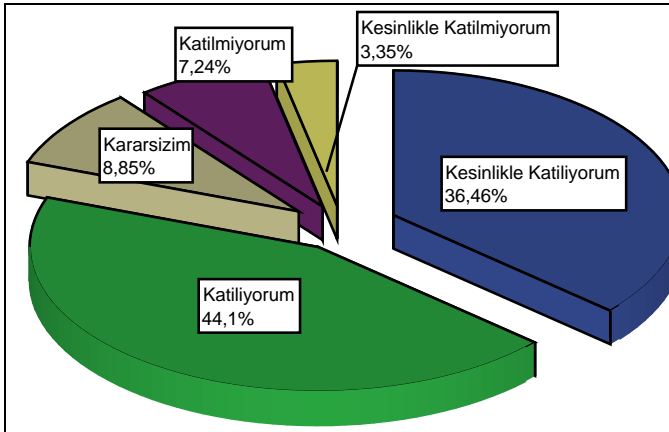
Çalışanlara, “kurumum gerektiği kadar hizmetiçi eğitim vermektedir” önermesi yöneltildiğinde yaklaşık yüzde 35’i önermeye katılırken yüzde 53’ü katılmamıştır. Bu sonuç, firmaların çalışanların değişiklikleri iyi izlediği kanaatinin düşüklüğü ile birlikte değerlendirildiğinde daha anlamlı hale gelmektedir. Hizmetiçi eğitim her organizasyonun performansının artmasında yaşamsal yere sahiptir. GİB buna gereken önemi vererek sadece mükelleflerin memnuniyetini artırmakla kalmayacak çalışanların da kendilerini rahat hissetmelerine ve performanslarını artırmalarına yardımcı olacaktır.

Grafik 44: Çalışanların Hizmetiçi Eğitimin Yeterliliğine İlişkin Görüşleri

Mükelleflerin Bilgilerinin Gizliliği

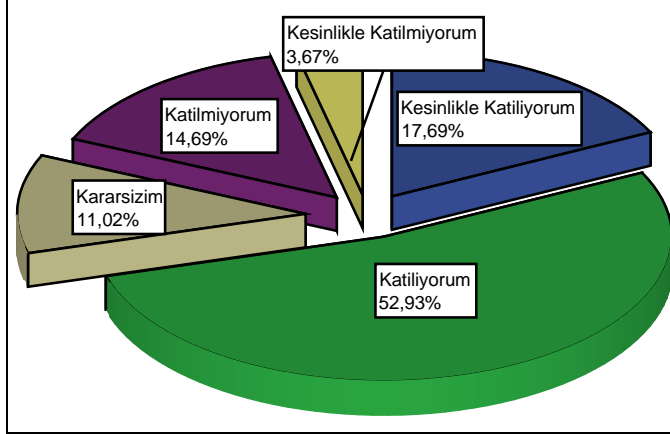
“Mükelleflere ilişkin bilgiler yasal gerekler dışında tamamen gizli tutulmakta” mıdır? Çalışanların yaklaşık yüzde 81’i bu önermeye katılmaktadır.

Grafik 45: Çalışanlara Göre Mükellef Bilgilerinin Gizliliği

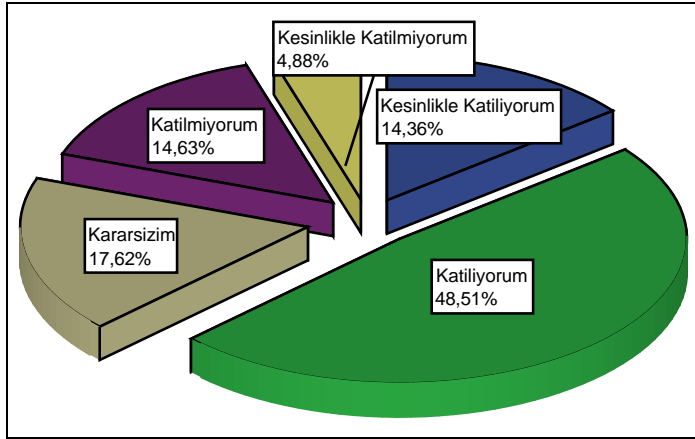
Çalışanların Performansı

Çalışanlara “görevimi yerine getirirken mükellef ihtiyaçlarını gözeterek sonuç odaklı çalışırım” önermesine yüzde 70 oranında katılmaktadır.

Grafik 46: Çalışanların Sonuç Odaklılıkla İlgili Görüşleri

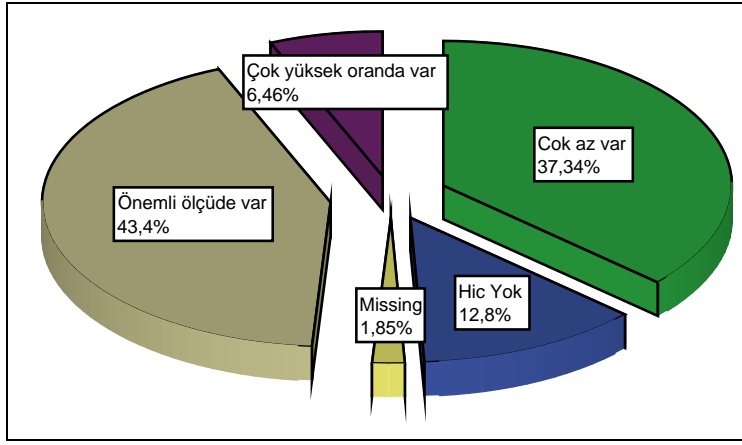
“Kurum çalışanları mükelleflerin aldıkları hizmetten tatmin olmalarını hedeflemekte” midir? Çalışanlara göre 63 oranında bu hedef vardır. Yine de yaklaşık üçte biri bu kanaatte değildir. Sonuç odaklılığa katılanların oranından yüzde 7’lik bir düşüklük çalışanların beklenen sonucu elde etme hedefi (kurumla ilgili) mükellef tatminini kısmen farklı görmesinden kaynaklanabilir.

Grafik 47: Çalışanlara Göre Personelin Mükellef Tatmini Hedefi

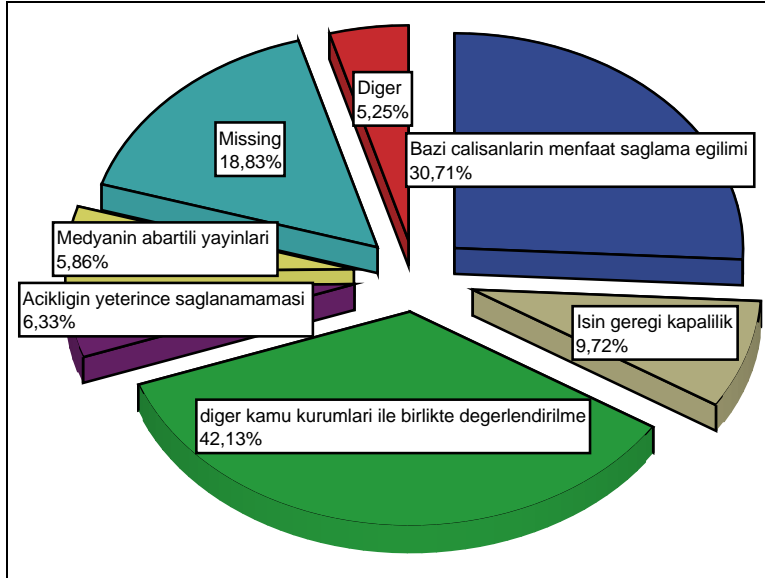
ÇALIŞANLAR GÖZÜYLE ETİK DAVRANIŞ İLKELERİ AÇISINDAN KAMUOYU ALGISI

GİB çalışanlarına göre, kurum personelinin menfaat temin etmeye açık oldukları yönünde bir kamuoyu algısı var mı? Grafik 48’de sergilenen bulgulara göre, böyle bir algının olmadığını söyleyenlerin oranı sadece yüzde 13’te kalmaktadır. Çok yüksek oranda ve önemli ölçüde olduğunu söyleyenlerin oranı ise yüzde 50’yi aşmaktadır.

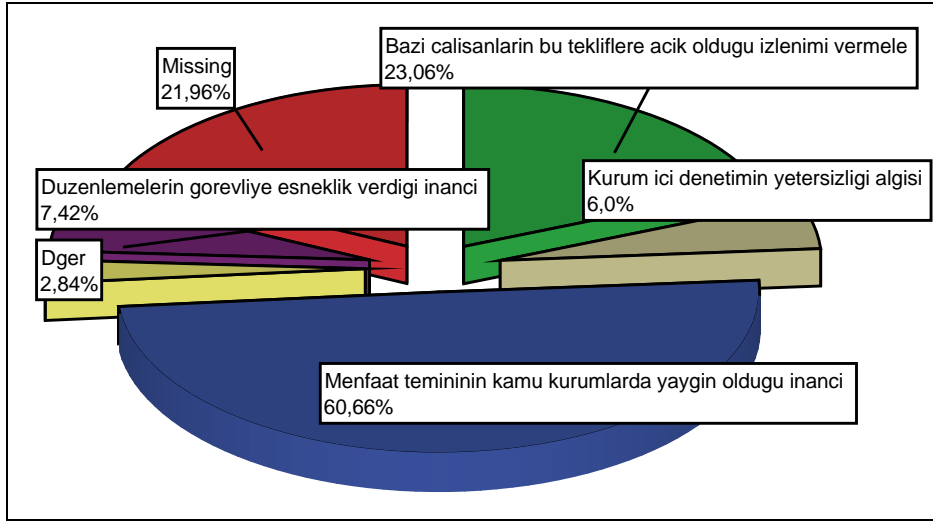
Grafik 48: Çalışanlara Göre Kamuoyunda Personelin Menfaat Temin Etmeye Açıklıkları Algısı

Peki çalışanlara göre, kamuoyundaki bu algının temel nedeni nedir? Grafik 49'dan izlenebileceği gibi, çalışanlara göre, en önemli neden kurumun diğer kamu kurumları ile birlikte değerlendirilmesidir. Bir başka ifade ile, bu soruya yanıt veren çalışanların yüzde 42'sine göre, kurum devlet kurumlarına yönelik genel kanaatin kurbanı olmaktadır. Öte yandan, bazı çalışanların menfaat sağlamaya eğilimli olmalarının kurumun bu şekilde algılanmasına katkısının olduğunu düşünenlerin oranı yüzde 31'dir. Bu oldukça yüksek bir orandır. Soruyu cevap vermek istemeyenlerin oranının da yüzde 19 ile oldukça yüksek olduğu gözlenmektedir.

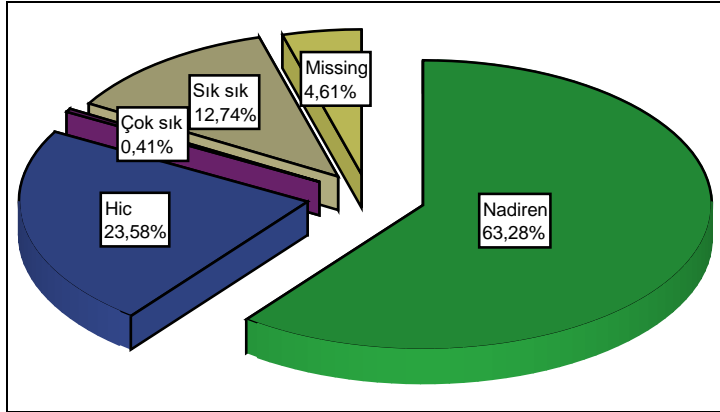
Grafik 49: Menfaat Temin Etmeye Açıklık Algısının Nedenleri

Mükelleflerin menfaat *teklif* etmesinin nedenleri sorusuna yanıt verenlerin yüzde 61'ine göre, menfaat sağlama teklifinin asıl nedeni, menfaat temininin kamu kurumlarında yaygın olduğu inancıdır. Mükellefler bu genel kanının yönlendirmesiyle GİB'te de bu yolla işlerini yapabileceklerini/hızlandırabileceklerini düşünmektedirler. Soruya yanıt verenlerin yüzde 23'ünün "bazı çalışanların bu tekliflere açık olduğu izlenimi vermelerini" asıl neden olarak görmesi çok önemli bir bulgudur ve bir sorun olduğunun kabul edilmesi gerektiğini işaret etmektedir. Soruya yanıt vermeyenlerin oranının da yüzde 22 ile yine yüksek olduğu görülmektedir.

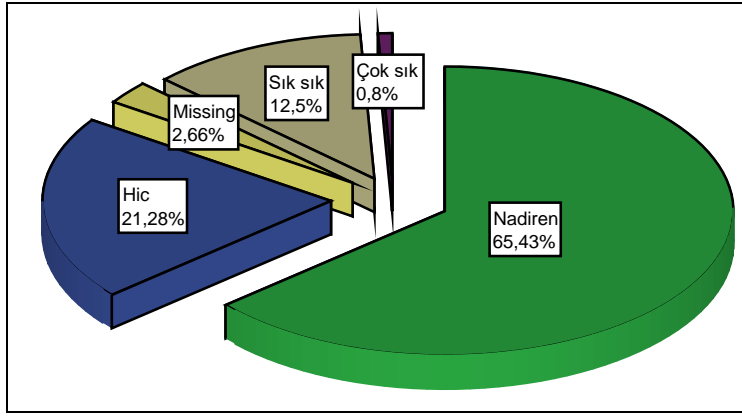
Grafik 50: Çalışanlara Göre Mükelleflerin Menfaat Teklif Etmesinin Nedenleri

“Mükellefler hangi sıklıkta menfaat sağlamayı teklif etmektedirler?” sorusuna verilen yanıtlar Grafik 51’de yer almaktadır. Buna göre, çalışanların yüzde 63’ü, mükelleflerin nadiren de olsa menfaat sağlamayı teklif ettiklerini düşünmektedir. Bu tür tekliflerin sık olduğunu söyleyenlerin oranı yaklaşık yüzde 13’tür. Bu tür tekliflerin çok sık yapıldığını düşünenlerin oranı ise yüzde yarımın altındadır. Çalışanların yaklaşık dörtte biri “hiç menfaat sağlama teklifi gelmediğini” düşünmektedir. Bu oran oldukça düşüktür ve büyük ölçüde devlette yolsuzluk algısının bir sonucu olarak değerlendirilmek mümkündür.

Grafik 51: Çalışanlara Göre Mükelleflerin Menfaat Sağlama Teklif Sıklığı

Çalışanlara göre mükelleflerin hediye teklif etme sıklığı sorusuna verilen yanıtlar Grafik 52’de sergilenmektedir. Buna göre, “nadiren” ve “sık sık” hediye teklif edilmesinin kümülatif yüzdesi 78 ile menfaat sağlama teklifinden biraz daha yüksektir. “Çok sık” cevabının da biraz yüksek olduğunu, buna karşın “hiç” cevabının yüzdesinin düşük olduğunu görülmektedir.

Grafik 52: Çalışanlara Göre Mükelleflerin Hediye Teklif Etme Sıklığı

Araştırmacılar olarak anketin orijinalinde “rüşvet” ve “hediye” ayırımını yapmışken GİB’in ilgili birimleri “menfaat” ibaresini tercih etmiştir. “Menfaat” ile “hediye” arasındaki farkın daha az belirgin olması yüzünden sonuçlar birbirine yakın çıkmış olabilir. Yine de benzeri bir sonucun elde edilmesi bir tür çapraz kontrol imkanı da tanımıştır.

“Mükelleflerden gelen ayrımcı uygulama talebinin temel nedeni nedir?” sorusuna verilen yanıtların mutlak ve nisbi frekansları Tablo 41’de sergilenmektedir. Buna göre, katılımcıların yüzde 28’i ayrımcılık talebinin temelinde “iktidara yakınlığın” olduğunu düşünmektedir. Sosyal statü yüzde 20 ile ayrımcı uygulama talebinin ikinci sırada gelen nedeni olmaktadır. Gelir (yüzde 13) ve siyasi düşünce (yüzde 8) üçüncü ve dördüncü sırada yer almaktadır. Ayrımcı uygulama talebinin gelmediğini söyleyen çalışanların oranı ise sadece yüzde 23’tür.

Tablo 41: Mükelleflerden Gelen Ayrımcılık Talebinin Temelleri

“Mükelleflerden gelen ayrımcılık talebinin temel nedeni”	Frekans (Sayı)	Nisbi Frekans
Talep gelmemektedir	177	22,9
İktidara yakınlık	218	28,2
Sosyal statü	154	19,9
Gelir	101	13,1
Siyasi düşünce	61	7,9
Din-mezhep	8	1,0
Yerlilik-yabancılık	6	,8
Dil-lehçe	4	,5
Cinsiyet	2	,3
Diğer	16	2,1
Cevapsız	25	3,2
Toplam	772	100,0

MÜKELLEFİN UYUM MALİYETİ

Çalışanlar perspektifinden mükelleflerin vergisel uyumunu etkileyen başlıca faktörlerin neler olduğuna ilişkin bulgular Tablo 42’dedir. En başta yaklaşık yüzde 77’lik oranla düzenlemelerin açık, anlaşılır ve basit olmaması gelmektedir. Elbette bunun ve üçüncü sırayı alan vergisel işlemlerin uzun zaman almasının (yüzde 52) bir sonucu olarak mükelleflerin muhasebe giderleri de artmaktadır.

Tablo 42: Çalışanlara Göre Mükelleflerin Uyum Maliyetlerini Artıran Hususlar

“Mükelleflerin uyum maliyetlerini artıran hususları sıralayınız”	Düzenlemelerin açık, anlaşılır ve basit olmaması	Muhasebe Giderleri	Vergisel işlemlerin uzun zaman alması	Personel giderleri	Menfaat Temin Etmeleri	Avukat ücretleri	Diğer
Birinci	43,7	16,6	8,3	9,5	9,6	,9	2,5
İkinci	21,1	19,6	23,1	11,7	4,4	3,2	1,4
Üçüncü	12,2	15,9	20,5	12,2	5,3	5,2	4,5
Toplam	76,9	52,1	51,8	33,3	19,3	9,3	8,4
Sorun Değil	23,1	47,9	48,2	66,7	80,7	90,7	91,6

Düzenlemelerin karmaşıklığı konusunda firmaların ve çalışanların önemli ölçüde hemfikir oldukları bu verilerce de bir kez daha teyit edilmektedir.

SONUÇ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Araştırmada etik davranış ilkelerine uyum düzeyine ilişkin mevcut durumun tespiti ve kayıtdışı ekonominin daraltılması için Etik Kurulu'nun görev alanı ile ilgili somut önerilerin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla sektörel sınırlama yapılarak tekstil sektörü firmaları ile çalışılmış, konuyla ilgili diğer tarafın yani kamunun perspektifi alınmak için de Gelir İdaresi Taşra Birimleri çalışanları ile anket yapılmıştır. Raporun bu son bölümünde Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri, kayıtdışılık ve vergi etiği ile ilgili **alan bilgisi** ana noktalar itibarıyla ele alınacak, **mevcut duruma** ilişkin tespitler sıralanacaktır. Bölüm ve rapor **çözüm önerileri** ile noktalanacaktır. Fakat buna geçmeden önce kayıtdışılığı azaltmanın yollarına ilişkin bulgular kısaca tartışılacaktır.

Kayıtdışılığı Azaltmanın Yolları

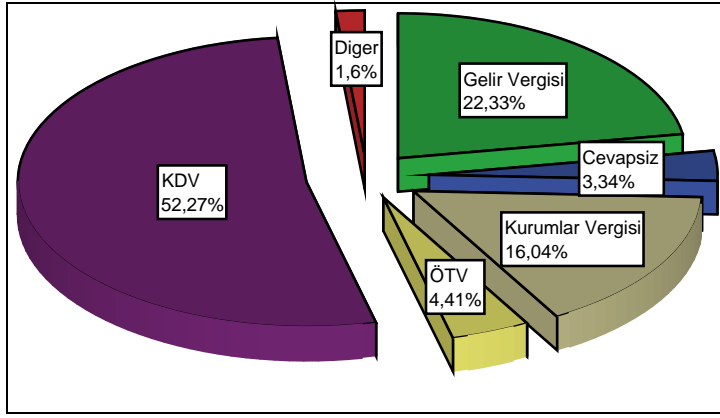
Kayıtdışılığı azaltmanın en önemli yolları nelerdir? Çalışanların yarısına göre daha adil bir vergi sistemi kayıtdışılıkla mücadelede ilk üçe girmektedir. Bunu yüzde 37 ile vergi oranlarını düşürme izlerken, belli başlı kayıtdışılık alanlarını belirleyip özel takip mekanizmaları kurmak katılımcıların üçte birine göre kayıtdışılıkla mücadelede ilk üçe girmektedir. Sosyal bilinci artırma (yüzde 28) ve yolsuzluğu önleme (yüzde 24) mücadelede öne çıkan diğer yollardır.

Vergi yükü hem kayıtdışılığın önemli nedeni olarak görüldüğüne göre hem de azaltmanın başta gelen yollarından biri olarak öne çıktığına göre, katılımcıların bu konudaki görüşlerine daha yakından bakmakta fayda vardır.

Tablo 43: Çalışanlara Göre Kayıtdışılığı Azaltmanın En Önemli Yolları

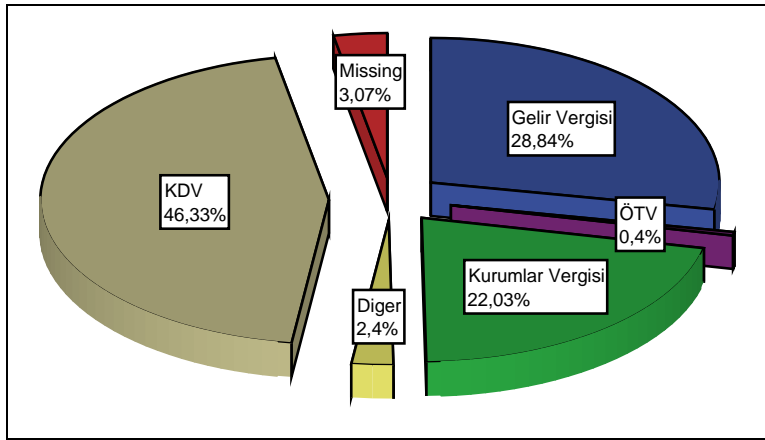
"Türkiye'de kayıtdışılığı azaltmanın size göre en önemli üç yolu nedir?"	Daha adil vergi sistemi	Vergi oranlarını düşürme	Özel takip mekanizmaları	Sosyal bilinci artırma	Yolsuzluğun önleme	Açık ve anlaşılır vergisel düzenleme	İstihdam üzerindeki yükü azaltma
Birinci	22,8	20,1	10,4	8,3	5,2	5,3	3,9
İkinci	16,7	8,8	10,5	9,8	7,9	8,2	9,8
Üçüncü	10,8	8,0	13,3	10,0	11,0	9,5	9,1
Toplam	50,3	36,9	34,2	28,1	24,1	22,9	22,8
Listelemeyen	49,7	63,1	65,8	75,9	77,1	77,2	82,1
"Türkiye'de kayıtdışılığı azaltmanın size göre en önemli üç yolu nedir?"	Devlete bakışı düzeltici önlemler	Daha az bürokrasi	Harcamalarda verimlilik	GV'de Düz Oranlı Tarifeye Geçme	Tedbir gerekmez	Diğer	
Birinci	4,5	3,9	1,4	2,8	2,1	5,8	
İkinci	5,8	8,7	4,5	2,1	,9	1,0	
Üçüncü	7,5	4,5	5,2	2,1	,3	2,1	
Toplam	17,9	17,1	11,1	7,0	3,2	8,9	
Listelemeyen	82,1	82,9	88,9	93,0	96,8	91,1	

Önce firma ve çalışanlara göre "kaçığın en yüksek olduğu vergiler hangi vergilerdir" sorusunun yanıtına bakalım. Grafik 53'te, firmaların kaçığın en yüksek olduğu vergi türü ile ilgili kanaatleri yer almaktadır. Beklendiği gibi, firmalara göre yüzde 52'lik oranla KDV kaçığın en yüksek olduğu vergi türüdür. Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi ve ÖTV kaçığın yüksek olduğu diğer vergi türleri olarak ortaya çıkmaktadır. "Diğer" şikkını tercih eden altı katılımcı "tüm vergiler" cevabını verirken, bir katılımcı "büyük holdingler" notunu düşmüştür. Geriye kalan beş katılımcı ise, "fikrim yok" cevabını vermiştir.

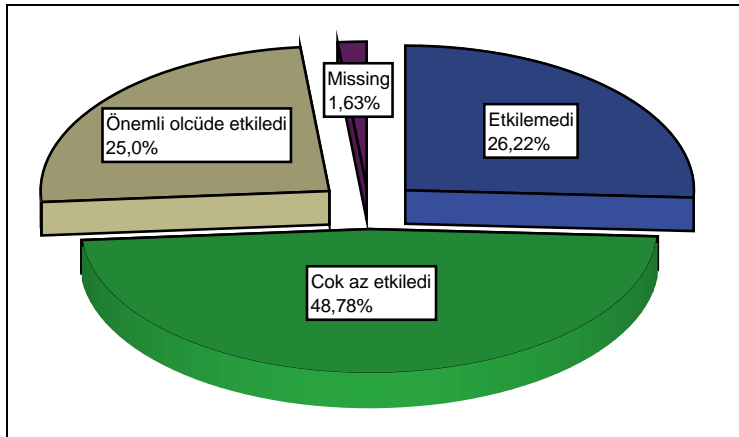
Grafik 53: Firmalara Göre Kaçağın En Yüksek Olduğu Vergi Türü

Çalışanlara göre vergi kaçığının en yüksek olduğu vergi mükelleflerinde olduğu gibi KDV'dir. Bunu yüzde 29 ile gelir vergisi ve yüzde 22 ile kurumlar vergisi izlemektedir.

Grafik 54: Çalışanlara Göre Kaçağın En Yüksek Olduğu Vergiler

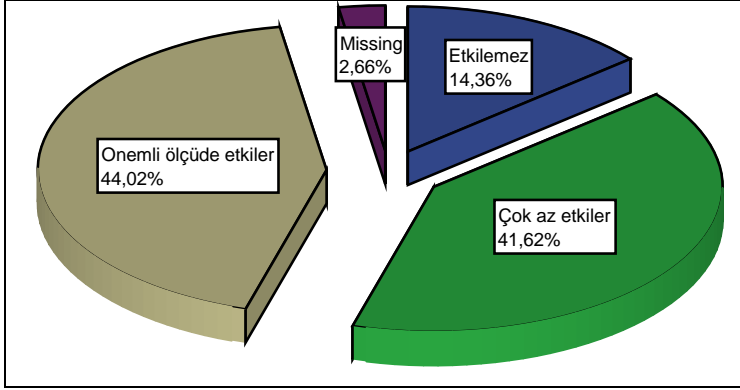
Vergi yükü, ekonomik faaliyetlerin kayıtdışına çıkarılmasına neden olan en önemli faktörlerden biri olarak görülüyorsa ve kayıtdışılığı önleme yollarından biri ise tekstil sektöründe yapılan KDV indirimi bu konuda laboratuvar görevi görebilir. Tekstil ürünlerine getirilen katma değer vergisinin (KDV) sektördeki kayıtdışılığı azaltmada etkili olup olmadığına katılımcıların yaklaşık yarısı “çok az etkiledi” cevabını verirken, “önemli ölçüde etkiledi” görüşünde olanların oranı sadece yüzde 25'tir. “Etkilemedi” düşüncesinde olanların oranı ise yaklaşık yüzde 26'dır. Böylece, vergi indiriminin ancak kısmen etkili olduğu sonucuna varılabilir.

Grafik 55: KDV İndiriminin Sektör Kayıtdışılığını Azaltmaya Etkisi

Çalışanlara daha genel olarak, “vergi indirimi kayıtdışılığı azaltmada etkili olabilir mi?” sorusu yöneltilmiştir. Çalışanlardan “etkilemez” yanıtını verenler yüzde 14 iken,

çok az etkileyeceğini düşünenlerin oranı yüzde 42 civarındadır. “Önemli ölçüde etkiler” düşüncesinde olanlar (yüzde 44) ile birlikte ele alındığında vergi yükünün azaltılmasının kayıtdışılığın azaltılmasında bir ölçüde etkili olacağını düşünenlerin oranı oldukça yüksektir (yaklaşık yüzde 86).

Grafik 56: Çalışanlara Göre Vergi İndirimlerinin Kayıtdışılığa Etkisi

Türkiye 2008 yılı itibariyle GİB liderliğinde ilgili kurum ve kuruluşlarla birlikte “kayıtdışı ekonomiyle mücadele stratejisi” geliştirmiş, “2008-2010 eylem planını” hazırlamıştır. Bu eylem planında somut olarak kayıtdışılıkla ilgili hedefler tespit edilmiş, hedefe yönelik eylemler, sorumlu kuruluşlar ve performans göstergeleri takvimi de kapsayacak şekilde tespit edilmiştir. Bu kapsamda bir stratejik planın ilk defa hazırlanmış olması önemlidir; ancak, sonuçlara ilişkin değerlendirme yapmak henüz erkendir.

Çalışmanın Ana Bulguları

Bu bölümde, metin içinde detaylı olarak tartışılan bulguların bir özeti sunulmuştur.

Firma ve çalışanların özelliklerine ilişkin tespitler şu şekilde sıralanabilir:

- Tekstil sektöründe “mikro” ve “küçük” işletmeler ağırlıktadır.
- Tekstil sektöründe görüşülen firmaların yüzde 30’u ihracat yapmaktadır. Dışa açıklık açısından bu oran çok düşük sayılmaz.
- Tekstil sektörü firmalarının yaklaşık dörtte biri sürekli kredi kullanmakta, beşte biri ise sadece öz kaynakları ile finansman ihtiyacını gidermektedir.
- Tekstil firmalarının yarısından fazlası hem üretim hem de ticaretle meşgul olmaktadır.
- Markalaşma bilincinin olduğu görülmüştür. Güçlü markalar yaratıldıkça sektör pazar darlığı, talep dalgalanması gibi başlıca sorunlarını çözmede daha başarılı olabilir.
- Tekstil sektörünün devlet ile teşvikler üzerinden güçlü bir bağlantısı mevcuttur. Bu durum tekstil sektörü için hem bir fırsat hem de teşvik bağımlılığı açısından tehditir.
- Çalışanların eğitim düzeyleri yüksektir.
- Çalışanların GİB’nda çalışma yılları uzundur.

Firmaların ve çalışanların işleriyle ilgili olarak sıkıntılarına ilişkin temel tespitler şunlardır:

- Firmalara göre, vergi yükü, dalgalı talep ve ucuz ithalat en başta gelen üç sıkıntıdır.
- İstihdam üzerindeki yük ve sektörel kayıtdışılık sorun olarak kendilerine beşinci ve altıncı sıralarda yer bulmuştur. İstihdam üzerindeki yükün ağırlığı üzerinde çok durulmasına rağmen sıralamada ekonomik dalgalanmalar ve

sektörün rekabet şartları ile ilgili sorunlara göre geride kalması bir taraftan bu sorunların görece olarak ağırlığının, diğer taraftan sektördeki kayıtdışı istihdamın yaygınlığının bir sonucu olabilir.

- Taklit ürünlerin sorun olarak görülmesi, sektörel kayıtdışılığın sorun olarak görülmesi ile birlikte değerlendirildiğinde sektörde kayıtdışılıkla mücadele konusunda yeterli bilinç düzeyi olduğunu düşünmek mümkündür. Bu kayıtdışılıkla mücadelenin başarısı açısından önemlidir.
- Taklit ürünleri ve sektörel kayıtdışılığı sorun olarak görme marka sahibi firmalarda daha yüksektir.
- Sektör yukarıda da belirtildiği gibi değişik teşvik tedbirlerinden zaten faydalanmasına rağmen sektör politikalarında önceliği vergisel teşvik kapmıştır. Bu vergi yükünün yine de ağır algılandığının bir işaretidir.
- Çalışanlar maaşların düşüklüğünü, ağır iş yükünü ve fiziki şartları en önemli sıkıntılar olarak görmektedir. İş tatmin düzeyini etkileyen bu faktörler etik dışı davranışlara da zemin hazırlama gücüne sahiptir.
- Vergisel düzenlemelerdeki değişikliklerin sıklığının ve bu değişiklikler konusunda yeterli bilgilendirmelerin yapılamamasının sırlamadaki yerleri de dikkate alınmalıdır. Bu durum mükelleflerin işlerinin daha zor olduğuna işaret eder.

Firmalar perspektifinden vergi inceleme birimlerinin değerlendirilmesinde öne çıkan hususlar şunlardır:

- Merkezi denetim elemanları ile muhatap olanların (soruya yanıt verenlerin) oranı düşük olmakla (yaklaşık yüzde 17) beraber, ceza yazmak için bahane aramaları, potansiyel suçlu muamelesi ve tarafsız davranmama ana olumsuzluklar olarak listelenmiştir.
- Vergi denetmenlerinin algılanan olumsuz yönleri de hemen hemen aynı sıralamaya sahiptir.
- Vergi denetmenlerinde rüşvet ve hediye kabulü sıralamada en sonda gelseler de oranlar düşük sayılmaz. Bu algının düşürülmesi vergisel uyumun artırılması, vergiye ve devlete bakışın olumlu yönde değişmesi açısından önemlidir.
- Gelir (zenginlik) ve sosyal statü (tanınmışlık) firmalara göre vergi denetmenlerinin ayrımcı davranışlarında önde gelen faktörlerdir.
- Yoklama memurlarının asık yüzlü olmaları, kaba, saygısız ve ukala davrandıkları algısı üçüncü ve dördüncü sıraya gelmeleri önemlidir. Bu konuda ilgili kurum eğitim ve küçük teşviklerle büyük iyileştirmeler yapılabilir.
- Rüşvet ve hediye kabulü yönündeki algının yoklama memurlarında basamak atlayarak bir üst sıraya yükselmesi dikkat çekicidir. Mükelleflerle temas sıklığı düşünüldüğünde kurum algısının olumsuz şekillenmesine yol açacağı öngörülebilir.
- Cinsiyet temelinde ayrımcılık yapıldığının düşünülmesi titizlikle ele alınması gereken bir konudur. Yoklama memurlarında bu oranın vergi denetmenlerinden yüksek çıktığı görülmektedir.
- Firmalara göre vergi dairesi yöneticilerinin en önemli eksiği yine mükellefi potansiyel suçlu olarak görmeleridir. İkinci sırayı alan personeli sevk ve idarede yetersizlik vergi dairelerinde gözlenen eksikliklerin bir yansımasıdır.

Firmalara ve çalışanlara göre, GİB taşra birimlerinin değerlendirilmesinde şu noktalar belirginleşmektedir:

- Evrakta bekleme, bir işlem için çok aşama ve danışmanlık ve yönlendirmede eksiklik ilk sıralarda gelen olumsuzluklardır. Bir işlem için çok aşama vergisel düzenlemelerin kırtasiyeciliği artırması ile ilgili olabilir. Yine de bu üç olumsuzluk vergi dairelerinde alınabilecek önlemlerle önemli ölçüde giderilebilir.
- Vergi dairelerine şahsen gidilmesi gerekliliğinin önemli ölçüde azaldığı görülmektedir.
- Çalışanlara göre, firmalarda ikinci sırada gelen bir işlem için çok aşama ilk sırayı alan olumsuzluktur. Bu sorunun çalışanları da rahatsız ettiği, iş yükünü gereksiz yere artırdığı anlamına gelmektedir.
- Çalışanlar personel sayısının yetersizliğini ikinci sırada, personelin eğitim yetersizliğini ise beşinci sırada sorun olarak görmektedir. Buna göre, hizmetiçi eğitimlerin ve mevzuat değişikliklerinin anlatımının yeterli düzeyde değildir.
- Çalışanlara göre, mükelleflerin yanlış tutumla karşılaşmalarının üçüncü sırada yer alması önemlidir ve idari tedbirler ve teşvikler yanında mükellef memnuniyetinin öneminin anlatılması ile mesafe katedilebilecek sorundur.

Vergi incelemelerinde ortaya çıkan vergi borcu ve cezalarla alakalı olarak mükelleflerin genelde ödemeyi tercih etmeleri vergi kaçırma davranışının yaygınlığı yanında mükellefin özelde kurumla, genelde ise devletle "uğraşmaktan" çekinmesi ile alakalı olabilir.

Çalışanların kamuoyunda etik davranış ilkeleri açısından kuruma yönelik var olan algıya ilişkin değerlendirmelerinde ön plana çıkan hususlar şunlardır:

- Çalışanlar, kamuoyunda kurum çalışanlarının menfaat temin etme eğilimi olduğu yönünde bir algı olduğunu kabul etmektedirler.
- Bunu daha çok diğer kurumlara birlikte değerlendirilmenin bir sonucu olarak görseler bile, yaklaşık üçte birinin bazı çalışanların bu yöndeki eğilimlerinin olduğunu kabul etmeleri ilginçtir.
- Çalışanlar, mükelleften gelen menfaat sağlama tekliflerinin asıl nedeni olarak kamu kurumlarında bunun yaygınlığı inancını görmektedirler. Yaklaşık dörtte birinin bazı çalışanların menfaat teklifine açık oldukları izleniminin mükellefleri güdülediğini düşünmesi önemli bir bulgudur.
- Mükelleflerin nadiren de olsa menfaat sağlamayı teklif etme oranının yüksek olması dikkat çekmektedir.
- Mükelleflere göre, GİB taşra teşkilatı inceleme elemanlarının ayrımcı uygulamalarının temelinde zenginlik (gelir) ön planda çıkarken, çalışanlar mükelleflerden gelen ayrımcılık taleplerinin daha çok iktidara yakınlık temelinde olduğunu belirtmektedirler.

Firmalar ve çalışanların vergi kaçırma bakışları (vergi etiği) ve kayıtdışı istihdamla ilgili değerlendirmeleri şöyledir:

- Firmaların yarıdan fazlası, vergi sistemi ve devlet harcamalarını göz önünde tuttuklarında vergi kaçırmaı "anlaşılır" bulmaktadırlar.
- Çalışanların ise yaklaşık yüzde 45'i vergi kaçırmaı "anlaşılır" bulmaktadırlar.
- Firma ve çalışanlar, istihdam üzerindeki yükü ve rekabet şartlarını dikkate aldıklarında kayıtdışı işçi çalıştırmayı da vergi kaçırmaıya yakın oranlarda "anlaşılır" bulmaktadırlar.
- Vergi kaçırmaı anlaşılır bulma ile istihdam yaratıcı faaliyetleri yeğleme, hayır işlerini öncelikle arasında bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu yüzden,

devlette yolsuzluk algısı azaldıkça, devlet hizmetlerinin verimliliği ve görünen faydası arttıkça vergiye bakışın düzelebileceği beklenebilir.

Firma ve çalışanların vergi sistemine ilişkin değerlendirmeleri şu ana noktalarda toplanabilir:

- Vergi yükünün ağırlığı konusunda hem firmalar hem de çalışanlar neredeyse konsensüs halindedirler. Firmaların yüzde 90'ı, çalışanların yüzde 70'ten fazlası vergi yükünün ağır olduğunu düşünmektedir.
- Firmalar ve çalışanlar istihdam üzerindeki yükün de ağır olduğunu düşünmektedirler.
- Vergi yasalarındaki boşlukların kullanılarak vergi yükünün azaltılabileceği kanısı çalışanlarda firmalara göre daha yüksektir. Bu durum çalışanların mevzuata daha çok hakim olmasının doğal sonucudur. Ancak vergiden kaçınma faaliyetine girecek olan firmalar olduğuna göre bu sonuç olumludur. Yine de firmaların yaklaşık yarısı boşluklardan faydalanılarak vergi yükünün azaltılabileceğini düşünmektedir.
- Firmalar ve çalışanlar eskiye kıyasla vergisel işlemlerin yürütülmesinde iyileşme olduğunu düşünmektedir.
- Firmalar vergi dairesi personelinin eskiye kıyasla daha nazik ve kolaylaştırıcı olduğunu düşünmektedirler. Aynı şekilde çalışanlar da mükelleflerin vergisel işlemlerde daha titiz ve dikkatli olduklarını düşünmektedirler. Bunda mükelleflerin vergisel işlemlerde daha bilgili olmalarının katkısı vardır. Çalışanların yüzde 60'ı mükelleflerin daha bilgili olduklarını düşünmektedir. Mükelleflerden gelen ayrımcı uygulama taleplerinde de azalma çalışan memnuniyetini artıran bir unsurdur. Yine de vergi dairesindeki olumsuzluk sıralamasında uzun kuyrukların, evrakta beklemenin vs. sıralanması vergi dairesi işleyişinde iyileştirmelere ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.
- Firmaların küçük bir bölümü vergi dairesi personelinin değişiklikleri iyi izlediğini düşünmektedir. Çalışanlar da mesleki eğitimin yetersiz olduğunu düşünmektedir.
- Otomasyon artışının iş yükünü azaltması söz konusudur. Ancak, çalışanlardan bilgisayar sistemindeki aksaklıkların iş yükünü artırdığını belirtenler de olmuştur. Bu konuda hem personelin eğitilmesi hem de mükelleflerin daha çok bilgilendirilmesi gerekmektedir.
- Çalışanların çoğunluğu mükellef ihtiyaçlarını gözeterek sonuç odaklı çalıştığını belirtmiştir. Çalışanların çoğunluğuna göre, kurum çalışanları mükelleflerin aldıkları hizmetlerden tatmin olmalarını hedeflemektedir. Yine de yüzde 63'lük oran çok yüksek sayılmaz.

Firma ve çalışanların sektörel kayıtdışılık, kayıtdışılığın nedenleri ve çözüm yolları ile ilgili görüşleri şu şekilde özetlenebilir:

- Firmalara ve çalışanlara göre, doktor-avukat meslek grubu, hizmet sektörü, emlak, kuyumculuk-sarrafılık ve inşaat kayıtdışılığın en yüksek olduğu sektörlerdir. Çalışanlarda büyük ölçüde benzeri bir sıralama yapılmıştır.
- Firmalara göre, vergi yükü, ekonomik krizler ve vergilemede adaletsizlik kayıtdışılığın öne çıkan nedenleridir. Kamuda yolsuzluk ve denetimin azlığı altıncı ve yedinci sırada gelmektedir. Firmalar genel hatlarıyla kayıtdışılığı vergi sistemi ve piyasa şartlarına bağlamaktadır.
- Çalışanlarda ise denetimin azlığı ve cezaların caydırıcılığının azlığı vergi yükü ile beraber kayıtdışılığın en önemli nedenleri olarak ortaya çıkmaktadır. Bunda mesleki hassasiyet ve denetim elemanlarının örnekteki çokluğu etkili olmuş olabilir. Zira denetimin mantığında çok yüksek inceleme oranlarına

ulaşmaktan çok etkin denetimle algılanan denetim olasılığının yüksek olması vardır.

- Çalışanlara göre, vergi sisteminde adaletin sağlanması kayıtdışılığı önlemenin başta gelen yoludur. Vergi oranlarının düşürülmesi ve özel alanları belirleyerek takip mekanizmaları kurmak ikinci ve üçüncü sırada yer almaktadır. Kayıtdışılıkla Mücadele eylem Planında var olan mantıkla da bu öneri örtüşmektedir.
- Sosyal bilincin artırılması ve yolsuzluğun önlenmesi yanında vergisel düzenlemelerin açık ve anlaşılır olması sıralamada öne çıkmaktadır.
- Vergi yükünün azaltılması sıklıkla üzerinde durulan bir önlemdir. Firmalara göre, tekstilde katma değer vergisi oranının düşürülmesi kayıtdışılığın azalmasına yardımcı olmuştur. Çalışanlar da vergi indirimlerinin kayıtdışılıkla mücadelede ancak bir ölçüde yardımcı olacağını düşünmektedirler.

Çözüm Önerileri

Etik davranış ilkelerine ilişkin çözüm önerilerimize geçmeden bir-iki hususun altını çizmemiz gerekir. Etik davranış ilkeleri, yerleşmesi ve mükellef uyumunu artırıcı etkisinin artırılması sayesinde kayıtdışı ekonomi ile mücadelede kullanılabilir. Ancak, etik davranış ilkelerinin yerleşmesinin yasal mevzuat ayağı yanında bir de toplumsal ayağı vardır. Etik davranış ilkeleri, kamu kurumlarında ilgili birimlerin yasal mevzuat açısından olayı sahiplenmesi ile yerleşemeyeceği açıktır. Etik davranış ilkelerinin toplumda ve çalışanlar nezdinde hava ve su gibi “olmazsa olmaz” erdem elementleri olarak kabul edilmesi, içselleştirilmesi ve sindirilmesi gerekir.

Şu anda yasal mevzuat gereği diğer kamu kurumlarında olduğu gibi Maliye Bakanlığı'nda da Etik Komisyonu Mayıs 2005'te kurulmuştur. Bakanlık web sitesinde verilen bilgilere göre Maliye Bakanlığı birimlerinden 1 başkan ve dokuz üyeden oluşan Komisyon “etik kültürü yerleştirmek ve geliştirmek, personelin etik davranış ilkeleri konusunda karşılaştıkları sorunlarla ilgili tavsiyelerde ve yönlendirmelerde bulunmak ve etik uygulamaları değerlendirmek” görevini üstlenmiştir. Mevzuat gereği yapılan değişiklikle Ağustos 2006'da “Görevde Yükselme, Unvan Değişikliği ve Atama Yönetmeliği”nde görevde yükselme eğitiminde verilmesi zorunlu olan eğitim konuları arasında “Etik Davranış İlkelerine” de yer verilmiştir. Personele etik mevzuatı ve etik davranış ilkeleri konularında seminerler verilmiş; defterdar yardımcılığı unvanına yönelik açılan sınavlarda konular arasına etik mevzuatı da alınmıştır. Etik Eğitimliği için Etik Kuruluna personel görevlendirilmiştir. Etik Kurulu tarafından Bakanlığa intikal ettirilen bir başvuru ile alakalı olarak süreç işletilmiş, etik davranış ilkelerine aykırılık oluşmadığı sonucuna varılmıştır. Yine mevzuat gereği Etik Kurulu'na yapılan başvuru çerçevesinde dosya gereği istenen belgeler Etik Kurulu'na bildirilmiştir. Ayrıca 13.07.2009 tarihinde Maliye Bakanının Onayı ile yürürlüğe konulan Maliye Teftiş Kurulu Görev Standartları kapsamında “Etik İlkeler ve Temel Mesleki Standartlar”a ayrı bir bölüm olarak yer verilmiş ve vergi inceleme görevi de bulunan Maliye Müfettişleri için etik ilkeler ve bunlara uyum konusu ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir.

GİB'nin 5345 Sayılı Kanununun 4. maddesinde belirtilen görevlerinden biri de “Kamu Görevlileri Etik Kurulunun belirlediği ilkeler çerçevesinde kurumsal etik kurallar düzenleyerek personele ve mükelleflere duyurmak”tır.

GİB, Başkan Yardımcısı başkanlığında iki daire başkanı ile beraber üç kişiden oluşan bir etik komisyona sahiptir. Ancak, GİB yukarıda belirtilen çerçevede etik kuralları henüz düzenlemiş ve personele ve kamuoyuna duyurmuş değildir.

Türkiye'de etik davranış ilkelerinin yerleşmesini temin etmek için yasal altyapı hazırdır. Bu altyapı şüphesiz gereklidir. Ancak, “mevzuat etiği” değil mevzuatta yer alan ilkelerin yaşam bulması ile “yaşayan kamu görevlileri etik davranış ilkeleri”nin kayıtdışılıkla mücadele için gerekli olduğu açıktır. Dolayısıyla etik davranış ilkelerinin

yerleşmesi için mevzuatın istediği işler elbette yapılacaktır. Ancak, bunun ötesine geçmek, etik davranış ilkelerini yerleştirmek gerekir. Bu kapsamda Maliye Bakanlığı Etik Komisyonu'nun inisiyatifi ile Maliye Bakanlığı bünyesinde yoğun etik eğitimi faaliyetleri yapılmaktadır. Eğitim programı ile pek çok orta ve üst düzey yönetici etik eğitiminden geçirilmiştir.

Vergi, doğrudan parasal yönü olan ve bireylerin kullanabileceği geliri azaltan bir ödemedir. Bu yüzden mükelleflerden bir kısmı sürekli vergi kaçırarak ve bu kaçırarlardan ancak bir kısmı tespit edilebilecektir. Bu süreç içinde menfaat teklifi ile yasal cezadan kurtulmak isteyen mükellefler de olacaktır. Bu yüzden etik davranış ilkelerinin GİB birimlerinde yerleşmesi vergi gelirlerinin artması açısından önemlidir. Bunun yanında devletle akçal ilişkisinin kurulduğu bir alanda yapılacak iyileşme devlet-vatandaş ilişkisinde düzelme ve devlete bakışın olumluya evrilmesinde rol oynayacaktır.

Etik Davranış İlkelerinin yerleştirilmesi için yapılabileceklerle ilişkin önerileri, GİB'na ilişkin olanlar, mükelleflere ilişkin olanlar ve Etik Kuruluna ilişkin olanlar şeklinde üç alt başlık altında toplayabiliriz. Ancak, buna rağmen sınıflar arasında geçişlilik söz konusudur.

A) GİB'na İlişkin Öneriler:

1. GİB personelinin mesleğe ve kurumlarına bakışı değiştirecek iyileştirmeler yapılmalıdır.

- Maaşlarda iyileşme sağlanmalıdır. Maaş ve işleriyle ilgili ek sorumluluklar ve görevler karşılığında yapılan ek ödemelerin yetersizliği çalışanların en başta gelen sıkıntılarındandır. İşle ilgili sıkıntılarda ücretlerde dengesizlik maaş düşüklüğü yanında çalışanların ek açıklama yaptıkları konuların başında gelmektedir. Yolsuzlukla ilgili bölümde değinildiği gibi, rüşvet gibi etik dışı davranışlar, kamu görevlileri tarafından başlatılacağı gibi mükellef tarafından da başlatılabilir. Bu nedenle maaşların iyileştirilmesi sadece iş tatmini ve performansını değil, aynı zamanda menfaat sağlama çabasını veya menfaat tekliflerini değerlendirme eğilimlerini de azaltacaktır. Anket bulgularına göre, çalışanlar ve mükellefler, personelden bazılarının menfaat sağlamaya açık oldukları izlenimi verdiklerini belirtmektedir. Maddi iyileştirmenin bu alanda gelişme sağlaması muhtemeldir.
- Atama ve yükselmelerde ve özellikle kurum içi görevlendirmelerde adalet ve liyakat ilkesinin uygulanması konusunda titiz olunmalıdır. İşle ilgili sıkıntılarda özlük hakları, rotasyon mecburiyeti, liyakata uyulmaması, il dışı atamalar çalışanların yorumlarında göze çarpan hususlar olmuştur. "Yükselmelerde keyfilik" çalışanların yüzde 23 ile beşinci sıraya yerleştirdikleri bir sorundur. Rotasyon uygulaması ile aslında müdür, müdür yardımcısı, denetmen gibi belli düzeydeki personelin yerleşerek yozlaşmasını önlemek amaçlanmaktadır. Bu nedenle çalışanların iş memnuniyetini olumsuz etkileme potansiyeli barındırorsa da uygulama yolsuzluk ve etik dışı uygulamaların önüne geçmeye yardımcı olabilmektedir.
- Vergi dairelerinde iş ve işlemler vergi dairesi işlem yönergesi ile hali hazırda düzenlenmiştir. İş süreçleri analiz edilerek etkinliğin artırılması suretiyle personelin iş yükünün hafiflemesi ve iş stresinin azalması temin edilmelidir. Çalışanların iş yükü ve çok aşamalılık konularını en önde sıralamaları bu alanda yeni gelişmelere duyulan ihtiyacı göstermektedir.
- Kurum personelinin kuruma aidiyet hissini güçlendirecek çalışmalara yer verilmelidir. Mevzuat değişikliğine ihtiyaç duymayan, sadece kurum amirlerinin inisiyatif kullanmaları ve personel arasında ayrımcılık yapmamaları ile sağlanabilecek iyileşmeler önemlidir. En sıradan çalışanından memurlara, şeflere ve sürekli vergi dairesinde çalışanlardan dışarıda denetim ve yoklama görevi yapanlara kadar her çalışanın kendini

kurumuna ait hissetmesi temin edilmelidir. Bu sahiplenme duygusu etik davranış ilkelerine uyum açısından çalışanların birbirini kontrol etmesini de temin edecektir.

- Fiziki şartlardaki olumsuzluk çalışanların yüzde 47'si tarafından ilk üç sıkıntıdan biri olarak görülerek sıralamada üçüncü sıraya yerleşmiştir. Bu durum günlük işleyişte stresi, kaba davranışları artırıcı ve performansı düşürücü etki yaratır.

2. GİB'in kurum imajının düzeltilmesi için çalışmalar yapılmalıdır.

- Anket bulgularına göre, kuruma yönelik kamuoyunda var olan olumsuz algının oluşmasında medyanın payı alt sıralardadır. Ancak, kurum imajının düzeltilmesinde medya ve halkla ilişkiler atağının önemi büyük olabilir.
- Kurum imajının düzeltilmesi elbette halkla ilişkiler boyutu da olan bir konu olsa da asıl olan etik davranış ilkelerine aykırılıkların gerçekten toleranssız karşılanmasıdır.

3. Günlük iş akışında kırtasiyeciliğin azaltılmasını temin edecek, iş stresini azaltacak değişiklikler yapılmalıdır.

- Çalışanların azımsanamayacak bir yüzdesi, iş akışında yapılan değişiklikleri (yüzde 13) ve günlük iş dağılımında keyfiliği (yüzde 8) sorun olarak listelemiştir.
- Vergi mevzuatında vergilemenin temel ilkeleri doğrultusunda iyileştirme gereği bu raporun ilgi alanı dışındadır. Günlük iş akışında, çalışanların sorumluluklarını işin gereği dışında abartarak, aşırı titiz davranmaya zorlayıcı düzenlemeleri gevşetmek gerekir. İş stresi azalan çalışanların etik davranış ilkelerine uyumlu davranış geliştirmeleri kolaylaşır. Amirlerin müdahalesi yüzde 9 ile sekizinci sırada sorun olarak listelenmiştir. Bu müdahalelerin içeriğinin ne olduğu bilinmemekle beraber stres artırıcı ve keyfi müdahale anlamına gelecek türden olanların önlenmesinin gereği açıktır.

4. GİB 5345 Sayılı Kanunun yukarıda bahsedilen ilgili hükmü gereği etik ilkeleri belirlemeli ve personel ve kamuoyuna duyurmalıdır.

- GİB gibi bir kurumda etik ilkelerin tespiti ve yayımlanması çok önemlidir. Bu konuda komisyonun kurulması ve ilkelerin tespit edilmesi temin edilmelidir.
- Etik Komisyonun varlığı ve işlevleri personele ve kamuoyuna duyurulmalıdır. Bir çok kurumda olduğu gibi resmi web sitesinde gerekli yayın ve ilanların konulması duyarlılığın ve güvenin artmasına yardımcı olacaktır.
- Başkanlığın Etik Komisyonu daha işler hale getirilmelidir.

5. Etik davranış ilkelerine aykırılıklar kurum iç bünyesinde korunmamalıdır.

- Etik davranış ilkelerine kurum dayanışması veya meslek grubu dayanışması adına müsamaha edilmemelidir.
- Etik davranış ilkelerine aykırılıklara yaklaşım da amir-memur veya denetçi-yönetici vs. ayrımı yapılmamalıdır.

6. Etik davranış ilkeleri bir bütün olarak alınmalıdır.

- Rüşvet kabulü etik ilkelere aykırıdır. Aynı şekilde nazik davranmamak da aykırılık teşkil eder. Etik davranış ilkelerine uyum daha az zararlı gibi görünen ilkelere de sağlanmalıdır.

7. Teknolojik imkanlardan yararlanılmalıdır.

- Bu konuda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Teknolojik yenilikler takip edilmelidir. Vergi dairelerinde de sıra alma, işlemin tamamlanmasını beklerken dinlenmeyi de kapsayacak şekilde düzenlemeler yapılmalıdır.

B) Mükellefe İlişkin Öneriler: Etik ilkelere uyumun mükellef ve çalışan ayakları vardır. Bu yüzden anket soruları hazırlanırken etik davranış ilkelerine uyumda iki tarafın durumunu tespiti çalışılmış; hemen her soru iki set halinde yöneltilmiştir.

1. Vergi etiğinin geliştirilmesi önemlidir.

- Vergi etiği ile ilgili bölümde genişçe ele alındığı gibi vergisel yükümlülüklerin yerine getirilmemesini mükelleflerin yarısından fazlası “anlaşılır” bulmaktadır. Anlaşılır bulanların oranı çalışanlarda ise yüzde 44 civarındadır.
 - Vergisel uyumun artırılması sadece vergi yükünün azaltılması veya denetim oranlarının artırılarak cezaların caydırıcı hale getirilmesi gibi tedbirlerle alakalı olmadığı bunun ötesinde toplumsal zihin değışikliği gerektirdiği açıktır. Bunun için, kamuda israfın önlenmesi gibi diğer tedbirlerden daha çok etik kuralların yerleştirilmesine çalışılmalıdır.
2. *Vergisel işlemlerde mükellef ve vergi dairesi ayağı kadar mali müşavirlik ve muhasebecilik ayağı da gözden uzak tutulmamalıdır.*
- Etik davranış ilkeleri konusunda bu meslek grubunun eğitilmesi ve etik ilkelerin yerleşmesinde doğal müttefik olarak kazanılması gerekir. TURMOB gibi meslek örgütlenmeleri ile yapılacak protokollerle etik eğitiminin serbest muhasebeci ve mali müşavirlere de (SMMM) verilmesi sağlanmalıdır.
 - Bu meslek grubu mükellefi etik davranışlar konusunda eğitmekte kullanılabilir.
 - Vergisel işlemleri mükellef adına internetten veya vergi dairesinde şahsen yürütmeye çalışan bu meslek grubu mensuplarının bazılarının GİB birimlerinde ayrıcalıklı muameleye tabi tutuldukları inancı iki katılımcı tarafından dile getirilmiştir. Özellikle küçük yerleşim yerlerinde bu tür algılar bu meslek grubu arasında rekabete de olumsuz yansıma potansiyelini içermektedir. Bu tür algılar SMMM’lerin etik davranışlara uyumunu zedelemekle kalmaz aynı zamanda mükelleflerin GİB’na bakışını da olumsuz etkiler.
3. *Mükelleflerin etik davranışlara uyumu düzenlenecek kampanyalarla artırılmalıdır.*
- Vergisel uyumu artırmaya ve vergi ödemenin önemini vurgulamaya yönelik kampanyalar yanında etik davranışlara uyuma teşvik edici ve önemini vurgulayıcı kampanyalar düzenlenebilir.
 - Mükelleflerin iltimas isteği çalışanlar tarafından (yüzde 9) dokuzuncu sırada sorun olarak listelenmiştir. Bu isteklerin mükelleflere sunulan hizmetin kalitesini düşüreceği bilgisi değışik yöntemlerle mükelleflere hatırlatılmalıdır. Ancak, asıl çözümün bu istekleri doğuran algının önlenmesi olduğu açıktır.
4. *Mükelleflerde var olan etik dışı davranış uygulamaları algısı düzeltilmelidir.*
- Mükelleflerden gelen ayrımcı davranış taleplerinin nedenleri tespit edilerek bu taleplerin önüne geçecek önlemler alınmalıdır. Bu konuda oldukça geniş bilgi sunan bu rapordan faydalanılabileceği gibi yeni araştırmalarla da tespitler yapılabilir.
5. *Vergi Dairesinde mükellef kendisine değeri verildiğini düşünmelidir.*
- Evrakta bekleme, çok aşamalılık gibi mükelleflerin listeledikleri başta gelen olumsuzluklar mükelleflerin iltimas arayışına girmelerine yol açar. Sıra bekleyen mükelleflerle masa arkasına geçebilen mükellefler ayırımı iltimas arayışını ve/veya algısını artırır.

C) Etik Kuruluna İlişkin Öneriler:

1. *Etik Kurulu, GİB ile yakın işbirliği içinde etik ilkelerin tespiti ve yayınlanması konusunda öncü rol oynayabilir.*
- Yukarıda değinildiği üzere, GİB gibi devletle vatandaş arasında mali ilişkilerin yürütülmesinde görev alan bir kurumun bu konuda zaman kaybetmemesi gerekmektedir.
2. *GİB personeline verilecek etik eğitimi önemlidir.*
- Ancak bu eğitimler, mevzuatın bir parçası olarak değil, iş tatmininin bir yöntemi olarak profesyoneller tarafından verilmelidir.
 - Etik davranış ilkeleri bir bütündür. Ancak, anket bulgularının açıkça gösterdiği gibi personelin tamamına aynı “paket eğitimin” verilmesi yerine etik davranış ilkelerine uyum açısından *risk grupları* tespit edilmelidir. Örneğin, vergi denetmenlerine ve yoklama memurlarına verilen eğitim ile masa başında çalışan personele verilen eğitim aynı olmamalıdır. Ama aynı

şekilde vergi denetmenleri ile yoklama memurlarına verilen eğitim de aynı olmamalıdır. Anket bulgularının analizinde tartışıldığı gibi etik dışı davranışlar unvanlarla birlikte gerek işin gereği gerekse eğitim düzeyi gibi bazı karakteristikler yüzünden değişmektedir.

- İş tatmini yanında personelin zamanının önemli bir bölümünü kurumda geçirdiği akılda tutularak hayat mutluluğu elde etmenin ve iç huzuru sağlamanın bir yolu olarak etik davranış ilkelerine uyumu teşvik edecek seminerler verilmelidir.

3. Kamu kurumlarının etik açısından etkileşimi

- Anket bulgularına göre, kamu kurumları konusundaki genel kanaat mükelleflerin GİB'e bakışını etkileyen en önemli husustur. Buradan etik davranışların yerleşmesi açısından hizmet alanların algısının olumlu yönde değişmesi, kamuda topluca iyi yönetişimin teminine bağlı olduğu anlaşılmaktadır.

Kayıtdışı ekonominin önlenmesinden ziyade minimize edilmesinden bahsetmek mümkündür. Zira, kayıtdışılık geçimlik ekonomiyi de kapsayan çok geniş bir kavramdır ve en gelişmiş ülkelerde bile belli oranda kayıtdışılık vardır. Bu yüzden tıpkı optimum devlet büyüklüğünden bahsedildiği gibi optimum kayıtdışı ekonomi büyüklüğünden de bahsedilebilir. Zaten ekonomik teorinin de bir gereği olarak kayıtdışılıkla mücadelenin marjinal maliyetinin (piyasa işleyişine müdahale, yönetim maliyetleri vs.) sonucun sağladığı marjinal faydaya eşitlenmesi gerekir. Kayıtdışılık Türkiye ekonomisinde bir sıkıntı alanıdır; ancak, kayıtdışılık başta ekonomik ve mali olmak üzere birçok faktörden beslenir. Kayıtdışılıkla mücadele çok boyutlu önlemler paketini gerektirir. Son olarak belirtmek gerekir ki, ne kayıtdışılık kamuda ve özel sektörde her sorunun temelidir; ne de kayıtdışılık sorunu çözülmüce ekonomik ve mali sorunlar kendiliğinden son bulur.

EK-1: FIRMA ANKETİ

Bu anket Avrupa Konseyi adına **Başbakanlık Kamu Görevlileri Etik Kurulu**'nun çalışma alanına ilişkin çözüm önerileri geliştirmek amacıyla hazırlanmıştır. Anket katılımcılarının kimliği ve görüşleri ile ilgili bir açıklama kesinlikle sözkonusu değildir. **Katılımınızdan** ve gösterdiğiniz **özenden** dolayı teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Coşkun Can AKTAN Doç. Dr. **Fatih SAVAŞAN**

Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Uşak Üniversitesi İİBF

1. Kaç yaşındasınız?

2. Cinsiyetiniz?

☐ Kadın	☐ Erkek
--------------------------------	--------------------------------

3. Eğitim düzeyiniz?

☐ Okur-yazar	☐ Önlisans
☐ İlköğretim	☐ Lisans
☐ Lise	☐ Lisansüstü

4. Firmanızda kaç işçi çalıştırıyorsunuz?

.....

5. İhracat yapıyor musunuz?

☐ Evet	☐ Hayır
-------------------------------	--------------------------------

6. Bankalardan hangi sıklıkta kredi kullanırsınız?

☐ Hiç	☐ Nadiren	☐ Sık sık
------------------------------	----------------------------------	----------------------------------

7. Firmanızın üretim ve ticaret yapısını aşağıdakilerden hangisi yansıtmaktadır?

- Üretim ve toptan satış
- Üretim, toptan ve perakende satış
- Toptan ve perakende satış
- Perakende satış

8. Üretimizle ilgili olarak hangi şık firmanızı tanımlar?

- Firmanın markası var
- Marka ve fason üretim
- Fason üretim

9. Sektörün **en önemli üç** sıkıntısını (aşağıdaki seçeneklere 1., 2. ve 3. yazarak) sıralar mısınız?

☐ Talepte dalgalanma	☐ Ağır vergi yükü
☐ Pazar darlığı (düşük kapasite kullanımı)	☐ Temel üretim girdilerinde darboğaz
☐ Ucuz ithalatla rekabet	☐ Nakliye-Navlun konusundaki sorunlar
☐ Taklit ürünler	☐ İşçi sendikalarının

☐ Sektördeki kayıtdışılık	☐ faaliyet ve talepleri
☐ İstihdam üzerindeki yükün ağırlığı	☐ Sektör temsilcilerinin yetersiz çabaları
☐ AR-GE eksikliği	☐ Kalifiye eleman eksikliği
Diğer (Lütfen belirtiniz):	

10. Herhangi bir teşvik tedbirinden (enerji yardımı, sigorta primi işveren payı...) yararlanıyor musunuz/yararlandınız mı?

☐ Evet	☐ Hayır
-------------------------------	--------------------------------

11. Sizce Türkiye'de aşağıdakilerden hangisi **daha** risklidir?

- Sigortasız işçi çalıştırmak
- Vergi kaçırarak
- Rüşvet vermek

12. (Firmanız vergi denetmenlerince denetlendi ise) vergi denetmenlerinin **rüşvet** almalarına ilişkin görüşünüz nedir?

- Hemen hemen hiçbir denetim elemanı rüşvet almaz.
- Az sayıda denetim elemanı rüşvet almaktadır.
- Çok sayıda denetim elemanı rüşvet almaktadır.
- Neredeyse tüm denetim elemanları rüşvet almaktadır.

13. (Firmanız vergi denetmenlerince denetlendi ise) vergi denetmenlerinin **hediye** almalarına ilişkin görüşünüz nedir?

- Hemen hemen hiçbir denetim elemanı hediye almaz.
- Az sayıda denetim elemanı hediye almaktadır.
- Çok sayıda denetim elemanı hediye almaktadır.
- Neredeyse tüm denetim elemanları hediye almaktadır.

14. Vergi denetmenlerinin **en olumsuz üç** yönünü (1., 2. ve 3. yazarak) belirtiniz.

- Potansiyel suçlu muamelesi yapmaları
- Ceza yazmak için bahane aramaları
- Kaba, ukala veya saygısız davranmaları
- Bilgi akışını gözetmemeleri
- Tarafsız davranmamaları
- Asık yüzlülük
- Rüşvete açık olmaları
- Hediye kabul etmeleri
- Diğer (Lütfen belirtiniz):

15. Vergi denetmenleri **en çok** hangi temelde ayrımcılık yapmaktadırlar?

☐ Ayrımcılık yapmamaktadırlar	☐ İrk
☐ Dil / lehçe	☐ Yerlilik-yabancılık
☐ Din-mezhep	☐ Cinsiyet
☐ Siyasi düşünce	☐ Gelir (zenginlik temelinde)
☐ İktidara yakınlık	☐ Sosyal statü (şehirde tanınmışlık)
Diğer (Lütfen belirtiniz):	

16. (Firmanız maliye müfettişi, hesap uzmanı ve gelirler kontrolörlerince denetlendi ise) bu denetim elemanlarının **en olumsuz üç** yönünü (1., 2. ve 3. yazarak) belirtiniz:

- Potansiyel suçlu muamelesi yapmaları
- Ceza yazmak için bahane aramaları
- Kaba, ukala veya saygısız davranmaları
- Bilgi akışını gözetmemeleri
- Tarafsız davranmamaları
- Asık yüzlülük
- Rüşvete açık olmaları
- Hediye kabul etmeleri
- Diğer (Lütfen belirtiniz):

17. Yoklama memurlarının rutin yoklamalarında karşılaştığınız **en olumsuz üç** yönü (1., 2. ve 3. yazarak) belirtiniz.

- Potansiyel suçlu muamelesi yapmaları
- Ceza yazmak için bahane aramaları
- Kaba, ukala veya saygısız davranmaları
- Bilgi akışını gözetmemeleri
- Tarafsız davranmamaları
- Asık yüzlülük
- Rüşvete açık olmaları
- Hediye kabul etmeleri
- Diğer (Lütfen belirtiniz):

18. Günlük yoklamalarda yoklama memurları **en çok** hangi temelde ayrımcılık yapmaktadırlar?

☐ Ayrımcılık yapmamaktadırlar	☐ İrk
☐ Dil / lehçe	☐ Yerlilik-yabancılık
☐ Din-mezhep	☐ Cinsiyet
☐ Siyasi düşünce	☐ Gelir (zenginlik temelinde)
☐ İktidara yakınlık	☐ Sosyal statü (şehirde tanınmışlık)
Diğer (Lütfen belirtiniz):	

19. Vergi Dairesi Müdürleri ve Müdür Yardımcılarının **en önemli eksiği** sizce nedir?

- Ayrımcılık yapmaları
- Rüşvete açık olmaları
- Hediyeye açık olmaları
- Bilgi yetersizlikleri
- Personeli sevk ve idare etmede yetersizlik
- Nezaket eksikliği
- Mükellefi potansiyel suçlu gibi görmeleri
- Takdir yetkilerini suistimal etmeleri
- Diğer (belirtiniz):

20. Ayrımcı davranış ve hediye gibi olumsuzluklarla en çok nerede karşılaşyorsunuz?

- Vergi dairesinde memurlardan
 Vergi dairesinde müdürlerden ve müdür yardımcılardan
 Vergi denetmenlerinin denetimlerinde
 Yoklama memurlarının rutin kontrollerinde
 Diğer (Belirtiniz):

21. Sizce kaçığın en yüksek olduğu vergi türü hangisidir?

☐ Gelir Vergisi	☐ KDV
☐ Kurumlar Vergisi	☐ ÖTV (Özel Tüketim Vergisi)
☐ Diğer (belirtiniz):	

22. Vergi dairesine siz (veya temsilciniz) hangi sıklıkta gitmek zorunda kalıyorsunuz?

- Gitmek zorunda kalmıyorum.
 Nadiren gidiyorum.
 Çok sık gitmiyorum.
 Çok sık gidiyorum.

23. Vergi dairelerinde gözlemediğiniz en önemli üç olumsuzluk hangileridir (1., 2. ve 3. yazarak belirtiniz)?

☐ Evrakta bekleme	☐ Personel yetersizliği
☐ Evrak kaybı	☐ Personelin eğitiminin yetersizliği
☐ Uzun kuyruklar	☐ Elemanların yanlış tutumları
☐ Bir işlem için çok aşama	☐ Danışmanlık ve yönlendirme eksikliği
☐ Diğer (Lütfen belirtiniz)	

24. Vergi incelemesi sonucu (eğer ortaya çıktı ise) ek vergi ve cezalarla ilgili olarak aşağıdaki yollardan hangisine veya hangilerine başvurduunuz? (Birden fazla işaretleyebilirsiniz)

- Ödedim
 Uzlaşma yoluna başvurdum, uzlaştım.
 Uzlaşma yoluna başvurdum, uzlaşmadım.
 Mahkemeye başvurdum, benim lehimde sonuçlandı.
 Mahkemeye başvurdum, benim aleyhimde sonuçlandı.
 Mahkemeye başvurdum, dava devam ediyor.

25. Sizce tektilde KDV oranlarının %8'e düşürülmesinin kayıtdışılığın azaltılmasında etkisi nedir?

- Etkilemedi.
 Çok az etkiledi.
 Önemli ölçüde etkiledi.

26. Devletin sektör politikasında öncelik ne olmalıdır?

☐ Genel teşvik (arsa, enerji, ucuz hammadde vs.) ☐ Vergisel teşvik ☐ Sigorta işveren payında indirim ☐ Vergi indirimini istihdam artışına bağlama	☐ Bilgi ve rehberlik ☐ İhracata yönelik teşvik ☐ İthalatta standart getirme ☐ Markalaşmaya destek Diğer:
--	--

27. Türkiye'de kayıtdışılığın en yüksek olduğu üç sektörü (1., 2. ve 3. yazarak) sıralayınız.

☐ Hizmet (restoran, kuaför, eğlence, otelcilik vb) ☐ Doktor, avukatlık hizmetleri ☐ Tekstil imalat ☐ Konfeksiyon-Hazır giyim ☐ İnşaat ☐ Kuyumculuk-sarrafılık ☐ Mobilya-dekorasyon	☐ Gıda imalatı ☐ Tarımsal üretim (tarım, ormancılık, avcılık, balıkçılık) ☐ Madencilik ve taşocaklığı ☐ Nakliye-Ulaşım ☐ Haberleşme ☐ Emlak (alım-satım, kiralama, aracılık vs) ☐ Diğer (Belirtiniz):
---	--

28. Türkiye'de kayıtdışılığın size göre en önemli üç nedenini (1., 2. ve 3. yazarak) sıralayınız.

☐ Küçük işletmelerin çokluğu ☐ Bürokratik formalitelerin fazlalığı ☐ Ekonomik krizler (işsiz sayısının artması vs.) ☐ Nakit kullanımının yaygın olması ☐ Vergi yükünün ağırlığı ☐ Cezaların caydırıcı olmaması ☐ Denetimin azlığı	☐ Vergi düzenlemelerinin karmaşıklığı ☐ Vergide adaletsizlik ☐ Mükelleflerin bilgilendirilmemesi ve yönlendirilmemesi ☐ Devlet hizmetlerinin yetersizliği ☐ Kamudaki yolsuzluk ☐ İşletmelerin ayakta kalma çabası ☐ Diğer (belirtiniz):
--	--

LÜTFEN KODLAYINIZ: Kesinlikle katılıyorum: 1 Katılıyorum: 2 Kararsızım: 3 Katılmıyorum: 4 Kesinlikle katılmıyorum: 5

"Vergi sistemi ve devlet harcamalarını bir arada değerlendirirsek vergi kaçırma <u>anlaşılabilir</u> buluyorum."	
"İstihdam üzerindeki yükü ve rekabet şartlarını dikkate alırsak kayıtdışı işçi çalıştırmayı <u>anlaşılabilir</u> buluyorum."	
"Çevremde vergi kaçırmanın yok."	
"Vergi kaçırmanın yakalanma olasılığı yüksektir."	
"Vergi cezaları vergi kaçırma caydırıcı güçtedir."	
"Vergi kaçırmanın kınarım."	
"Ödediğim vergiyi fiyat, devletin altyapı, eğitim ve savunma gibi hizmetlerinden aldığım payı mal diye düşündüğümde buna <u>iyi bir alışveriş</u> diyebilirim"	
"İşçiyi sigortasız çalıştırmak vergi kaçırma göre daha yanlıştır"	
"Vergi yerine fakirlere para yardımı yapmak, cami, çeşme vs yaptırmak veya aşevine yardım daha doğrudur."	
"Vergi yerine daha fazla işçiyi iş imkanı sunmak daha doğrudur."	
"Çevremde sigortasız işçi çalıştırmayan yok."	
"Vergi düzenlemeleri çok karmaşık."	
"Vergi yükü çok ağırdır."	
"İstihdam üzerindeki vergi yükü çok ağırdır."	
"Vergi yasalarındaki boşluklardan faydalanarak vergi yükü rahatlıkla azaltılabilir."	
"Eskiye kıyasla vergi ile ilgili işlerimi daha kolay yürütebiliyorum."	
"Vergi ile ilgili işlerimde memurlar eskiye kıyasla daha nazik ve kolaylaştırıcılar."	
"Vergi idaresi çalışanları maaşlarını hak etmektedirler."	
"Vergi Dairesi personeli yeterli mesleki bilgiye sahiptir."	
"Vergi Dairesi personeli yeterli iş becerisine sahiptir."	
"Vergi Dairesi personeli vergiyle ilgili değişiklikleri yakından takip ediyor."	
"Vergi Dairesi personeli halkla ilişkiler konusunda eğitilmiştir."	

EKLEMEN İSTEDİĞİNİZ HUSUS VARSA LÜTFEN BELİRTİNİZ:

EK-2: ÇALIŞAN ANKETİ

Bu anket **Avrupa Konseyi** destekli bir proje için hazırlanmıştır. Anket katılımcılarının kimliği ve görüşleri ile ilgili herhangi bir açıklama kesinlikle sözkonusu değildir. **Katılımınız** ve gösterdiğiniz **özen** için teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Coşkun Can AKTAN
Doç. Dr. Fatih SAVAŞAN

1. Yaşınız?

2. Cinsiyetiniz?

☐ Kadın	☐ Erkek
--------------------------------	--------------------------------

3. Eğitim düzeyiniz?

☐ İlköğretim	☐ Önlisans
☐ Lise	☐ Lisans
	☐ Lisansüstü

4. Görev Süreniz?

5. İşinizle ilgili en önemli üç sıkıntınızı (aşağıdaki seçeneklere 1., 2. ve 3. yazarak) sıralar mısınız?

- İş ortamının fiziki şartları
- Düşük maaş
- Ağır iş yükü
- İşin gerekleri dışında kurum amirlerden gelen müdahale
- Kurum dışı kamu kurumları yöneticilerinin istekleri
- Günlük iş dağılımında keyfilik
- İş akışında yapılan değişikliklerin sıklığı
- Mükelleflerin özel davranış isteği ve beklentisi
- Yükselmelerde keyfilik
- Vergisel düzenlemelerin sık sık değişmesi
- Vergisel değişikliklerin yeterli açıklıkta bildirilmemesi
- Diğer (Lütfen belirtiniz):

6. Kamuoyunda kurum çalışanlarının menfaat temin etmeye açık oldukları algısı sizce ne ölçüde var?

- Hiç yok
- Çok az var
- Önemli ölçüde var
- Çok yüksek oranda var

7. Sizce (eğer ilk şıkkı işaretlemedi iseniz) kamuoyundaki kuruma yönelik bu menfaat temin etme algısının en önemli nedeni nedir?

- Çalışanlardan bazılarının menfaat temin etmeye eğilim göstermeleri
- Kurumumuzun menfaat temin etmenin yaygın olduğu diğer kamu kurumları ile ayırım yapılmadan birlikte ele alınması
- Kurum görev alanında işin gereği şeffaflığın/ açıklığın yeterince bulunmaması
- Kurumun işlemlerinde şeffaflığın/açıklığın sağlanmaması
- Medyanın abartılı yayınları
- Diğer (Belirtiniz):

8. Sizce (eğer ilk şıkkı işaretlemedi iseniz) mükelleflerin hediye veya menfaat teklif/temin etmesinin sizce en önemli nedeni nedir?

- Türkiye'de kamu kurumlarında bu tür davranışların yaygın olduğu inancı
- Bazı kurumumuz çalışanlarının bu tür tekliflere açık olduğu izlenimi vermesi
- Kurum içi denetimin yetersiz olduğu algısı
- Vergisel düzenlemelerin görevliye esneklik verdiği inancı
- Diğer (Belirtiniz):

9. Sizce mükelleflerin görevlilere hediye teklifi hangi sıklıkta gerçekleşiyor?

- Hiç gerçekleşmiyor
- Nadiren
- Sık sık
- Çok sık

10. Sizce mükelleflerin görevlilere menfaat temin etme teklifi hangi sıklıkta gerçekleşiyor?

- Hiç gerçekleşmiyor
- Nadiren
- Sık sık
- Çok sık

11. Mükellefin uyum maliyetlerini artıran hususları (1.,2. ve 3. şeklinde) sıralar mısınız?

- Menfaat temin etme
- Muhasebe giderleri
- Avukat ücretleri
- Personel giderleri
- Yasaların açık, anlaşılır ve basit olmaması
- Vergisel işlemlerin çok zaman alması
- Diğer (Lütfen belirtiniz):

12. Mükelleflerden en çok hangi temelde ayrımcı uygulama talebi gelmektedir?

☐ Ayrımcı uygulama talebi gelmemektedir.	☐ İrk
☐ Dil / lehçe	☐ Yerlilik-yabancılık
☐ Din-mezhep	☐ Cinsiyet
☐ Siyasi düşünce	☐ Gelir (zenginlik temelinde)
☐ İktidara yakınlık	☐ Sosyal statü (şehirde tanınırlık)

Diğer (Lütfen belirtiniz):

13. Sizce mükellefler (veya temsilcileri) vergi dairesine hangi sıklıkta gelmek zorunda kalmaktadırlar?

- Hiç
- Nadiren
- Sık sık
- Çok sık

14. Mükelleflerin karşılaştığı en önemli üç olumsuzluğu (1., 2. ve 3. yazarak) belirtiniz.

☐ Evrakta bekleme	☐ Personel yetersizliği
☐ Evrak kaybı	☐ Personelin eğitiminin yetersizliği
☐ Uzun kuyruklar	☐ Elemanların yanlış tutumları
☐ Bir işlem için çok aşama	☐ Danışmanlık ve yönlendirme eksikliği
☐ Diğer (Lütfen belirtiniz)	

15. Görevinizde edindiğiniz tecrübeye göre, kayıtdışlığın en yüksek olduğu üç sektörü (1., 2. ve 3. yazarak) sıralayınız.

- Hizmet (restoran, kuaför, eğlence, otelcilik vb)
- Doktor, avukatlık hizmetleri
- Tekstil imalat
- Konfeksiyon-Hazır giyim
- İnşaat
- Kuyumculuk-sarrafılık
- Mobilya-dekorasyon
- Gıda imalatı
- Tarım (tarım, ormancılık, avcılık, balıkçılık)
- Madencilik ve taşocakçılığı
- Nakliye-Ulaşım
- Haberleşme
- Emlak (alım-satım, kiralama, aracılık vs)
- Diğer (Belirtiniz):

16. Türkiye'de kayıtdışlığın size göre en önemli üç nedenini (1., 2. ve 3. yazarak) sıralayınız.

- Küçük işletmelerin çokluğu
- Bürokratik formalitelerin fazlalığı
- Ekonomik krizler (işsiz sayısının artması vs.)
- Nakit kullanımının yaygın olması
- Vergi yükünün ağırlığı
- Cezaların caydırıcı olmaması
- Denetimin azlığı
- Vergi düzenlemelerinin karmaşıklığı
- Vergide adaletsizlik
- Mükelleflerin bilgilendirilmemesi ve yönlendirilmemesi
- Devlet hizmetlerinin yetersizliği
- Kamudaki yolsuzluk
- İşletmelerin ayakta kalma çabası
- Diğer (belirtiniz):

17. Göreviniz gereği edindiğiniz tecrübeye göre sizce kaçığın en yüksek olduğu vergi türü hangisidir?

☐ Gelir Vergisi	☐ KDV
☐ Kurumlar Vergisi	☐ ÖTV (Özel Tüketim Vergisi)
☐ Diğer (belirtiniz):	

18. Sizce vergi oranlarının düşürülmesinin kayıtdışılığın azaltılmasında etkisi ne kadardır?

- Etkilemez.
 Çok az etkiler.
 Önemli ölçüde etkiler.

19. Kayıtdışılığı azaltılmanın en önemli üç yolunu (1., 2. ve 3. yazarak) belirtiniz.

- Tedbir gerekmez, ekonomik gelişmeyle beraber azalacaktır.
 Vergi oranlarını düşürme
 Gelir vergisinde düz oranlı tarife geçme
 Vergi sisteminde adaleti artırıcı değişiklikler
 Bürokrasiyi azaltma
 İstihdam üzerindeki yükün azaltılması
 Vergisel düzenlemeleri açık ve anlaşılabilir hale getirme
 Kayıtdışılığın zararları hakkında sosyal bilinci artırıcı çaba
 Devlet harcamalarında verimlilik artışı
 Devlette yolsuzluğu önleme
 Devlete bakışı düzeltici önlemler alma
 Önemli kayıtdışı alanları için özel takip mekanizmaları olmalı
 Diğer (Belirtiniz):

	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
20. "Vergi sistemi ve devlet harcamalarını bir arada değerlendirirsek vergi kaçırmaı anlaşılabilir buluyorum."					
21. "İstihdam üzerindeki yükü ve rekabet şartlarını dikkate alırsak kayıtdışı işçi çalıştırmayı anlaşılabilir buluyorum."					
22. "Türkiye'de vergi kaçırmanın yoktur."					
23. "Vergi kaçırmanın yakalanma olasılığı yüksektir"					
24. "Vergi cezaları vergi kaçırmaı caydırıcı güçtedir."					
25. "Vergi kaçırmaı toplum kınamaktadır."					
26. "Vergiye fiyat, devletin altyapı, eğitim ve savunma gibi hizmetleri mal diye düşünürsek buna iyi bir alışveriş diyebiliriz"					
27. "Devletin yaptığı harcamalarını değerlendirerek vergilerin verimli harcandığını düşünmekteyim."					
28. "İşçiyi sigortasız çalıştırmak vergi kaçırmaıya göre daha yanlıştır"					
29. "Vergi yerine fakirlere para yardımı yapmak, cami, çeşme vs yaptırmak veya aşevine yardım etmek daha doğrudur."					
30. "Vergi yerine daha fazla işçiyi iş imkanı sunmak daha doğrudur."					
31. "Sigortasız işçi çalıştırmayan işletme yoktur."					
32. "Türkiye'de vergi düzenlemeleri çok karmaşıktır."					
33. "Türkiye'de vergi yükü çok ağırdır."					
34. "İstihdam üzerindeki yük çok ağırdır."					
35. "Vergi yasalarındaki boşluklardan faydalanarak vergi yükü rahatlıkla azaltılabilir."					
36. "Eskiye kıyasla mükellefler vergi ile ilgili işlerini daha kolay yürütebiliyorlar."					
37. "Mükellefler eskiye kıyasla daha az ayrımcı davranış talebinde bulunmaktadırlar."					
38. "Mükellefler eskiye kıyasla vergisel işlemlerinde daha dikkatli ve titizdirler"					
39. "Bir vergi idaresi çalışanı olarak maaşımı hak ettiğimi düşünüyorum."					
40. "Yeterli mesleki bilgiye sahip olduğumu düşünüyorum."					
41. "Kurumum gerektiği kadar hizmetiçi eğitim vermektedir."					
42. "Vergisel düzenlemeler ayrımcı uygulama yapma olanağı vermeyecek kadar açık ve anlaşılır."					
43. "Kurum personeli halkla ilişkiler konusunda eğitilmiştir."					
44. "Otomasyon sayesinde iş yükünde önemli bir azalma hissediyorum."					
45. "Görevim gereği yapılan ek ödemeler ek sorumlulukların yeterli karşılığıdır."					
46. "Mükelleflerin vergisel işlemlerini yürütürken eskiye göre daha bilgili olduklarını gözlemliyorum."					
47. "Görevimi yerine getirirken mükellef ihtiyaçlarını gözetenek sonuç odaklı çalışırım"					
48. "Kurum çalışanları mükelleflerin aldıkları hizmetten tatmin olmalarını hedeflemektedir."					
49. "Mükelleflere ilişkin bilgiler yasal gerekler dışında tamamen gizli tutulmaktadır."					

KAYNAKÇA

- Aktan, C.C. ve Tutar, H (2006), "Organizasyonlarda Kurallar ve Kurumlar: Kurum Kültürü", içinde: C. Can Aktan (Ed), Kurumsal Kültür, Ankara: SPK Yayını.
- Allingham, M. G. ve & A. Sandmo. "Income Tax Evasion: a Theoretical Analysis", *Journal of Public Economics*. vol. 1, 1972, 323-338.
- Bardhan, Pranab (1997), Corruption and Development: a Review of Issues", *Journal of Economic Literature*, vol. XXXV, pp. 1320-1346.
- Cagan, Phillip (1958), "The Demand for Currency Relative to Total Money Supply", *Journal of Political Economy*, v 66, pp. 303-328.
- Cowell, Frank. A (1990), "Cheating the Government: the Economics of Evasion", MIT, Cambridge MA.
- Çetintaş, H ve H. Vergil (2003), "Türkiye'de Kayıtdışı Ekonominin Tahmini", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4(1), 15-30.
- Çolakoğlu, Mustafa H. (2002), "KOBİ Rehberi", TOBB-KOSGEB.
- Danesh, Abol- Hassan (1991), "The Informal Economy: Underground Economy, Moonlighting, Subcontracting, Household Economy, Unorganized Sector, Barter, Ghetto Economy, Second Economy, - A Research Guide", New York: Garland Reference Library of Social Science vol 624. 1991.
- Dixon, Huw (1999), "Controversy: on the Use of the 'Hidden Economy' Estimates". *The Economic Journal*, 109, F335-F337.
- DPT (The State Planning Institute), "Tekstil ve Giyim Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu", Report # 565, 2001.
<http://ekutup.dpt.gov.tr/imalatsa/tekstil/oik565.pdf> [Erişim: 6 Ocak 2005]
- Feige, E. L. (1989), "The Underground Economies, Tax Evasion and Information Distortion", Cambridge University Press.
- Frey, Bruno S. and W. Pommerehne (1984). "The Hidden Economy: State and Prospect for Measurement". *Review of Income and Wealth*, 30:1, pp. 1-23.
- GİB, Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi, Ankara, 2008.
- Greenfield, Harry (1993), *Invisible, Outlawed and Untaxed: America's Underground Economy*, London: Greenwood.
- International Monetary Fund, "Turkey, Staff Report for the 2004 Article IV Consultation", *IMF Country Report*, no 05/163, May 2005.
- Johnson, S., D. Kaufmann, and P. Zoido-Lobaton (1998), "Regulatory Discretion and the Unofficial Economy". *AEA Papers and Proceedings*. Pp. 387-392.
- Karanfil, F. and A. Ozkaya (2007). "Estimation of real GDP and unrecorded economy in Turkey based on environmental data". *Energy Policy*, doi:10.1016/j.enpol.2007.04.012
- Kasnakoğlu, Zehra (1993), "Monetary Approach to the Measurement of Unrecorded Economy in Turkey", *METU Studies in Development*, 20 (1-2) pp. 87-111.
- Koban, E., Z. Fırat, and E. Selimoğlu, "Perakende Sektöründe Kayıtlı-Kayıtdışı Faaliyetlerin Bursa Özelinde Karşılaştırmalı Analizi", AMPD Bilimsel Araştırma Platformu, İstanbul: bzd Yayın ve İletişim Hizmetleri, 2006.
- Lippart, Owen and Michael Walker (1997), *The Underground Economy: Global Evidence of Its Size and Impact*, Vancouver: BC, The Fraser Institute.
- Mirus, R. and R. S. Smith (1997). "Canada's Underground Economy: Measurement and Implications". in *The Underground Economy: Global Evidence of its size*

- and Impact*, O. Lippert and M. Walker (eds.). The Fraser Institute, Vancouver, British Columbia, Canada.
- Öğünç, F. and G. Yılmaz (2000), "Estimating the Underground Economy in Turkey", Research Department, Discussion Paper, September, The Central Bank of the Republic of Turkey.
- Portes, Alejandro., Manuel Castells and Lauren A. Benton (Eds)., *The Informal Economy: Studies in Advanced and Less Developed Countries*, Baltimore: John Hopkins University Press, 1989.
- Reed, Mike (1985). "An Alternative View of the Underground Economy". *Journal of economic Issues*, vXIX, n2.
- Roemer, Michale and Christine Jones, , *Markets in Developing Countries - Parallel, Fragmented and Black*, San Francisco: ICS Press, 1991.
- Rose-Ackermann, Susan (1997), "Corruption and Development", Washington D.C., World Bank.
- SAM Araştırma Danışmanlık, "Kayıtlı Perakende Satış Noktaları Kannat Anketi-Raporu", AMPD Bilimsel Araştırma Platformu, İstanbul: bzd Yayın ve İletişim Hizmetleri, 2006.
- Savasan, Fatih (2003), "Modeling the Underground Economy in Turkey: Randomized Response and MIMIC Models", *the Journal of Economics*, v. XXIX, n. 1, 49-76.
- Savasan, Fatih and Mehmet Emin Altundemir, "Corruption and Hidden Economy: Letting the *Fingerprints* Tell the Story", *European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences*, Issue 7 (2007), pp. 114-130.
- Savasan, F. and F. Schneider (2006), "What Determines Informal Hiring? Evidence from the Turkish Textile Sector", *The Middle East Business and Economic Review*, Vol. 18, No. 2, pp. 14-32.
- Schneider, F. and F. Savasan (2007), "Dymimic Estimates of the Size of Shadow Economies of Turkey and of Her Naighbouring Countries", *International Research Journal of Finance and Economics*, Issue 9, pp. 126-143.
- Tanzi, Vito (1995), "Corruption, Arm's Length Relationships, and Markets", in *the Economics of Organized Crime*, ed. G. Fiorentini and S. Peltzman Cambridge: Cambridge University Press), pp. 161-180.
- Tanzi, Vito (1998), "Corruption Around the World: Causes, Consequences, Scope, and Cures" *IMF Working Papers*.
- Temel, A., A. Şimşek, and K. Yazıcı (1994), "Kayıtdışı Ekonomi Tanımı. Tespit Yöntemleri ve Türk Ekonomisindeki Büyüklüğü", *Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü*, DPT.
- Thomas, Jim (1999). "Quantifying the Black Economy: 'Measurement without Theory' Yet again?". *The Economic Journal*. 109, pp F381-F389.
- Us, Vuşlat (2004). "Kayıtdışı Ekonomi Tahmini Yöntem Onerisi: Türkiye Örneği". *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni 2004/17*. <http://www.tek.org.tr> [Erişim: Mart 2006]
- Varol, Kübra (2005), "Tekstilde Kotasız Dönem Başlarken Çin İmparatorluğunu Genişletme Yolunda", *Activeline*, January 2005, 1-15, <http://www.makalem.com> [Erişim: Mayıs 2005].
- Yayla, M. (1995), "Unrecorded Economy in Turkey", Middle East Technical University.